

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

KPS.430.8.2024

Nr ewid. 14/2025/P/24/036/KPS

Informacja o wynikach kontroli

WARSZTATY TERAPII ZAJĘCIOWEJ DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

MISJA

Najwyższej Izby Kontroli jest niezależna, profesjonalna kontrola zadań publicznych w interesie obywateli i państwa

p.o. Dyrektor Departamentu Pracy,
Spraw Społecznych i Rodziny

Konrad Kostępski

/podpisano elektronicznie/

Wiceprezes Najwyższej Izby Kontroli

Jacek Kozłowski

/podpisano elektronicznie/

Prezes Najwyższej Izby Kontroli

Marian Banaś

/podpisano elektronicznie/

Warszawa, kwiecień 2025 r.

Najwyższa Izba Kontroli

ul. Filtrowa 57

02-056 Warszawa

+48 22 444 50 00

nik@nik.gov.pl

www.nik.gov.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW, SKRÓTOWCÓW I POJĘĆ.....	4
1. Wprowadzenie	7
2. Ocena ogólna	13
3. Synteza	15
4. Wnioski	25
5. Ważniejsze wyniki kontroli	27
5.1. Działania wspierające rehabilitację społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami..	27
5.2. Organizacja i funkcjonowanie warsztatów terapii zajęciowej, w tym realizacja zajęć klubowych w WTZ.....	34
5.3. Wydatkowanie oraz rozliczanie środków publicznych przez warsztaty terapii zajęciowej.....	63
6. Załączniki	76
6.1. Metodyka kontroli i informacje dodatkowe	76
6.2. Analiza stanu prawnego i uwarunkowań organizacyjno- -ekonomicznych	86
6.3. Wykaz aktów prawnych dotyczących kontrolowanej działalności.....	90
6.4. Wykaz podmiotów, którym przekazano informację o wynikach kontroli	91

WYKAZ SKRÓTÓW, SKRÓTOWCÓW I POJĘĆ

EKSMOoN	Elektroniczny Krajowy System Monitoringu Orzekania o Niepełnosprawności prowadzony przez Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych
IPR	Indywidualny Program Rehabilitacji
Jednostka prowadząca WTZ lub warsztat	Pomiot, który zawarł umowę z samorządem powiatowym na dofinansowanie kosztów utworzenia i działalności warsztatu ze środków Funduszu
Minister	Minister właściwy do spraw polityki społecznej
MRiPS/MRPiPS	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej/Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
PCPR lub Centrum	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
Pełnomocnik Rządu	Pełnomocnik Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych
PFRON lub Fundusz	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
Prezes Zarządu PFRON	Prezes Zarządu Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
Rada programowa	Działająca w WTZ, której skład określa art. 10a ust. 4 ustawy o rehabilitacji – m.in. opracowuje corocznie IPR dla uczestników WTZ, ocenia indywidualne efekty rehabilitacji uczestników WTZ, dokonuje pierwszej kompleksowej oceny, okresowej oraz kompleksowej oceny realizacji IPR wraz z zajęciem stanowiska w kwestii osiągniętych postępów w rehabilitacji przez uczestników WTZ
Rehabilitacja	Zespół działań, w szczególności organizacyjnych, leczniczych, psychologicznych, technicznych, szkoleniowych, edukacyjnych oraz społecznych, zmierzających do osiągnięcia, przy aktywnym uczestnictwie osób z niepełnosprawnościami, możliwie najwyższego poziomu ich funkcjonowania, jakości życia oraz integracji społecznej (art. 7 ust. 1 ustawy o rehabilitacji)
Rehabilitacja społeczna	Umożliwianie osobie niepełnosprawnej uczestnictwa w życiu społecznym (art. 9 ust. 1 ustawy o rehabilitacji)
Rehabilitacja zawodowa	Ułatwienie osobie niepełnosprawnej uzyskania oraz utrzymania odpowiedniego zatrudnienia oraz awansu zawodowego przez umożliwienie jej korzystania z poradnictwa zawodowego, szkolenia zawodowego oraz pośrednictwa pracy (art. 8 ust. 1 ustawy o rehabilitacji)

Rozporządzenie w sprawie algorytmu	Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 maja 2003 r. w sprawie algorytmu przekazywania środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych samorządom wojewódzkim i powiatowym (Dz. U. z 2019 r. poz. 1605, ze zm.)
Rozporządzenie w sprawie kontroli	Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 marca 2004 r. w sprawie zasad i trybu sprawowania kontroli przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Nr 63, poz. 586)
Rozporządzenie w sprawie społecznych rad	Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2003 r. w sprawie organizacji oraz trybu działania wojewódzkich i powiatowych społecznych rad do spraw osób niepełnosprawnych (Dz. U. Nr 62, poz. 560)
Rozporządzenie w sprawie WTZ	Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej (Dz. U. z 2021 r. poz. 2284)
ŚDS	Środowiskowy Dom Samopomocy
Środki Funduszu przekazane według algorytmu	Środki Funduszu przekazywane samorządom powiatowym na podstawie art. 48 ust. 1 pkt 1 ustawy o rehabilitacji
Trening ekonomiczny	Nauka lub wzmocnienie umiejętności gospodarowania pieniędzmi (orientacja w cenach towarów i usług) w życiu codziennym przez uczestnika WTZ
Uczestnik WTZ lub warsztatu	Osoba niezdolna do podjęcia pracy, mająca prawnie potwierdzony status niepełnosprawności ze wskazaniem do uczestnictwa w terapii zajęciowej, która rozpoczęła rehabilitację w warsztacie po zatwierdzeniu zgłoszenia do uczestnictwa w WTZ
Umowa	Umowa określająca warunki i wysokość dofinansowania kosztów utworzenia i działalności warsztatu ze środków Funduszu, zawarta pomiędzy jednostką prowadzącą WTZ a właściwym powiatem (§ 5 ust. 1 rozporządzenia w sprawie WTZ)
Ustawa o rehabilitacji	Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 44, ze zm.)
WTZ lub warsztat	Warsztat terapii zajęciowej – wyodrębniona organizacyjnie oraz finansowo placówka stwarzająca osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia; organizowany przez fundacje, stowarzyszenia lub przez inne podmioty (art. 10a ust. 1 oraz art. 10b ust. 1 ustawy o rehabilitacji)

- Zajęcia klubowe** Program zatwierdzony przez Radę Nadzorczą PFRON jako zorganizowana
- w WTZ** forma rehabilitacji aktywnie wspomagająca uczestników WTZ, którzy weszli na rynek pracy oraz osób z niepełnosprawnościami przed rozpoczęciem procesu rehabilitacji w Warsztacie
- ZPCH** Zakład Pracy Chronionej
- ZAZ** Zakład Aktywności Zawodowej

1. WPROWADZENIE

Pytanie definiujące cel główny kontroli

Czy warsztaty terapii zajęciowej w zakresie przygotowania i aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami były skuteczne, a działania realizowane przez powiaty oraz jednostki prowadzące WTZ były prawidłowe, rzetelne i gospodarne?

Pytania definiujące cele szczegółowe kontroli

1. Czy powiat prawidłowo i rzetelnie wspierał osoby z niepełnosprawnościami w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej?
2. Czy powiat prawidłowo, rzetelnie i gospodarnie przekazywał i rozliczał środki na działalność warsztatów oraz zajęcia klubowe w WTZ, sprawował nad nimi kontrolę oraz podejmował działania wspierające skuteczność prowadzonej przez nie rehabilitacji?
3. Czy warsztat prawidłowo kwalifikował uczestników oraz skutecznie przygotowywał ich do samodzielności, w tym do podjęcia zatrudnienia?
4. Czy w ramach organizacji i prowadzenia zajęć klubowych w WTZ, warsztat przeznaczał środki na wsparcie prawidłowo zakwalifikowanych uczestników i osiągał zakładane cele?
5. Czy warsztat legalnie i gospodarnie wykorzystał środki Funduszu oraz samorządu na swoją działalność?

Jednostki kontrolowane

Osiem PCPR

14 jednostek prowadzących WTZ

Okres objęty kontrolą

2021–2023

Zgodnie z art. 32 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹ nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Dodatkowo władze publiczne mają obowiązek udzielenia osobom z niepełnosprawnościami pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej².

Ogólna liczba osób z niepełnosprawnościami według stanu na 31 marca 2021 r. (na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021) wynosiła 5447,5 tys. (14,3 % ludności Polski względem 12,2 % w 2011 r.). Liczebność zbiorowości osób z niepełnosprawnością orzeczoną prawnie oraz niepełnosprawnością deklarowaną biologicznie (jednocześnie) wynosiła 2015,3 tys. osób, tylko biologicznie – 1976,3 tys. osób, tylko prawnie – 1455,9 tys. osób.

Natomiast (na podstawie danych EKSMOoN) według stanu na 31 grudnia 2021 r. – 217,2 tys. osób legitymowało się prawomocnymi orzeczeniami o niepełnosprawności, a 2880,7 tys. osób – stopniami niepełnosprawności. W obu przypadkach wartości te corocznie wzrastały, osiągając według stanu na 31 grudnia 2023 r. odpowiednio: 238,9 tys. osób oraz 3331,1 tys. osób.

Infografika nr 1

Liczba osób z orzeczeniem o niepełnosprawności lub jej stopniu w latach 2021–2023

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie danych EKSMOoN.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.

² Art. 69 Konstytucji RP.

Pierwsze WTZ powstały w 1991 r. Tworzono je dla osób niepełnosprawnych całkowicie niezdolnych do pracy zarobkowej. Terapia zajęciowa była dla tych osób wyłącznie formą rehabilitacji społecznej³. Rola warsztatów uległa zmianie w 1997 r. Od tego momentu WTZ miały stać się jedną z trzech podstawowych form aktywności wspomagającej proces rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami (obok turnusów rehabilitacyjnych i zajęć klubowych)⁴ – wyodrębnionymi organizacyjnie oraz finansowo placówkami, stwarzającymi osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy, możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia⁵. Uczestnikami WTZ mogą zostać osoby mające wskazanie do terapii zajęciowej w orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności.

Stosowany system pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia, umożliwia osobom z niepełnosprawnościami udział w kilkuetapowym procesie rehabilitacji społecznej i zawodowej. Ważnym elementem tego systemu powinno być swobodne przejście pomiędzy głównymi jego placówkami, tj. WTZ, ZAZ czy ŚDS. Choć warsztaty przygotowują do podjęcia zatrudnienia, to jednak przy założeniu, że tylko część uczestników WTZ będzie mogła trafić na otwarty rynek pracy. Pozostali (w większości) powinni mieć możliwość zatrudnienia w ZAZ lub ZPCH. Zatrudnienie w ZAZ umożliwia bowiem nabycie podstawowych umiejętności społecznych i zawodowych niezbędnych w miejscu pracy. Natomiast zatrudnienie w ZPCH – umożliwia pogłębienie pozyskanych lub przywróconych umiejętności zawodowych, tym samym przygotowując do wejścia na otwarty rynek pracy. Należy dodać, że powyższy proces nie wyklucza dążenia do zatrudnienia uczestników WTZ bezpośrednio na otwartym rynku pracy.

Zatem modelowy proces skutecznej rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami, w przypadku dobrego rokowania, powinien odbywać się poprzez: WTZ, ZAZ, ZPCH lub zatrudnienie u pracodawców na otwartym rynku pracy. Natomiast w przypadku złego rokowania osoba z niepełnosprawnościami powinna zostać skierowana z WTZ do innego ośrodka wsparcia, np. ŚDS, tym samym zapewniając płynną rotację (wpływającą na skrócenie czasu oczekiwania na przyjęcie do WTZ). Powyższy proces przedstawia infografika nr 2.

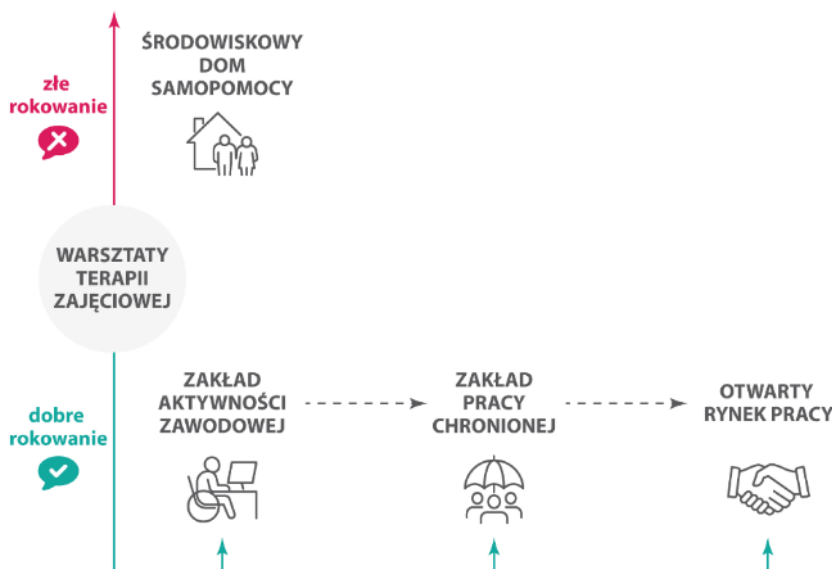
³ Art. 23 ust. 2 ustawy z dnia 9 maja 1991 r. o zatrudnianiu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz. U. nr 46 poz. 201, ze zm.) – uchylonej 1 stycznia 1998 r. poprzez art. 69 ustawy o rehabilitacji.

⁴ Art. 10 ustawy o rehabilitacji.

⁵ Art. 10a ust. 1 ustawy o rehabilitacji.

Infografika nr 2

Schemat systemu organizacji rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie ustawy o rehabilitacji.

Rozpoczęcie procesu rehabilitacji społecznej i zawodowej następuje zazwyczaj w WTZ. Warsztaty najczęściej prowadzone są przez organizacje pozarządowe, ogólnopolskie stowarzyszenia, podmioty działające wśród lokalnej społeczności czy jednostki samorządu terytorialnego. Według stanu na koniec 2023 r. funkcjonowały 733 warsztaty – 23,3 % z nich prowadziły cztery organizacje pozarządowe oraz ich oddziały/koła, odpowiednio: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną – 76, Caritas – 63, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci – 20, Fundacja im. Brata Alberta – 12.

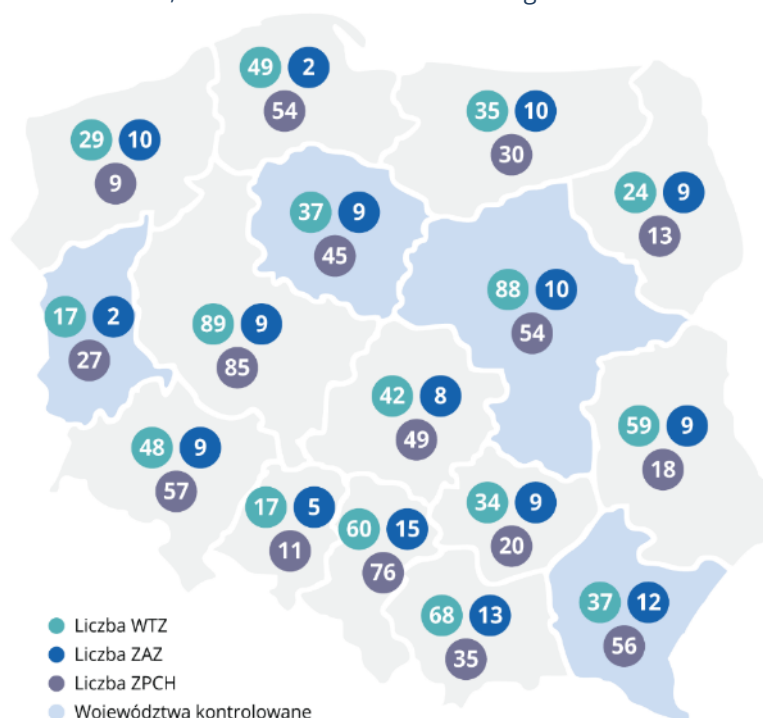
Według danych PFRON liczba osób z niepełnosprawnościami korzystających z rehabilitacji w WTZ wynosiła od 28 248 (w 2021 r.) do 29 035 (w 2023 r.). Natomiast liczba uczestników opuszczających WTZ w latach 2021–2023 przedstawiała się następująco: 1606, 1997, 1965, z tego z powodu podjęcia zatrudnienia odeszło kolejno: 222, 274, 245 osób z niepełnosprawnościami. Liczby te stanowiły od 0,8 % do 1,0 % ogółu uczestników WTZ.

Według stanu na koniec 2023 r. funkcjonowało: 141 ZAZ (od końca 2013 r. wzrost o 64, tj. 83,1 %) oraz 639 ZPCH (od końca 2013 r. spadek o 777, tj. 54,9 %), w których zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami ogółem wynosiło odpowiednio 76,9 % (z 9175 osób) oraz 78,7 % (z 107 357 osób). Powyższe szczególnie wskazuje, że liczba ZAZ jest niewystarczająca do liczby funkcjonujących WTZ. NIK podkreśla również fakt, że w województwach, na terenie których prowadzono czynności kontrolne (kujawsko-pomorskie, lubuskie, mazowieckie oraz podkarpackie) na koniec grudnia 2023 r. funkcjonowało łącznie 232 ŚDS z liczbą miejsc

wynoszącą 8676 oraz wykorzystaniem ich na poziomie 101,7 %, co również wskazuje na niewystraczającą liczbę miejsc w tego typu ośrodkach wsparcia.

Infografika nr 3

Rozmieszczenie WTZ, ZAZ oraz ZPCH w Polsce według stanu na koniec 2023 r.

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie danych pozyskanych od wojewodów, PFRON oraz MRPiS.

Na rehabilitację osób z niepełnosprawnościami prowadzoną przez warsztaty, PFRON przekazał środki finansowe w wysokości: 615 915,0 tys. zł w 2021 r., 742 121,3 tys. zł w 2022 r., 852 245,7 tys. zł w 2023 r. Tym samym we wskazanym okresie poniesiony ze środków PFRON koszt rocznej terapii zajęciowej przypadający na jednego uczestnika WTZ wzrósł z 21,7 tys. zł (w 2021 r.) do 29,4 tys. zł (w 2023 r.).

Dodatkowo samorządy powiatowe mogą udzielać WTZ ze środków PFRON wsparcia finansowego na prowadzenie zorganizowanej formy rehabilitacji polegającej na prowadzeniu zajęć klubowych w WTZ. W ramach programu, warsztaty zainteresowane prowadzeniem dodatkowej formy zajęć terapeutycznych mogą ubiegać się o ich dofinansowanie. Zajęcia klubowe w WTZ zgodnie ze swoim celem powinny sprzyjać aktywnemu wspomaganianiu uczestników WTZ, którzy weszli/powrócili na rynek pracy lub osób z niepełnosprawnościami, które jeszcze nie rozpoczęły procesu rehabilitacji społecznej i zawodowej w WTZ.

Z danych PFRON wynika, że ze środków przeznaczonych na realizację programu zajęcia klubowe w WTZ korzystało od 15,9 % (w 2021 r.) do 19,4 % (w 2023 r.) ogółu funkcjonujących warsztatów. W latach 2021–2023 liczba osób z niepełnosprawnościami korzystająca z dodatkowej formy rehabilitacji wynosiła odpowiednio: 1103, 1265, 1411.

Od 1 października 2020 r. do 31 grudnia 2023 r. MRiPS (Biuro Pełnomocnika Rządu) w partnerstwie z PFRON, Polskim Stowarzyszeniem na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelleksualną oraz Fundacją im. Królowej Polski św. Jadwigi, realizowało projekt pn. „Aktywni niepełnosprawni – narzędzia wsparcia samodzielności osób niepełnosprawnych”⁶. Wartość projektu wyniosła 39 210,1 tys. zł, w tym dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Społecznego – 33 046,2 tys. zł (84,3 % wartości projektu). W ramach projektu przeprowadzono liczne analizy rozwiązań ustawowych z zakresu rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych z uwzględnieniem WTZ. Ponadto przeprowadzono pilotaż (w 72 warsztatach) oceny zasadności wprowadzenia przygotowanych propozycji modyfikacji istniejących lub nowych instrumentów systemu rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych. Finalnie w ww. zakresie opracowano ostateczne propozycje projektów aktów prawnych lub projektów dokumentów. Zaproponowane (z 15 października 2023 r.) regulacje miały wprowadzić m.in.:

- zawód trenera pracy jako osoby mającej specjalistyczne przygotowanie do świadczenia usług wspierających osobę niepełnosprawną w procesie kształtowania oraz utrwalania umiejętności niezbędnych do podjęcia oraz utrzymania zatrudnienia, a także wspierania pracodawcy w zakresie zatrudniania osoby niepełnosprawnej⁷ (ustawa o rehabilitacji);
- obligatoryjne włączenie trenera pracy do składu rady programowej, wyposażonej w nowe kompetencje, w tym prawo do wydania opinii w zakresie nieprzyjęcia kandydata do WTZ, czasowego zawieszenia przyjętego kandydata oraz skreślenia z listy uczestników WTZ (ustawa o rehabilitacji, rozporządzenie w sprawie WTZ);
- rezygnację z wymogu wpisu w orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności wskazania do terapii zajęciowej w związku z kwalifikowaniem do WTZ oraz prowadzenie kwalifikacji do terapii zajęciowej przez WTZ na podstawie: wniosku o przyjęcie do WTZ, orzeczenia o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, wywiadu przeprowadzonego z kandydatem oraz opinii rady programowej (ustawa o rehabilitacji, rozporządzenie w sprawie WTZ);
- umożliwienie byłemu uczestnikowi WTZ, który podjął pracę niezwłocznego powrotu do WTZ w przypadku niepowodzenia w utrzymaniu zatrudnienia w okresie do czterech miesięcy od

⁶ Działanie 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych. Oś Priorytetowa II: Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020.

⁷ Według stanu na 31 grudnia 2023 r. kadra merytoryczna wszystkich funkcjonujących WTZ wynosiła 7341 osób, w tym tylko ok. 44 osób zatrudniano na stanowisku trenera pracy.

momentu podjęcia pracy, z możliwością pozostawienia wolnego miejsca w WTZ przez ten okres, pod warunkiem wspierania uczestnika w miejscu pracy przez trenera pracy (rozporządzenie w sprawie WTZ);

- rezygnację z obowiązku przeprowadzenia oceny indywidualnych efektów rehabilitacji co pół roku – dokonywanie oceny minimum raz w roku (rozporządzenie w sprawie WTZ);
- wprowadzenie standardów funkcjonowania WTZ, uwzględniających przede wszystkim ujednolicenie metod działania na etapie diagnozy, tworzenia oraz realizacji IPR oraz oceny postępów uczestników WTZ (ujednolicenie dokumentacji w WTZ zgodnie ze wzorami formularzy stanowiącymi załączniki do ww. standardów), wzmocnienie współpracy WTZ z otoczeniem czy podniesienie kwalifikacji zawodowych kadry merytorycznej WTZ (rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w sprawie Standardów funkcjonowania warsztatów terapii zajęciowej).

W odniesieniu do celu ww. projektu, według stanu na 15 stycznia 2025 r., w Biurze Pełnomocnika Rządu lub w innych komórkach organizacyjnych MRPiPS nie prowadzono prac legislacyjnych w przedmiocie WTZ oraz ich skuteczności w prowadzonej rehabilitacji zawodowej.

Natomiast uchwałą Krajowej Rady Konsultacyjnej do Spraw Osób Niepełnosprawnych z 26 czerwca 2024 r. powołano doraźny zespół problemowy do spraw aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami, zajmujący się m.in.: wyznaczeniem obszarów oraz kierunków zmian w systemie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami, a także opracowaniem propozycji rozwiązań prawnych oraz pozaprawnych, odpowiadających na indywidualne potrzeby pracowników z niepełnosprawnościami oraz zatrudniających ich pracodawców. W ramach ww. zespołu w grudniu 2024 r. utworzona została grupa robocza, zajmująca się kwestiami związanymi z działalnością WTZ, a w styczniu 2025 r. odbyło się jej pierwsze spotkanie.

Kontrolę podjęto z inicjatywy własnej NIK. Założono, że jej wartością dodaną będzie rozpoznanie słabości systemu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami oraz wskazanie sposobów jego usprawnienia. Natomiast ustalenia mogą stać się podstawą do zaprojektowania oraz wprowadzenia zmian organizacyjno-prawnych pozwalających zarówno władzom rządowym, jak i samorządowym skuteczniej niż obecnie wspierać prowadzoną rehabilitację na rzecz osób z niepełnosprawnościami.

2. OCENA OGÓLNA

**Rehabilitacja
prowadzona przez WTZ
w niewielkim stopniu
przekładała się
na podjęcie zatrudnienia
przez osoby
niepełnosprawne**

Działania WTZ w zakresie przygotowania oraz realizacji rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami nie były w pełni skuteczne, w szczególności w zakresie pozyskania lub przywracania osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia.

Obowiązujące przepisy prawa nie wspomagają osiągania przez WTZ powyższego celu określonego w art. 10a ust. 1 ustawy o rehabilitacji w związku z art. 8 ust. 1 oraz art. 9 ust. 1 ustawy o rehabilitacji. NIK w szczególności zwraca uwagę na brak mechanizmu zapewniającego rotację uczestników WTZ. Skutkiem tego, corocznie niewielka ich liczba w okresie objętym kontrolą NIK opuszczała warsztaty w związku z podjęciem zatrudnienia – w skontrolowanych jednostkach od 1,1 % do 1,8 %. Wynika to z faktu, że uczestnikami WTZ są głównie osoby niezdolne do podjęcia zatrudnienia, a rehabilitacja blisko 60,0 % uczestników skontrolowanych WTZ trwała ponad pięć lat, a w skrajnych przypadkach nawet 18 lat. Na brak realnej możliwości rehabilitacji społecznej i zawodowej uczestników WTZ przekładają się również braki kadrowe oraz uwarunkowania lokalne, a zwłaszcza brak ZAZ, ZPCH (w przypadku postępów w rehabilitacji) lub ŚDS (w przypadku braku postępów w rehabilitacji) – na terenie działalności prowadzonej przez WTZ.

Dobrymi praktykami mającymi wpływ na wyższy odsetek zatrudnienia uczestników WTZ były: systematyczne współprace z ZAZ czy lokalnymi pracodawcami (skutkujące m.in. praktykami zawodowymi), zatrudnianie doradcy zawodowego lub trenera pracy bądź korzystanie z ich usług we współpracującym podmiocie, cykliczne wizyty w powiatowych urzędach pracy czy na targach pracy. Niska rotacja uczestników WTZ, znikome ich odejścia z powodu podjęcia zatrudnienia, pomimo zwiększenia o 4,2 % liczby dostępnych miejsc w warsztatach powodowały, że możliwość uczestniczenia w terapii zajęciowej była w wielu powiatach rehabilitacją niezwykle limitowaną oraz trudno dostępną. Średni czas oczekiwania kandydatów na przyjęcie do WTZ, od momentu złożenia stosownej dokumentacji, wynosił od prawie 15 miesięcy (w skontrolowanych WTZ) do ponad 17 miesięcy (w skontrolowanych powiatach). Powyższe świadczy o niewłaściwym rozpoznaniu potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz braku koordynacji współpracy pomiędzy instytucjami wsparcia, co niekorzystnie wpływa na możliwość fluktuacji uczestników WTZ oraz tworzenie nowych warsztatów.

Działalność jednostek prowadzących WTZ była prawidłowa, a stwierdzone nieprawidłowości, nie miały zasadniczego wpływu na efekty uzyskiwane w zakresie rehabilitacji zawodowej. Prawidłowo wydatkowano środki PFRON oraz środki samorządu powiatowego, przeznaczone na dofinansowanie kosztów działalności warsztatów. Połowa pracowni terapeutycznych odpowiadała potrzebom rynku

pracy. Skontrolowane WTZ na ogół wywiązywały się z realizacji postanowień umów zawartych z właściwymi samorządami m.in. w zakresie struktury oraz poziomu kwalifikacji zawodowych kadry merytorycznej WTZ. Nieprawidłowości stwierdzono w 11 z 15 rad programowych w zakresie niepełnego lub nieterminowego dokonywania ocen postępów rehabilitacji swoich uczestników. NIK podkreśla jednak, że od momentu przyjęcia uczestnika do warsztatu, przez pierwsze trzy lata pobytu, rada programowa zobowiązana jest do dokonania 11 różnych ocen, co w ocenie NIK stanowi działania nadmiarowe.

Zasadniczo warsztaty przestrzegały zasad kwalifikowania kandydatów do uczestnictwa w terapii zajęciowej lub zajęć klubowych w WTZ. Jednocześnie w większości skontrolowane WTZ stworzyły warunki sprzyjające rehabilitacji społecznej i zawodowej uczestnikom WTZ, w tym rozwojowi umiejętności wykonywania czynności życia codziennego oraz zaradności osobistej. Kontrole prowadzone przez PCPR w warsztatach oraz przez PFRON w Centrach nie obejmowały tematyki związanej ze skutecznością rehabilitacji zawodowej realizowanej przez WTZ. Dodatkowo, pomimo określenia przez ustawodawcę możliwości tworzenia przy WTZ rad społecznych, których zadaniem byłoby wspieranie warsztatu m.in. w zakresie tworzenia ram współpracy z pracodawcami, w celu zapewnienia efektywności działań zmierzających do usamodzielniania uczestników warsztatu, w żadnym ze skontrolowanych WTZ jej nie utworzono.

3. SYNTEZA

**Nieaktualne
dane o osobach
niepełnosprawnych
w dyspozycji
większości powiatów**

Tylko jedno spośród ośmiu Centrów, które podlegały kontroli NIK, dokonywało w sposób rzetelny cyklicznych aktualizacji liczby osób z niepełnosprawnościami wraz z jej rodzajem oraz orzeczonym stopniem. W niektórych przypadkach dane pochodziły z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, czyli nawet sprzed 13 lat. Powyższe w istotny sposób wpływało na rzetelność diagnozy potrzeb tej grupy osób. [str. 28–29]

**Brak możliwości
oceny stopnia
realizacji większości
programów
na rzecz osób
niepełnosprawnych**

Realizowane przez samorządy powiatowe zadania na rzecz osób niepełnosprawnych w obowiązujących na ich terenie powiatowych programach na rzecz osób niepełnosprawnych odzwierciedlały cele oraz priorytety, określone w strategiach dotyczących rozwiązywania problemów społecznych. Programy te jednak w dużej mierze (62,5 %) stanowiły jedynie formalną realizację ustawowego obowiązku⁸, a sposób ich opracowania uniemożliwiał ocenę stopnia realizacji wyznaczonych w nich celów (m.in. nie określano wartości początkowych oraz docelowych wykorzystywanych mierników). Pomimo że środki wydatkowane na rehabilitację społeczną i zawodową obejmowały wskazane w programach priorytety, to nie było możliwości pomiaru wpływu ich wysokości na skuteczność procesu rehabilitacji. Powyższa sytuacja utrudniała zatem ocenę skuteczności prowadzonych przez samorządy powiatowe działań na rzecz osób niepełnosprawnych. [str. 29–30]

**Środki finansowe
na działalność WTZ
na terenie ośmiu
skontrolowanych
powiatów**

W latach 2021–2023 na terenie ośmiu skontrolowanych powiatów nie utworzono nowych WTZ, a na dofinansowanie kosztów funkcjonowania już działających WTZ przekazano łącznie 70 477,2 tys. zł (odpowiednio: 19 578,6 tys. zł, 23 585,3 tys. zł, 27 313,3 tys. zł) – ze środków PFRON oraz 7804,9 tys. zł – ze środków własnych samorządu (odpowiednio: 2175,4 tys. zł, 2610,1 tys. zł, 3019,4 tys. zł). W obu przypadkach coroczny wzrost dofinansowania był zauważalny, wynosząc od 15,8 % do 20,5 % oraz od 15,7 % do 20,0 %. Powyższe środki finansowe przekazywano z wydzielonego dla tych środków rachunku bankowego oraz terminowo (naruszenie terminu było incydentalne oraz nieznaczne – od jednego dnia do trzech dni). Jednocześnie powiaty zapewniały finansowanie ze środków własnych w wysokości co najmniej 10 % kosztów działalności WTZ (średnio 11,1 %). [str. 27–28]

**Środki finansowe
na działalność
15 skontrolowanych WTZ**

W latach 2021–2023 skontrolowane 15 warsztatów otrzymało środki finansowe w łącznej wysokości 52 454,1 tys. zł (ze środków PFRON odpowiednio: 13 018,1 tys. zł, 15 748,3 tys. zł, 18 420,1 tys. zł oraz ze środków samorządowych odpowiednio: 1446,7 tys. zł, 1750,0 tys. zł oraz 2070,9 tys. zł). [str. 63]

⁸ Art. 35a ust. 1 pkt 1 ustawy o rehabilitacji.

**Niewystarczające
środki PFRON
na rehabilitację
społeczną**

Środki PFRON na rehabilitację społeczną (91,8 %), poza kosztami związanymi z działaniem WTZ, nie były wystarczające. Skutkowało to brakiem możliwości objęcia wsparciem blisko jednej trzeciej osób z niepełnosprawnościami, które o nie wnioskowało. Istotna rozbieżność pomiędzy złożonymi wnioskami a możliwościami finansowymi samorządów powiatowych była widoczna w szczególności w zakresie dofinansowania: zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze (dofinansowano 58,8 % złożonych wniosków); uczestnictwa w turnusach rehabilitacyjnych (74,7 %); likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych na wnioski indywidualnych osób niepełnosprawnych (80,4 %). [str. 32–33]

**Zwiększająca się
liczba miejsc w już
funkcjonujących WTZ**

W latach objętych kontrolą NIK na terenie ośmiu powiatów funkcjonowały 24 warsztaty, z tego 13 z nich utworzono w latach 90. XX wieku. Najkrócej funkcjonowały dwa WTZ w powiecie sępoleńskim (od 2020 r.) oraz powiecie lubaczowskim (od 2014 r.). Średni czas funkcjonowania WTZ od momentu powstania wynosił ponad 25 lat. Choć od 2020 r. nie tworzone na terenie skontrolowanych powiatów nowych warsztatów, to łączna liczba dostępnych miejsc uległa zwiększeniu – z 903 (w 2021 r.) do 941 (w 2023 r.), tj. o 4,2 %. Największy wzrost nastąpił w powiecie grodziskim – z 72 do 97 miejsc, tj. o 34,7 %. Podobnie zwiększyła się łączna liczba miejsc w 15 skontrolowanych WTZ – z 608 (w 2021 r.) do 639 (w 2023 r.), tj. o 5,1 %. Na koniec 2023 r. łączna liczba uczestników w 15 warsztatach wynosiła 637 osoby, w tym 229 (35,9 %) z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności oraz 407 (63,9 %) ze znacznym stopniem niepełnosprawności. We wszystkich orzeczeniach wskazano uczestnictwo w terapii zajęciowej (tylko jeden z uczestników WTZ był zaliczony do drugiej grupy inwalidzkiej). [str. 34–35]

**Długi czas oczekiwania
kandydatów
na przyjęcia do WTZ**

Zwiększająca się liczba dostępnych miejsc w warsztatach, zarówno na terenie skontrolowanych powiatów, jak i w skontrolowanych WTZ, choć wpłynęła na zmniejszenie się liczby osób z niepełnosprawnościami oczekujących na rozpoczęcie rehabilitacji, to nie doprowadziła do płynnej kwalifikacji do terapii zajęciowej. Tym samym średni czas oczekiwania kandydatów na przyjęcie do WTZ, od momentu złożenia stosownej dokumentacji, wynosił od prawie 15 miesięcy (w skontrolowanych WTZ) do ponad 17 miesięcy (w skontrolowanych powiatach). [str. 35]

**Wprowadzenie
do zasad
przyjmowania do WTZ
obowiązkowego
okresu próbnego
dla kandydatów**

WTZ nie zostały prawnie zobowiązane do określenia zasad przyjmowania osób z niepełnosprawnościami. Tylko w przypadku jednego WTZ nie sformalizowano zasad przyjmowania uczestników WTZ w regulaminie organizacyjnym lub innym stosownym dokumencie. I tak, o przyjęciu do 15 skontrolowanych warsztatów decydował niekiedy poziom samodzielności kandydata (w tym czynności samoobsługowe), umiejętności komunikacyjne, poziom motywacji kandydata do

uczestnictwa w zajęciach terapeutycznych czy kolejność zgłoszeń. O zasadności uczestnictwa osoby z niepełnosprawnościami w WTZ powinny decydować przede wszystkim przesłanki dotyczące możliwości realizacji przez uczestnika nałożonych na warsztat celów rehabilitacji społecznej i zawodowej, a także zdolność do wykorzystania pozyskanych lub przywróconych w procesie terapii zajęciowej umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia⁹. Należy również podkreślić, że WTZ zasadniczo mają ograniczone możliwości wpływania na to, kto w danym momencie zostanie do nich przyjęty, przede wszystkim za sprawą wskazania do terapii zajęciowej w przedkładanym przez kandydata orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności. W tym celu pomocne byłoby prawne obowiązywanie w warsztacie okresu próbnego, który stosowało dziesięć spośród 15 skontrolowanych WTZ (66,7 %). [str. 34–35]

**Wprowadzenie
jednolitych
wymagań dotyczących
kompetencji
oraz kwalifikacji
zawodowych dla kadry
merytorycznej WTZ**

W obecnie obowiązującym stanie prawnym nie ma przepisów regulujących minimalne wymagania dotyczące kwalifikacji kadry warsztatu bądź wskazujących kompetencje/kwalifikacje zawodowe do ich określania. Ostateczna decyzja w zakresie kwalifikacji zawodowych jakie powinni posiadać pracownicy WTZ, w tym instruktorzy terapii zajęciowej, należy do stron umowy określającej warunki i wysokość dofinansowania kosztów utworzenia i działalności warsztatu ze środków PFRON. Kontrola NIK wykazała, że wykształcenie znaczącej części pracowników merytorycznych WTZ (za wyjątkiem dziewięciu ze 120 instruktorów terapii zajęciowej) spełniało wymogi określone w ww. umowie. Wymagania dotyczące kompetencji/kwalifikacji zawodowych powinny być jednolite dla wszystkich obligatoryjnych stanowisk WTZ, aby nie ograniczać prawa osób z niepełnosprawnościami polegającego na równym dostępie do rehabilitacji udzielanej przez WTZ. [str. 36–37]

**Brak kadry
merytorycznej WTZ**

W sześciu spośród 15 warsztatów (40,0 %) stwierdzono braki kadrowe, a w konsekwencji w skład rad programowych nie wchodził psycholog lub specjalista ds. rehabilitacji lub rewalidacji. Nieobsadzenie wskazanych stanowisk stanowiło naruszenie przepisów prawa powszechnie obowiązującego¹⁰. [str. 38]

**Wysokość
wynagrodzeń
kadry merytorycznej
WTZ nie była
konkurencyjna**

Wynagrodzenia kadry merytorycznej w skontrolowanych 15 warsztatach były zróżnicowane. Średnie miesięczne wynagrodzenie w 2023 r. wynosiło dla: instruktora terapii zajęciowej od 4,4 tys. zł do 6,0 tys. zł (pełen etat), specjalista do spraw rehabilitacji lub rewalidacji od 5,5 tys. zł do 6,3 tys. zł (pełen etat), psycholog od 2,9 tys. zł do 3,4 tys. zł (pół etatu). Dodatkowo kontrola NIK wykazała, że nadzorujące warsztaty PCPR nie ingerowały w ustalanie struktury wynagrodzeń, zatwierdzając w tym zakresie bez

⁹ Art. 10a ust. 1–2 ustawy o rehabilitacji.

¹⁰ Art. 10a ust. 4 ustawy o rehabilitacji oraz § 13 ust. 1-2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

zastrzeżeń plany finansowe przedkładane przez jednostki je prowadzące. Środki otrzymywanie z PFRON oraz samorządu powiatu uniemożliwiały warsztatom stworzenia konkurencyjnych warunków zatrudnienia w kwestii wynagradzania wskazanej kadry merytorycznej. Wypłacane wynagrodzenia były średnio o 34,0 % niższe niż średnie miesięczne wynagrodzenie, które w 2023 r. wynosiło 7,2 tys. zł. [str. 39]

WTZ przygotowywał do podjęcia zatrudnienia w zawodach, w których brakuje pracowników

Terapię zajęciową w 15 skontrolowanych WTZ prowadzono w większości w prawidłowych warunkach lokalowych, zgodnie ze wskazanymi w regulaminach organizacyjnych formami rehabilitacji oraz z wyposażeniem pracowni terapeutycznych adekwatnym do rodzaju prowadzonych w nich zajęć. Zajęcia prowadzono indywidualnie bądź grupowo m.in. zgodnie z rocznymi planami pracy poszczególnych pracowni terapeutycznych. Prawie połowa pracowni terapeutycznych (45,4 %) odpowiadała potrzebom rynku pracy, tj. obejmowała zakresem prowadzonych zajęć prognozowane zawody deficytowe (zawody, w których brakuje pracowników na rynku pracy) na lata 2021–2025. Zgodne z poszczególnymi barometrami zawodów dla powiatów, na terenie których funkcjonowały WTZ objęte kontrolą NIK byli to m.in.: krawcy i pracownicy produkcji odzieży, pomoce kuchenne, pracownicy fizyczni w produkcji i pracach prostych, robotnicy obróbki drewna i stolarze, sprzętaczki i pokojowe. [str. 41–43]

Średnia kwota treningu ekonomicznego zbyt niska do właściwej nauki gospodarowania pieniędzmi

W większości (86,7 %) WTZ prowadziły trening ekonomiczny, przeznaczając na ten cel dla każdego uczestnika WTZ, objętego tą formą terapii, środki PFRON w wysokości nieprzekraczającej 20 % minimalnego wynagrodzenia za pracę. W latach 2021–2023 średnia miesięczna kwota przekazana uczestnikowi WTZ wynosiła ok. 65 zł, co w opinii pracowników warsztatów było zbyt niską kwotą do właściwego prowadzenia terapii w tym zakresie. [str. 43–45]

Praktyki zawodowe dla uczestników WTZ

W latach 2021–2023 praktyki zawodowe realizowało 11 spośród 15 skontrolowanych WTZ. Natomiast kolejne dwa WTZ realizowały inne zajęcia lub współprace tożsame z praktykami zawodowymi, jednak nie w wymiarze oraz formie przewidzianej ustawowo, tj. w wymiarze do 15 godzin tygodniowo przez okres do 3 miesięcy z możliwością przedłużenia go do 6 miesięcy¹¹. Wskazana forma terapii zajęciowej jest o tyle istotna, co oddziałująca zarówno na rehabilitację zawodową – próba pracy w warunkach realnego rynku pracy, jak i rehabilitację społeczną – integracja w środowisku realnego miejsca pracy. [str. 46–47]

¹¹ Art. 10a ust. 3a ustawy o rehabilitacji zawodowej.

W większości rady programowe nie wywiązywały się ze wszystkich swoich obowiązków

Organizację oraz funkcjonowanie rad programowych we wszystkich 15 skontrolowanych WTZ ustalono w regulaminach organizacyjnych. Dla uczestników WTZ corocznie opracowywano IPR i tylko w jednym przypadku nie wykonywała tego obowiązku rada programowa, a instruktorzy terapii zajęciowej. Jednocześnie w prawie połowie skontrolowanych WTZ (46,7 %) rady programowe opracowywały IPR, które nie obejmowały wszystkich ustawowych zagadnień¹². Najczęściej braki formalne dotyczyły nieokreślania form współpracy z rodziną lub opiekunami oraz nieokreślenia planowanych efektów rehabilitacji. Powyższe uzasadnia wprowadzenie do powszechnego stosowania jednolitego formularza IPR, celem wyeliminowania braków formalnych. Choć przepisy prawa zobowiązywały rady programowe do dokonywania czterech odrębnych rodzajów ocen względem każdego uczestnika WTZ, tj. pierwsza ocena kompleksowa (nie wcześniej niż przed upływem trzech miesięcy i nie później niż po upływie sześciu miesięcy od rozpoczęcia rehabilitacji), ocena indywidualnych efektów rehabilitacji (nie rzadziej niż raz na pół roku), ocena okresowa (coroczna), kompleksowa ocena (nie rzadziej niż raz na trzy lata), to tylko cztery WTZ (26,7 %) w pełni oraz terminowo realizowały swoje zadania w tym zakresie. Biorąc pod uwagę, że od momentu uzyskania przez osobę z niepełnosprawnością statusu uczestnika WTZ do momentu uczestnictwa w terapii zajęciowej przez trzy lata, rada programowa dokonuje, co najmniej 11 ocen postępów w rehabilitacji, a w trakcie czynności kontrolnych NIK stwierdzono liczne nieprawidłowości w tym zakresie, to zasadna byłaby zmiana przepisów prawa powszechnie obowiązującego, mająca na celu zmniejszenie liczby tych obligatoryjnych ocen. [str. 47–51]

Brak regularnych rotacji uczestników WTZ

Rady programowe zobowiązane są do zajmowania stanowiska względem oceny przebiegu procesu rehabilitacji uczestników WTZ wraz ze stosownym uzasadnieniem (kompleksowa ocena nie rzadziej niż raz na trzy lata), wyrażonym w formie opinii. W 15 skontrolowanych WTZ, według stanu na koniec 2023 r., rehabilitowano łącznie 637 osób z niepełnosprawnościami, z których aż 379 (59,5 %) powyżej pięciu lat. Uwagę zwraca fakt, że w latach 2021–2023 w rezultacie dokonanych kompleksowych ocen, tylko w przypadku trzech uczestników WTZ (2,0 %) zakończono proces rehabilitacji celem podjęcia go w innych ośrodkach wsparcia. Pozostałych ocenionych 146 uczestników WTZ dalej kontynuowało rehabilitację. Obowiązujące przepisy prawa nie dają bezpośredniej kompetencji samorządowi powiatowemu, jednostce prowadzącej warsztat czy WTZ do pozbawiania osoby z niepełnosprawnościami prawa do uczestnictwa w warsztacie. Nawet w sytuacji, gdy stosowne stanowisko zajmie rada programowa. Jednocześnie wskazane podmioty nie mają możliwości określenia

¹² Art. 10a ust. 3 ustawy o rehabilitacji oraz § 14 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

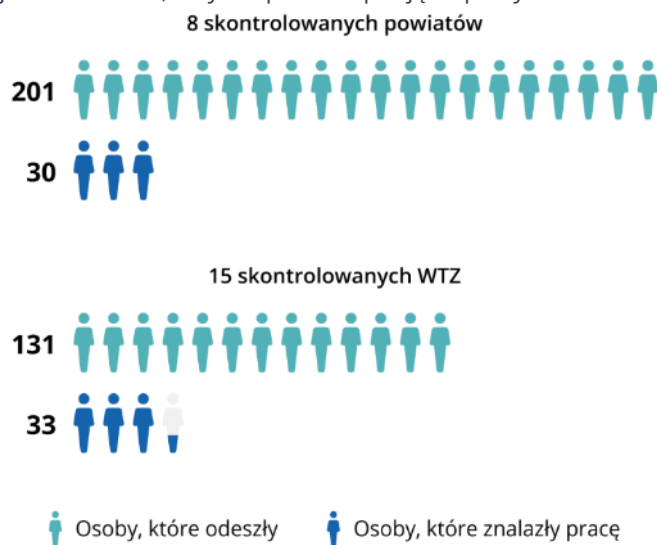
**Efektywność
rehabilitacji
zawodowej nie
przekroczyła 2 %**

maksymalnego czasu uczestnictwa w WTZ. Osoba z niepełnosprawnościami ze wskazaniem do terapii zajęciowej w orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności ma prawo ponownie ubiegać się o przyjęcie do WTZ, bez względu na przyczynę zaprzestania rehabilitacji. Powyższe w istotny sposób przyczynia się do braku regularnej rotacji w składzie osobowym uczestników WTZ. [str. 52–53]

W latach 2021–2023 średnia ogólna liczba miejsc w WTZ wynosiła: 921 – na terenie ośmiu skontrolowanych powiatów, 622 – w 15 skontrolowanych warsztatach. Liczbę odejść w okresie objętym kontrolą NIK przedstawia infografika nr 4.

Infografika nr 4

Liczba odejść z warsztatu, w tym z powodu podjęcia pracy w latach 2021–2023

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

Zróznicowanie w efektywności procesu rehabilitacji zawodowej, mierzonej liczbą osób z niepełnosprawnościami, które odeszły z WTZ w związku z podjęciem zatrudnienia wynosząca: 1,1 % w skali każdego roku objętego kontrolą NIK na terenie ośmiu skontrolowanych powiatów; 1,8 % w skali każdego roku objętego kontrolą NIK w 15 skontrolowanych WTZ – uzależniało przede wszystkim zaangażowanie w ten proces oraz podejmowanie dodatkowych działań przez kadrę merytoryczną WTZ.

Na podstawie uzyskanych informacji z trzech WTZ¹³, w których średnioroczne podjęcie zatrudnienia przez uczestników WTZ sięgało od 8 % do nawet 15 % ustalono, że dobrymi praktykami są: systematyczne współprace z ZAZ czy lokalnymi pracodawcami (skutkujące m.in. praktykami zawodowymi), zatrudnianie doradcy zawodowego lub trenera pracy bądź korzystanie z ich usług we współpracującym podmiocie, cykliczne wizyty w powiatowych urzędach pracy czy na targach pracy.

¹³ WTZ w Dębicy, WTZ PSONI w Jarosławcu, WTZ w Ząbkach.

Niewielka liczba uczestników WTZ, którzy podjęli pracę oraz usamodzielniili się w wyniku terapii zajęciowej wraz ze zbyt długim okresem rehabilitacji, wskazują na znikomą realizację ustawowych celów, do których powołane zostały warsztaty. Ponadto brak informacji zarówno w WTZ, jak i Centrach o losach osób z niepełnosprawnościami, które podjęły zatrudnienie, nie pozwala na ustalenie liczby tych osób pracujących dotychczas. Na podstawie wyników kontroli NIK ustalono, że ustawowe oczekiwania względem efektywności rehabilitacji zawodowej prowadzonej przez WTZ, nie mogą być w pełni realizowana bez wyraźnego wsparcia zaplecza instytucjonalnego czy stworzenia odpowiednio gęstej siatki podmiotów dających szansę na zatrudnienie (np. ZAZ lub przedsiębiorstwa społeczne). Koncentracja na efektywności zatrudnieniowej sprawia, że wielu uczestników WTZ musiałoby zostać przekierowanych do innego ośrodka wsparcia (np. ŚDS), a takich podmiotów często nie ma w danej lokalizacji. Według stanu na koniec 2023 r. funkcjonowało: 141 ZAZ oraz 639 ZPCH, w których zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami ogółem wynosiło odpowiednio 76,9 % (z 9175 osób) oraz 78,7 % (z 107 357 osób). Powyższe szczególnie wskazuje, że liczba ZAZ jest niewystarczająca do liczby funkcjonujących WTZ. Ponadto do marca 2014 r. kwoty dofinansowania do wynagrodzenia pracownika z niepełnosprawnością różniły się o 30 % pomiędzy zatrudnieniem w przedsiębiorstwie z otwartego rynku pracy (od 0,4 tys. zł do 3,0 tys. zł) a w ZPCH (od 0,6 tys. zł do 3,3 tys. zł) – gdzie były wyższe. W oby przypadkach uzależniano je od minimalnego wynagrodzenia za pracę, co gwarantowało ich wzrost. Natomiast od kwietnia 2014 r. kwoty te zrównano (od 0,5 tys. zł do 2,4 tys. zł), a za okres od stycznia 2023 r. do czerwca 2024 r. wynosiły od (0,5 tys. zł do 3,6 tys. zł). [str. 53–55]

Szacowanie średniego kosztu niezbędnego do przeprowadzenia skutecznego procesu rehabilitacji społecznej i zawodowej jednego uczestnika WTZ zakończonego podjęciem zatrudnienia – przy uwzględnieniu łącznego kosztu funkcjonowania WTZ w latach 2021–2023 przedstawia infografika nr 5. Zróżnicowanie obliczonego kosztu uzależniała przede wszystkim efektywności procesu rehabilitacji zawodowej prowadzonej przez WTZ.

Infografika nr 5

Średni koszt niezbędny do przeprowadzenia skutecznego procesu rehabilitacji społecznej i zawodowej jednego uczestnika WTZ w latach 2021–2023

8 skontrolowanych powiatów

15 skontrolowanych WTZ

Koszt funkcjonowania WTZ Koszt na osobę, która znalazła pracę

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

**Potrzeba
wprowadzenia
mechanizmu
zestawiania danych
uczestników WTZ
z danymi osób,
których zatrudnienie
zostało
dofinansowane ze
środków PFRON**

Kontrola NIK pozwoliła również zidentyfikować potrzebę stworzenia mechanizmu, przy pomocy którego PFRON mógłby dysponować informacjami o danych osobowych uczestników WTZ, aby zestawiać te dane z danymi osób z niepełnosprawnościami, na które wypłacane jest dofinansowanie do wynagrodzeń ze środków Funduszu¹⁴, celem wykrywania potencjalnych nadużyć finansowych ze strony pracodawców lub uczestników WTZ, np. fikcyjnego zatrudnienia uczestników WTZ. W trakcie czynności kontrolnych NIK ustalono, że jeden z uczestników warsztatu brał udział w terapii zajęciowej, jednocześnie będąc zatrudnionym na podstawie umowy o pracę a wynagrodzenie dofinansowano ze środków PFRON¹⁵. W okresie pokrywającego się uczestnictwa w WTZ z wypłacanymi pracodawcy środkami PFRON z tytułu dofinansowania do wynagrodzenia, wypłacono łącznie odpowiednio ok.: 221,0 tys. zł (WTZ) oraz ok. 253,0 tys. zł (pracodawca). [str. 55–58]

**Istotność rehabilitacji
społecznej
uczestników WTZ**

Skontrolowane 15 warsztatów stworzyło swoim uczestnikom możliwość rehabilitacji społecznej. Każdorazowo w sposób aktywny umożliwiano uczestnikom WTZ uczestnictwo w życiu lokalnej społeczności. Uczestnicy WTZ wykonując wiele prac artystycznych czy rękodzielniczych mieli możliwość prezentowania rezultatów swojej pracy podczas rozmaitych wystaw, warsztatów czy konkursów. Stanowiło to istotną wartość dodaną procesu terapii zajęciowej, poprzez pozytywny wpływ na motywację uczestników WTZ do dalszej rehabilitacji. Ponadto rehabilitacja społeczna prowadzona przez wszystkie 15 warsztatów dotyczyła również organizacji dla uczestników WTZ wyjazdów integracyjno-treningowych, wycieczek, imprez okolicznościowych, a także udział w życiu kulturalnym. [str. 61–62]

¹⁴ Art. 26a ustawy o rehabilitacji.

¹⁵ Art. 26a ustawy o rehabilitacji.

**Brak powiązania
dofinansowania
zajęć klubowych
w WTZ z niepełną
frekwencją osób
niepełnosprawnych**

Warsztaty co do zasady prawidłowo kwalifikowały kandydatów na zajęcia klubowe w WTZ. Środki Funduszu każdorazowo przyznawano w formie miesięcznej stawki osobowej, która w okresie objętym kontrolą NIK wynosiła odpowiednio: 450,00 zł, 465,00 zł, 515,00 zł. NIK podkreśla, że nie określono jednolitego sposobu postępowania w sprawie ewentualnej konieczności zwrotu środków Funduszu, z uwagi na niepełną frekwencję uczestników (w wymiarze niższym niż pięć godzin w miesiącu), co dla przejrzystości wydatkowania środków publicznych powinno być jednoznacznie określone w założeniach programu. [str. 58–59]

**Zasadniczo
prawidłowe
wydatkowanie
środków finansowych
na działalność WTZ**

Wszystkie 15 skontrolowanych warsztatów wyodrębniono organizacyjnie oraz finansowo ze struktur jednostek je prowadzących. Jednocześnie wszystkie dysponowały wydzielonymi rachunkami bankowymi, a tylko jeden WTZ prowadził wyodrębnioną ewidencję księgową wydatków w sposób utrudniający stwierdzenie poprawności dokonanych w nich zapisów, a także identyfikację poszczególnych operacji księgowych. Zdecydowana większość WTZ prawidłowo finansowała koszty działalności oraz zakup wyposażenia/usług, a także wydatkowała środki ze sprzedaży produktów i usług wykonywanych przez uczestników WTZ, co stwierdzono na podstawie łącznie zbadanych 561 dowodach księgowych w łącznej wysokości 4359,5 tys. zł (8,3 % ogółu kosztów działalności WTZ). Nieprawidłowości polegające na finansowaniu kosztów działalności WTZ, które nie były ujęte w prawnie określonym katalogu¹⁶ stwierdzono w trzech WTZ w łącznej wysokości 5,9 tys. zł (0,1 % badanej próby wydatków). Do kosztów niekwalifikowalnych zaliczono koszty podróży służbowych pracowników czy szkolenia dla uczestników WTZ. [str. 66–67]

**Koszty obsługi
skontrolowanych
powiatów mieszczące
się w 2,5 % limicie**

W latach 2021–2023 skontrolowane osiem Centrów przeznaczyło na obsługę łącznie 3930,7 tys. zł (w 2021 r. – 1177,3 tys. zł, 2022 r. – 1280,2 tys. zł, 2023 r. – 1473,2 tys. zł), co stanowiło 2,4 % środków wydatkowanych na realizację zadań, otrzymanych z PFRON i mieściło się w limicie 2,5 % środków wykorzystanych na ich realizację¹⁷. Na podstawie zbadanej przez NIK próby dowodów księgowych obejmującej łącznie 17,9 % kwoty kosztów obsługi poniesionych ze środków PFRON ustalono, że obejmowały wyłącznie wynagrodzenia, usługi, towary, lub inne koszty bezpośrednio związane z obsługą zadań realizowanych ze środków PFRON. [str. 63]

**Obowiązki
sprawozdawcze
samorządów
powiatowych oraz WTZ
obarczone błędami**

W latach 2021–2023 skontrolowane warsztaty zasadniczo terminowo składały do Centrów m.in. sprawozdania roczne z działalności rehabilitacyjnej i wykorzystania środków finansowych warsztatu. Niemniej

¹⁶ § 19 rozporządzenia w sprawie WTZ.

¹⁷ § 7 ust. 1 rozporządzenia w sprawie algorytmu.

jednak siedem WTZ (46,6 %) złożyło informacje niekompletne¹⁸ lub niezgodne ze stanem faktycznym, tj. w zakresie stopnia oraz rodzaju niepełnosprawności uczestników WTZ lub kwot uzyskanych ze sprzedaży produktów i usług. Na podstawie przekazywanych danych przez jednostki prowadzące warsztaty, samorządy powiatowe dokonywały corocznej oceny działalności WTZ. Jednak 37,5 % skontrolowanych powiatów dokonało jej w sposób nierzetelny – na podstawie błędnych lub niepełnych danych. W konsekwencji sprawozdania przedkładane do PFRON (Sp-P/Wa) zawierały informacje niezgodne z danymi faktycznymi. [str. 71–72]

**Półowa kontroli WTZ
w niepełnym zakresie**

W latach 2021–2023 Centra przeprowadziły łącznie 71 kontroli WTZ¹⁹, a poza jednostkowym przypadkiem zachowywały ich coroczną częstotliwość. Półowa skontrolowanych Centrów nie obejmowała kontrolą wszystkich wymaganych zagadnień m.in.: zgodności postanowień umowy ze stanem faktycznym; zgodności organizacji pracy oraz zajęć w warsztacie z postanowieniami rozporządzenia, regulaminu organizacyjnego oraz umową; prawidłowości kwalifikowania kandydatów na uczestników warsztatu. [str. 73–74]

¹⁸ § 21 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

¹⁹ Art. 10b ust. 6a ustawy o rehabilitacji.

4. WNIOSKI

**Minister Rodziny,
Pracy i Polityki
Społecznej**

1. Podjęcie działań legislacyjnych mających na celu poprawę rotacji uczestników WTZ m.in. poprzez:
 - a) określenie w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych – funkcji koordynatora (np. PCPR) oraz przypisanie mu zadań realizowanych względem WTZ, ZAZ oraz ŚDS, zmierzających jednocześnie do zwiększenia rotacji osób z niepełnosprawnościami pomiędzy ww. placówkami w zależności od poczynionych postępów w rehabilitacji;
 - b) wprowadzenie zmian w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 maja 2003 r. w sprawie algorytmu przekazywania środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych samorządom wojewódzkim i powiatowym – mechanizmu zachęty dla jednostek prowadzących WTZ, polegającego na czasowym zwiększeniu kwoty dofinansowania przypadającego na nowo przyjętego uczestnika WTZ, jeżeli został przyjęty w miejsce uczestnika WTZ opuszczającego warsztat w związku z podjęciem zatrudnienia;
 - c) wprowadzenie w rozporządzeniu Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej – obowiązku stosowania okresu próbnego dla nowo przyjętych uczestników WTZ wraz z określeniem jego trwania, co umożliwiłoby m.in. weryfikację możliwości adaptacyjnych kandydata do terapii zajęciowej;
2. Rozważenie możliwości zmniejszenia liczby obligatoryjnych ocen postępów rehabilitacji uczestników WTZ, dokonywanych przez radę programową.
3. Rozważenie możliwości unormowania minimalnych kwalifikacji dla wszystkich obligatoryjnych stanowisk WTZ, aby nie ograniczać prawa osób z niepełnosprawnościami polegającego na równym dostępie do rehabilitacji udzielanej przez warsztaty.
4. Rozważenie opracowania oraz wdrożenia jednolitego systemu ocen postępów w rehabilitacji społecznej i zawodowej uczestników WTZ, w tym ustandaryzowanie kryteriów oraz mierników oceny realizacji indywidualnych programów rehabilitacji, co zagwarantowałyby jednolity sposób oceny oraz wyeliminowałyby występujące braki formalne.
5. Podjęcie działań zmierzających do zwiększenia liczby funkcjonujących ZAZ, co pozwoli zwiększyć szanse na zatrudnienie uczestników WTZ choć przygotowanych do podjęcia zatrudnienia, to jednak nie na otwartym rynku pracy, aby nie pozbawiać osób z niepełnosprawnościami odchodzących z WTZ dalszej opieki instytucjonalnej.

6. Podjęcie działań mających na celu zwiększenie liczby dostępnych miejsc w ŚDS, do których powinni być kierowani uczestnicy WTZ, których m.in. możliwości psychofizyczne uniemożliwiły przygotowanie do podjęcia zatrudnienia oraz przyczyniły się do braku postępów w rehabilitacji oraz dalszego złego rokowania, co do możliwości osiągnięcia postępów uzasadniających podjęcie zatrudnienia oraz kontynuowanie rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej lub na otwartym rynku pracy, aby nie pozbawiać osób z niepełnosprawnościami odchodzących z WTZ dalszej opieki instytucjonalnej.
7. Uwzględnienie w opracowywanych wytycznych dla zespołów do spraw orzekania o niepełnosprawności w zakresie wskazania do terapii zajęciowej osób, które pozytywnie rokują co do przyszłych postępów w rehabilitacji, umożliwiających podjęcie zatrudnienia oraz kontynuowanie rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej lub na otwartym rynku pracy.

**Prezes Zarządu
Państwowego
Funduszu
Rehabilitacji Osób
Niepełnosprawnych**

Opracowanie mechanizmu umożliwiającego weryfikację danych uczestników WTZ z danymi z bazy systemu obsługi dofinansowań i refundacji (SODiR), w celu uniknięcia prowadzenia w warsztatach rehabilitacji wobec osób z niepełnosprawnościami, które są jednocześnie zatrudnione. Powyższe pozwoli zminimalizować ryzyko m.in. fikcyjnego zatrudnienia oraz wyłudzenia środków PFRON na dofinansowanie do zatrudnienia osób niepełnosprawnych, o którym mowa w art. 26a-c ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych o rehabilitacji.

**Powiatowe centra
pomocy rodzinie**

Opracowywanie powiatowych programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych, o których mowa w art. 35a ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych o rehabilitacji – w sposób umożliwiający ocenę stopnia realizacji określonych w nich celów.

**Jednostki prowadzące
warsztaty terapii
zajęciowej**

Podjęcie działań zmierzających do poprawy efektywności prowadzonej rehabilitacji społecznej i zawodowej m.in. poprzez utworzenie w WTZ rad społecznych, realizujących zadania dotyczące wspierania warsztatów w zakresie tworzenia ram współpracy z pracodawcami, w celu zapewnienia efektywności działań zmierzających do usamodzielniania uczestników WTZ, o których mowa w art. 10aa ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych o rehabilitacji.

5. WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

5.1. DZIAŁANIA WSPIERAJĄCE REHABILITACJĘ SPOŁECZNĄ I ZAWODOWĄ OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Na terenie objętych kontrolą NIK ośmiu powiatów obowiązywały programy działań na rzecz osób niepełnosprawnych, to samorządy powiatowe zazwyczaj dysponowały nieaktualnymi danymi o liczbie oraz potrzebach osób z niepełnosprawnościami – nawet sprzed 13 lat. Skutkowało to ograniczoną wiedzą, co do faktycznych potrzeb tej grupy osób. Wsparcie przez samorządy powiatowe osób z niepełnosprawnościami w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej nie budziło wątpliwości NIK. Jednak ograniczone środki finansowe na rehabilitację społeczną nie pozwoliły na objęcie wsparciem blisko jednej trzeciej osób z niepełnosprawnościami. Przede wszystkim dotyczyło to: zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze; uczestnictwa w turnusach rehabilitacyjnych; likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych na wnioski indywidualnych osób niepełnosprawnych. Jednocześnie tylko 8,2 % (ze 162 251,0 tys. zł) przeznaczono na rehabilitację zawodową.

**Przekazane środki
finansowe na
działanie WTZ**

W latach 2021–2023 na terenie ośmiu skontrolowanych powiatów nie utworzono nowych warsztatów, więc we wskazanym okresie przeznaczono środki wyłącznie na dofinansowanie kosztów działania dotychczas funkcjonujących WTZ²⁰. Na ten cel Centra przekazały środki PFRON w łącznej wysokości 70 477,2 tys. zł (w 2021 r. – 19 578,6 tys. zł, w 2022 r. – 23 585,3 tys. zł, w 2023 r. – 27 313,3 tys. zł) oraz środki własne samorządu w łącznej wysokości 7804,9 tys. zł (w 2021 r. – 2175,4 tys. zł, w 2022 r. – 2610,1 tys. zł, w 2023 r. – 3019,4 tys. zł). Jednocześnie ww. powiaty zapewniły finansowanie ze środków własnych w wysokości co najmniej 10 % kosztów działalności WTZ²¹ (średnio 11,1 %).

**Warunki
oraz wysokość
dofinansowania WTZ**

Maksymalne dofinansowanie ze środków Funduszu kosztów działania WTZ, w tym wynikających ze zwiększenia liczby uczestników warsztatu, wynosi do 90 %. Natomiast udział środków właściwego samorządu powiatu wynosił co najmniej 10 %. Udział ten można zmniejszyć pod warunkiem znalezienia innych źródeł finansowania. Umowę określającą warunki i wysokość dofinansowania kosztów utworzenia i działalności warsztatu ze środków Funduszu, jednostki zamierzające utworzyć WTZ każdorazowo zawierały z właściwym samorządem powiatowym. Corocznie Prezes Zarządu PFRON przekazywał samorządom powiatowym środki

²⁰ Art. 35a ust. 1 pkt 8 ustawy o rehabilitacji.

²¹ Art. 10b ust. 2a ustawy o rehabilitacji.

finansowe (według algorytmu) m.in. na realizację zadań dotyczących warsztatów²². Następnie samorządy powiatowe wraz z jednostkami prowadzącymi WTZ, w formie aneksów do umowy, określały wysokość środków na działalność warsztatu w danym roku z uwzględnieniem podziału na poszczególne rodzaje kosztów, zaliczonych do kosztów działalności warsztatu finansowanych ze środków Funduszu.

**Terminowe
przekazywanie
środków finansowych
na działalność WTZ**

Co do zasady środki PFRON na pokrycie kosztów działalności WTZ Centra przekazywały terminowo²³, tj. do 25 dnia miesiąca rozpoczynającego kwartał (którego dofinansowanie dotyczyło) z wydzielonego dla tych środków rachunku bankowego. W przypadku trzech PCPR²⁴ dofinansowanie przekazano z naruszeniem wskazanego terminu wynoszącym od jednego dnia do trzech dni.

**Nieaktualne dane
o liczbie oraz
potrzebach osób
niepełnosprawnych**

W latach 2021–2023 tylko PCPR w Przemyślu dysponował aktualnymi informacjami o liczbie osób z niepełnosprawnościami wraz z jej rodzajem oraz orzecznym stopniem. Na tej podstawie identyfikował problemy tej grupy osób, a także planował działania służące ich rozwiązaniu. PCPR w Przemyślu nie dokumentował zarówno rozpoznania zgłaszanych potrzeb, jak i przeprowadzanej w tej kwestii analizy. Rozpoznanie oraz monitorowanie sytuacji osób z niepełnosprawnościami, nie tylko podopiecznych PCPR w Przemyślu, opierało się na współpracy w tym zakresie z gminnymi ośrodkami pomocy społecznej oraz organizacjami pozarządowymi. Natomiast brak sformalizowanej postaci tych działań wynikał m.in. z braku środków finansowych na cykliczne zlecanie przeprowadzania takiej formy diagnozy/analizy.

Pozostałe siedem Centrów dysponowało nieaktualnymi lub niepełnymi danymi dotyczącymi osób z niepełnosprawnościami, przede wszystkim z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 lub z powiatowych zespołów ds. orzekania o niepełnosprawności.

Przykłady

PCPR w Inowrocławiu – dane o liczbie osób z niepełnosprawnościami w powiecie inowrocławskim pochodziły z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, a także z informacji o liczbie osób oczekujących na zakwalifikowanie do uczestnictwa w WTZ.

PCPR w Nowej Soli – według stanu na 31 grudnia 2014 r., w powiecie nowosolskim populacja osób z niepełnosprawnościami stanowiła 11 416 mieszkańców, tj. 13,0 % ogółu osób zamieszkujących ten powiat. Zapotrzebowanie na poszczególne rodzaje wsparcia osób

²² Art. 48 ust. 1 pkt 1 ustawy o rehabilitacji.

²³ § 20 ust. 3 rozporządzenia w sprawie WTZ.

²⁴ PCPR w Grodzisku Mazowieckim, PCPR w Lubaczowie, PCPR w Przemyślu.

z niepełnosprawnościami PCPR ustalał na podstawie złożonych wniosków o różne formy pomocy oraz środków wydatkowanych na ten cel w latach poprzednich. PCPR nie prowadził statystyk dotyczących liczby osób z niepełnosprawnościami w powiecie nowosolskim, a na potrzeby przygotowywanych strategii/projektów/opracowań – korzystano z informacji o liczbie osób z niepełnosprawnościami pozyskiwanych z GUS, powiatowego zespołu ds. orzekania o niepełnosprawności i innych.

W związku z brakiem cyklicznych aktualizacji powyższych informacji, Centra nie przeprowadzały rzetelnej diagnozy potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Opieranie wszelkich analiz głównie na szacunkach, badaniach ankietowych (kierowanych m.in. do miejscowych ośrodków pomocy społecznej czy organizacji pozarządowych) czy liczbie wniosków o wsparcie złożonych przez osoby z niepełnosprawnościami, nie odzwierciedlało faktycznych potrzeb tej grupy osób.

Przykłady

PCPR w Lubaczowie – w latach 2021–2023 nie opracowano formalnego dokumentu, który stanowiłby diagnozę sytuacji osób z niepełnosprawnościami zamieszkującymi na terenie powiatu lubaczowskiego. Nie sporządzono również żadnych formalnych dokumentów obejmujących bieżące wsparcie osób z niepełnosprawnościami.

PCPR w Żarach – nie prowadzono analiz dotyczących wszystkich osób z niepełnosprawnościami w powiecie żarskim oraz nie opracowano sformalizowanej diagnozy ich sytuacji. Zapewniano natomiast wsparcie tym osobom w poszczególnych jednostkach organizacyjnych powiatu żarskiego.

Wadliwe powiatowe programy działań na rzecz osób niepełnosprawnych

W okresie objętym kontrolą NIK na terenie ośmiu powiatów obowiązywały powiatowe programy działań na rzecz osób niepełnosprawnych²⁵. Programy te wpisywały się w powiatowe strategie dotyczące rozwiązywania problemów społecznych, a swoim zakresem obejmowały rehabilitację społeczną, rehabilitację zawodową i zatrudnianie, a także przestrzeganie praw osób z niepełnosprawnościami. W przypadku siedmiu powiatów za opracowanie oraz realizację programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych, odpowiadały PCPR. W przypadku WCPR wskazany program opracował oraz realizował Urząd m.st. Warszawy.

Wszystkie programy działań na rzecz osób niepełnosprawnych zaopiniowały, działające przy starostach, społeczne rady ds. osób niepełnosprawnych, w tym z uwzględnieniem realizacji zadań przez funkcjonujące WTZ na terenie skontrolowanych powiatów. W przypadku

²⁵ Art. 35a ust. 1 pkt 1 ustawy o rehabilitacji.

pięciu²⁶ spośród ośmiu PCPR programy te opracowano w sposób wadliwy. Centra nie zapewniły m.in. narzędzi umożliwiających ocenę osiągniętych efektów realizowanych programów, co również uniemożliwiało pomiar stopnia osiągnięcia założonych celów. Przyjęte mierniki nie umożliwiały rzetelnego oraz obiektywnego określenia stopnia realizacji celów, nie odnosiły się do rezultatów jakie miały być osiągnięte oraz nie bazowały na wiarygodnych informacjach. Wykonanie celów oraz zadań nie było zatem monitorowane oraz kontrolowane za pomocą wyznaczonych mierników, które powinny być kluczowym narzędziem pozwalającym na monitorowanie ich osiągnięcia. Głównymi przyczynami nierzetelnego opracowania programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych były przede wszystkim przeoczenia, przyjęcie za wskaźnik liczby zrealizowanych wniosków, brak możliwości długoterminowego planowania ze względu na roczność przyznawanych środków PFRON oraz brak możliwości wpływu na wysokość tych środków.

Przykłady

PCPR w Grodzisku Mazowieckim – przyjęte mierniki, tj.: liczba osób z niepełnosprawnościami korzystających z różnych świadczeń pomocy społecznej, liczba programów realizowanych na rzecz osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin, liczba osób korzystających z tych programów, liczba mieszkań wolnych od barier przeznaczonych dla osób z niepełnosprawnościami – nie odnosiły się do określonych rezultatów, w szczególności dotyczących samodzielności życiowej oraz ekonomicznej osób z niepełnosprawnościami. Do przyjętych mierników nie przypisano wartości bazowych oraz docelowych, które umożliwiłyby monitorowanie stopnia osiągnięcia celów strategicznych oraz ewaluację powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych oraz nie wskazano metod ich pomiaru.

PCPR w Nowej Soli – w powiatowym programie działań na rzecz osób niepełnosprawnych nie wyznaczono wprost mierników umożliwiających monitorowanie realizacji jego zadań.

Dodatkowo trzy²⁷ spośród ośmiu PCPR nie przekazały właściwemu wojewodzie uchwalonych przez radę powiatu – powiatowych programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych lub rocznej informacji z ich realizacji²⁸. Wynikało to m.in. z niedopatrzeń/przeoczeń pracowników oraz ich absencji wywołanych zwolnieniami lekarskimi/kwarantanną.

²⁶ PCPR w Grodzisku Mazowieckim, PCPR w Inowrocławiu, PCPR w Lubaczowie, PCPR w Nowej Soli, PCPR w Przemyślu.

²⁷ PCPR w Inowrocławiu, PCPR w Lubaczowie, PCPR w Przemyślu.

²⁸ Art. 35a ust. 1 pkt 3 ustawy o rehabilitacji.

**Realizacja przez
Centra innych zadań
z zakresu rehabilitacji**

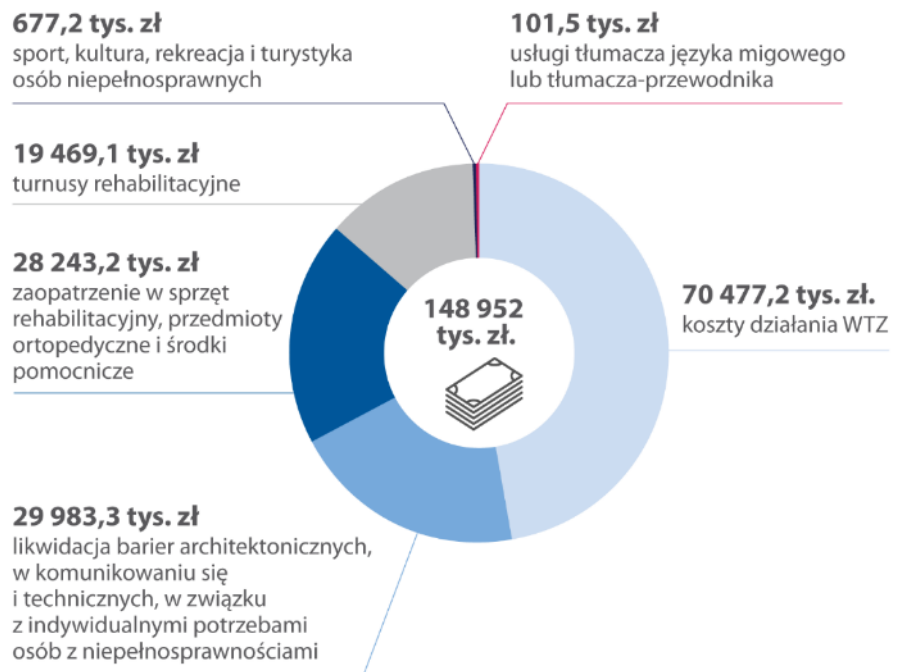
Ponadto osiem powiatów objętych kontrolą NIK przeznaczyło m.in. na inne zadania z zakresu rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami²⁹ – poza dofinansowaniem kosztów działania WTZ – łącznie 78 474,3 tys. zł ze środków PFRON przekazanych według algorytmu (w 2021 r. – 25 466,4 tys. zł, w 2022 r. – 24 969,6 tys. zł, w 2023 r. – 28 038,3 tys. zł), z czego dofinansowaniem objęto:

- likwidację barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych, w związku z indywidualnymi potrzebami osób niepełnosprawnych w łącznej wysokości 29 983,3 tys. zł, tj. 20,1 % środków PFRON (w poszczególnych latach odpowiednio: 10 693,4 tys. zł, 9382,1 tys. zł, 9907,8 tys. zł);
- zaopatrzenie w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze przyznawane osobom niepełnosprawnym na podstawie odrębnych przepisów w łącznej wysokości 28 243,2 tys. zł, tj. 19,0 % środków PFRON (w poszczególnych latach odpowiednio: 8467,7 tys. zł, 8746,9 tys. zł, 11 028,6 tys. zł);
- uczestnictwo osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych w łącznej wysokości 19 469,1 tys. zł, tj. 13,1 % środków PFRON (w poszczególnych latach odpowiednio: 6091,2 tys. zł, 6639,6 tys. zł, 6738,3 tys. zł);
- sport, kulturę, rekreację i turystykę osób niepełnosprawnych w łącznej wysokości 677,2 tys. zł, tj. 0,5 % środków PFRON (w poszczególnych latach odpowiednio: 165,7 tys. zł, 153,9 tys. zł, 357,6 tys. zł);
- usługi tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika w łącznej wysokości 101,5 tys. zł, tj. 0,1 % środków PFRON (w poszczególnych latach odpowiednio: 48,4 tys. zł, 47,1 tys. zł, 6,0 tys. zł).

²⁹ Art. 35a ust. 1 pkt 7 ustawy o rehabilitacji.

Infografika nr 6

Środki PFRON przekazane w latach 2021–2023 na podstawie algorytmu skontrolowanym ośmiu samorządom powiatowym

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

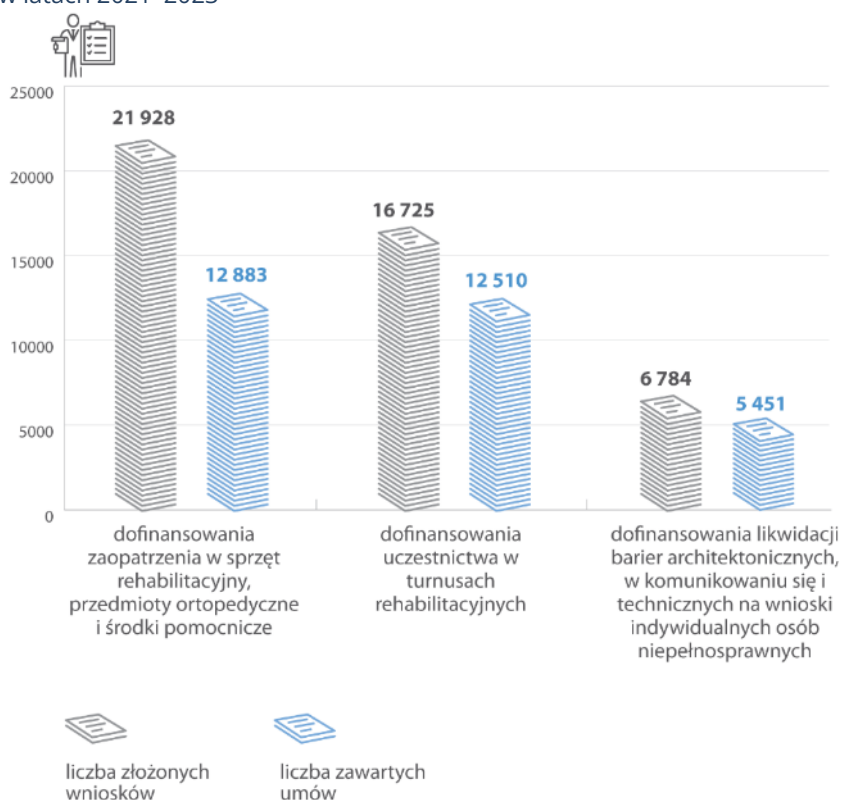
**Niewystarczające
środki PFRON
na rehabilitację
zawodową i społeczną**

Tylko 8,2 % (ze 162 251,0 tys. zł) przeznaczono na rehabilitację zawodową przekazaną do powiatowych urzędów pracy, przy czym najwięcej przez m.st. Warszawę, tj. 12,9 % (z 12 525,0 tys. zł). Natomiast samorząd powiatowy w Nowej Soli nie przeznaczył na ten cel żadnych środków finansowych (z 11 174,9 tys. zł). Pomimo tego, środki finansowe przekazywane przez PFRON na podstawie algorytmu ośmiu skontrolowanym powiatom z przeznaczeniem na rehabilitację społeczną (91,8 %) nie były wystarczające. Skutkowało to brakiem możliwości objęcia wsparciem blisko jednej trzeciej osób z niepełnosprawnościami, które o nie wnioskowało. Istotna rozbieżność pomiędzy złożonymi wnioskami a możliwościami finansowymi samorządów powiatowych była widoczna w szczególności w zakresie dofinansowania:

- zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze (21 928 wniosków względem 12 883 zawartych umów);
- uczestnictwa w turnusach rehabilitacyjnych (16 725 wniosków względem 12 510 zawartych umów);
- likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych na wnioski indywidualnych osób niepełnosprawnych (6784 wniosków względem 5451 zawartych umów).

Infografika nr 7

Wnioskowane oraz udzielone wsparcie w ramach rehabilitacji społecznej w latach 2021–2023

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

**Realizowanie
przez Centra
innych programów
na rzecz osób
niepełnosprawnych**

W latach 2021–2023 skontrolowane powiaty realizowały również inne programy na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Wśród nich m.in. wszystkie osiem Centrów realizowało Pilotażowy Program Aktywny Samorząd, wydatkując na ten cel łącznie 30 032,8 tys. zł ze środków PFRON. Natomiast pięć PCPR³⁰ zapewniło udział samorządom gminnym w programie Rady Nadzorczej PFRON Wyrównywanie Różnic Między Regionami, wydatkując na ten cel łącznie 6109,1 tys. zł (w tym: 5100,7 tys. zł ze środków Funduszu, 526,9 tys. zł ze środków własnych samorządów gminnych oraz 481,5 tys. zł z innych źródeł).

Przykład

PCPR w Sępólnie Krajeńskim – otrzymywane przez powiat sępoleński środki finansowe od wielu lat były niewystarczające. W związku z tym corocznie przyjmowano zasady ograniczające wnioskodawcom (osobom z niepełnosprawnościami/uprawnionym podmiotom) wysokość udzielanych dofinansowań ze środków PFRON. Jednym z kryteriów, uwzględnianym przy dofinansowaniu do zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze,

³⁰ PCPR w Inowrocławiu, PCPR w Sępólnie Krajeńskim, PCPR w Lubaczowie, PCPR w Przemyśle, WCPR.

do likwidacji barier architektonicznych oraz w komunikowaniu się i technicznych – był dochód (netto) osób z niepełnosprawnościami. Ważną kwestią jest fakt, że otrzymywane przez powiat sępoleński środki finansowe z PFRON były ok. trzykrotnie niższe względem faktycznych potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

5.2. ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE WARSZTATÓW TERAPII ZAJĘCIOWEJ, W TYM REALIZACJA ZAJĘĆ KLUBOWYCH W WTZ

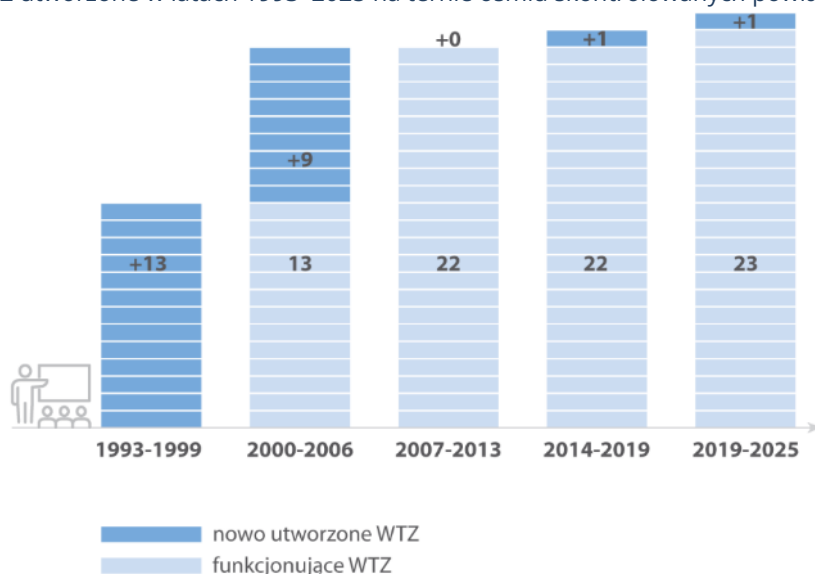
Jednostki prowadzące skontrolowane 15 warsztatów przestrzegały zasad kwalifikowania kandydatów do uczestnictwa w terapii zajęciowej lub zajęć klubowych w WTZ. W większości WTZ stwarzały swoim uczestnikom warunki sprzyjające rehabilitacji społecznej i zawodowej, w tym rozwojowi umiejętności wykonywania czynności życia codziennego oraz zaradności osobistej. Podejmowane działania przez kadrę merytoryczną warsztatów często nie skutkowały podjęciem zatrudnienia przez uczestników WTZ. W konsekwencji w latach 2021–2023 zatrudnienie podejmowało od 1,1 % do 1,8 % osób z niepełnosprawnościami.

Mała liczba nowo utworzonych WTZ

Na obszarze ośmiu skontrolowanych powiatów funkcjonowały 24 warsztaty, z czego 15 terenie m.st. Warszawy. Aż 13 spośród 24 warsztatów powstało w latach 90. XX wieku. Natomiast od 2007 r. rozpoczęły działalność tylko dwa nowe WTZ³¹, a w latach objętych kontrolą NIK żaden. Średni czas funkcjonowania WTZ od momentu powstania wynosił ponad 25 lat.

Infografika nr 8

WTZ utworzone w latach 1993–2025 na terenie ośmiu skontrolowanych powiatów

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

³¹ W 2020 r. na terenie powiatu sępoleńskiego. W 2014 r. na terenie powiatu lubaczowskiego.

Zwiększenie liczby miejsc w WTZ

W funkcjonujących WTZ na terenie ośmiu objętych kontrolą NIK powiatów, łączna liczba dostępnych miejsc zwiększyła się z 903 (w 2021 r.) do 941 (w 2023 r.), tj. o 4,2 %. Na powyższy wzrost istotny wpływ miało zwiększenie liczby miejsc w powiecie grodziskim – z 72 do 97, tj. o 34,7 %.

Natomiast sytuacja dotycząca łącznej liczby dostępnych miejsc w 15 skontrolowanych WTZ również ulegała poprawie, za sprawą zwiększenia ich liczby z 608 (w 2021 r.) do 639 (w 2023 r.), tj. o 5,1 %. Na koniec 2023 r. łączna liczba uczestników w 15 warsztatach wynosiła 637 osoby, w tym 229 (35,9 %) z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności oraz 407 (63,9 %) ze znacznym stopniem niepełnosprawności. Poza jednym uczestnikiem WTZ PSONI w Warszawie³², stopień niepełnosprawności potwierdzały stosowne orzeczenia wydane przez organy orzekające wraz ze wskazaniem dotyczącym uczestnictwa w terapii zajęciowej.

Długi czas oczekiwania na przyjęcie do WTZ

W związku ze zwiększającą się liczbą dostępnych miejsc w WTZ w latach 2021–2023 na terenie ośmiu skontrolowanych powiatów, zmniejszyła się liczba osób z niepełnosprawnościami oczekujących na przyjęcie do warsztatu – ze 162 osób w 2021 r. do 121 osób w 2023 r., tj. o 25,3 %. Zmniejszenie ogólnej liczby osób z niepełnosprawnościami oczekujących na przyjęcie do WTZ w okresie objętym kontrolą NIK o 41 osób, odpowiadało w znacznym stopniu liczbie 38 nowo utworzonych miejsc w warsztatach na terenie ośmiu powiatów. Czas oczekiwania na przyjęcie do WTZ wynosił od 5,5 do 25 miesięcy – średnio ponad 17 miesięcy.

Dla porównania średnioroczne obsadzenie wszystkich dostępnych miejsc w 15 skontrolowanych WTZ wyniosło 99,7 %. Jednocześnie, według stanu na koniec 2023 r., 117 osób z niepełnosprawnościami po złożeniu wymaganej dokumentacji, wciąż oczekiwało na przyjęcie do warsztatu, co stanowiło 18,3 % maksymalnej liczby dostępnych miejsc w skontrolowanych WTZ. Najdłużej oczekiwano na rozpoczęcie terapii zajęciowej w WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Radomiu oraz WTZ w Żarach – do ponad trzech lat. Natomiast do WTZ w Ząbkach osoby z niepełnosprawnościami przyjmowano jeszcze w tym samym miesiącu. Średni czas oczekiwania kandydatów wynosił prawie 15 miesięcy.

Przykłady

WTZ PSONI w Pruszkowie – przyczyną długotrwałego oczekiwania na przyjęcie do warsztatu był brak wolnych miejsc.

WTZ w Żarach – w pierwszej kolejności przyjmowano osoby, które rokowały na uzyskanie pozytywnych efektów terapii, a tym samym miały większe szanse na podjęcie zatrudnienia.

³² Uczestnik WTZ od 1995 r. zaliczony przez Komisję Lekarską do spraw Inwalidztwa i Zatrudnienia do drugiej grupy inwalidzkiej.

**Niepełna wiedza
o zapotrzebowaniu
na terapię zajęciową**

Żaden z warsztatów objętych kontrolą NIK nie dysponowały pełną wiedzą o aktualnym oraz faktycznym zapotrzebowaniu na miejsca dla osób z niepełnosprawnościami, które w orzeczeniach miały wskazanie do terapii zajęciowej. Choć wszystkie 15 skontrolowanych WTZ sporządzało listy osób oczekujących do przyjęcia na terapię zajęciową, to listy te bazowały na podstawie złożonych podań/kart zgłoszeń, a nie na podstawie bieżących informacji o liczbie wydanych orzeczeń powiatowych zespołów ds. orzekania o niepełnosprawności. Podobnie sytuacja przedstawiała się w objętych kontrolą NIK Centrach, które informacje w tym zakresie czerpały przede wszystkim od WTZ funkcjonujących na terenie właściwych powiatów. Wiedza WTZ bazowała przede wszystkim na podjęciu działań przez kandydatów oraz ich rodziców/opiekunów prawnych, a zatem była cząstkowa.

**Zasady przyjmowania
uczestników WTZ**

Tylko w WTZ w Grodzisku Mazowieckim nie obowiązywała procedura rekrutacji uczestników WTZ, a zasada kolejności zgłoszeń. W pozostałych 14 skontrolowanych warsztatach zasady przyjmowania uczestników WTZ określały regulaminy organizacyjne lub inne stosowne dokumenty (regulamin/zasady przyjęć). We wszystkich warsztatach dokumentacja niezbędna do przyjęcia kandydata do WTZ obejmowała w szczególności podanie o przyjęcie/kartę zgłoszenia, aktualne orzeczenie o stopniu niepełnosprawności (ze wskazaniem do terapii zajęciowej), opinię psychologa, dokumentację medyczną, ostatnie świadectwo szkolne oraz ewentualne świadectwa pracy. W większości WTZ określono zasadę pierwszeństwa dla kandydatów, którzy rokowali uzyskanie najlepszych efektów w prowadzonej rehabilitacji społecznej i zawodowej. Wówczas brano pod uwagę m.in. poziom samodzielności kandydata (w tym czynności samoobsługowe), umiejętności komunikacyjne, poziom motywacji kandydata do uczestnictwa w zajęciach terapeutycznych. W tym celu dziesięć³³ spośród 15 warsztatów stosowało okres próby/adaptacyjny, który trwał od jednego dnia do nawet sześciu miesięcy.

Dobra praktyka

WTZ w Oleszycach – każdy kandydat miał prawo do pięciokrotnego uczestnictwa w prowadzonych zajęciach terapeutycznych celem zapoznania się z uczestnikami, kadrą oraz specyfiką zajęć, a także do rozmowy z psychologiem.

WTZ w Radomiu – przez trzy miesiące instruktorzy terapii zajęciowej oraz inni pracownicy merytoryczni obserwowali kandydata w zakresie prezentowanych możliwości oraz potencjalnych postępów

³³ WTZ w Leżajsku, WTZ w Nowej Soli, WTZ w Oleszycach, WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Przemyślu, WTZ w Radomiu, WTZ w Sępólnie Krajeńskim, WTZ w Tucholi, WTZ w Warszawie, WTZ w Żarach.

w prowadzonej rehabilitacji. Okres próbny nowo przyjętych uczestników WTZ nie został w żaden sposób udokumentowany. Stanowił umowę słowną pomiędzy radą programową a uczestnikiem WTZ oraz jego rodzicami/opiekunami prawnymi. Okres ten finansowano ze środków PFRON.

WTZ w Warszawie – przed zakwalifikowaniem do terapii zajęciowej kandydaci uczestniczyli w jednodniowych zajęciach próbnych w wybranej pracowni terapeutycznej.

**Zalety okresu
próbnego**

Zdaniem NIK, obowiązywanie w WTZ okresu próbnego należy uznać za dobrą praktykę. Jest to etap, który wpływa zarówno na komfort potencjalnego uczestnika WTZ, jak i pomaga dokonać kadrze merytorycznej wstępnej oceny jego możliwości adaptacyjnych oraz psychofizycznych (m.in. pracy w grupie) czy umiejętności współpracy z instruktorami terapii zajęciowej – kluczowych do podjęcia zatrudnienia w przyszłości.

**Procedura
uzgadniania z PCPR
kandydatów do WTZ**

Kwestia przyjmowania oraz zatwierdzania zgłoszenia kandydatów do uczestnictwa w WTZ ma charakter proceduralny. Tylko jednostka prowadząca WTZ w Ząbkach nie uzgadniała z PCPR przyjęcia oraz zatwierdzenia osób z niepełnosprawnościami, które zgłosiły się do uczestnictwa w terapii zajęciowej³⁴. Zaniechanie ustawowego obowiązku uzasadniono brakiem oczekiwań ze strony PCPR do dokonywania powyższych uzgodnień.

**Brak jednolitych
zasad określających
kwalifikacje
zawodowe kadry
merytorycznej WTZ**

Wszystkie umowy określające warunki i wysokość dofinansowania kosztów utworzenia i działalności warsztatu ze środków Funduszu, określały liczbę pracowników, liczbę etatów, wykaz stanowisk oraz wymagane kwalifikacje pracowników WTZ³⁵. Stwierdzono, że w dwóch WTZ³⁶ łącznie dziewięciu pracowników zatrudnionych na stanowiskach instruktora terapii zajęciowej nie miało wykształcenia wymaganego postanowieniami ww. umów, tj. wykształcenia policealnego w kierunku terapii zajęciowej lub wyższego o kierunku psychologia/pedagogika specjalna. Powodem tego był przede wszystkim brak kandydatów na instruktora terapii zajęciowej, którzy spełnialiby ustalone w umowach wymagania. Przyjęci pracownicy uzupełnili wymagane wykształcenie jeszcze w trakcie kontroli NIK lub zostali poinformowani o konieczności jego niezwłocznego uzupełnienia. Natomiast w WTZ w Warszawie stwierdzono zatrudnienie pedagoga w ramach umowy o pracę na pół etatu, zamiast w pełnym wymiarze czasu pracy. Sytuacja była podyktowana brakiem kandydatów na to stanowisko w dyspozycyjności pełnego etatu.

³⁴ Art. 10f ust. 2 ustawy o rehabilitacji.

³⁵ § 5 ust. 2 pkt 4 rozporządzenia w sprawie WTZ.

³⁶ WTZ w Inowrocławiu, WTZ w Sępólnie Krajeńskim.

NIK zwraca uwagę, że żadne przepisy prawa powszechnie obowiązującego nie określały, jakie kwalifikacje zawodowe powinni mieć pracownicy zatrudnieni w WTZ. Jednocześnie wciąż aktualne pozostaje stanowisko Pełnomocnika Rządu z 24 kwietnia 2001 r., dotyczące kwalifikacji pracowników warsztatów, przekazane dyrektorom i kierownikom powiatowych centrów pomocy rodzinie oraz miejskich ośrodków pomocy społecznej w Polsce. W stanowisku wskazano, że ostateczna decyzja w zakresie kwalifikacji zawodowych jakie powinni posiadać pracownicy WTZ, w tym instruktorzy terapii zajęciowej, należy do stron umowy określającej warunki i wysokość dofinansowania kosztów utworzenia i działalności warsztatu ze środków PFRON. Osoby zatrudnione w WTZ powinny więc mieć kwalifikacje zawodowe określone w ww. umowie.

**Struktura
zatrudnienia kadry
merytorycznej WTZ**

Według stanu na koniec 2023 r. w 15 skontrolowanych warsztatach zatrudniano łącznie 157 pracowników merytorycznych (140,5 etatów), w tym: 120 instruktorów terapii zajęciowej (76,4 %), 10 specjalistów do spraw rehabilitacji lub rewalidacji (6,4 %), 11 psychologów (7,0 %) oraz w zależności od potrzeb³⁷: czterech pracowników socjalnych (2,6 %), trzech trenerów pracy (1,9 %) trzech instruktorów zawodu (1,9 %), dwie pielęgniarki (1,3 %), dwóch asystentów osoby niepełnosprawnej (1,3 %), doradca zawodowy (0,6 %) oraz pedagog (0,6 %). Stwierdzone nieprawidłowości dotyczące kadry merytorycznej WTZ objętych kontrolą NIK dotyczyły braku zatrudnienia psychologów w trzech WTZ³⁸ oraz specjalistów do spraw rehabilitacji lub rewalidacji również w trzech WTZ³⁹, co było obligatoryjne⁴⁰. Braki kadrowe najczęściej spowodowały niepowodzenia przeprowadzanych rekrutacji w pozyskaniu pracowników na ww. stanowiska w ramach umowy o pracę. Niechęć kandydatów najczęściej dotyczyła kwestii finansowych – oferowano zbyt niskie wynagrodzenia. Ponadto większość kandydatów biorących udział w rekrutacjach wykazywała zainteresowanie zatrudnieniem w ramach prowadzonej działalności gospodarczej lub umowy cywilnoprawnej. Efektem przeprowadzonych działań rekrutacyjnych było nawiązanie współpracy z psychologiem, który świadczył usługi w ramach działalności gospodarczej w WTZ PSONI w Pruszkowie. Z kolei w WTZ w Sulęcinie –specjalista do spraw rehabilitacji i rewalidacji wykonywał czynności na podstawie umowy zlecenia.

³⁷ § 13 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

³⁸ WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Warszawie, WTZ w Żąbkach.

³⁹ WTZ w Sulęcinie, WTZ PSONI w Warszawie, WTZ w Żarach.

⁴⁰ § 13 ust. 1–2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

Zasadniczo zachowano proporcję liczby instruktorów terapii zajęciowej względem liczby uczestników WTZ

W 14 spośród 15 skontrolowanych WTZ poziom wraz ze strukturą zatrudnienia kadry merytorycznej spełniał wymóg, aby na jedną osobę pracującą bezpośrednio z uczestnikami WTZ nie przypadało więcej niż pięć osób z niepełnosprawnościami⁴¹. Tylko w WTZ w Ząbkach (w latach 2021–2022) na dwóch instruktorów terapii zajęciowej przypadało odpowiednio od siedmiu do dziewięciu uczestników WTZ, co było spowodowane trudnościami w pozyskaniu wykwalifikowanych instruktorów terapii zajęciowej.

Niekonkurencyjne wynagrodzenia kadry merytorycznej WTZ

Centra nie ingerowały w ustalanie wysokości wynagrodzeń, pozostawiając tę kwestię do uznania WTZ oraz jednostkom je prowadzącym. Według stanu na koniec 2023 r. średnie miesięczne wynagrodzenie obligatoryjnych pracowników merytorycznych 15 warsztatów wynosiło: od 4,4 tys. zł (województwo podkarpackie) do 6,0 tys. zł (województwo mazowieckie) – instruktor terapii zajęciowej (w przeliczeniu na pełen etat); od 5,5 tys. zł (województwo podkarpackie) do 6,3 tys. zł (województwo mazowieckie) – specjalista do spraw rehabilitacji lub rewalidacji (w przeliczeniu na pełen etat); od 2,9 tys. zł (województwo lubuskie) do 3,4 tys. zł (województwo mazowieckie) – psycholog (w przeliczeniu na pół etatu). Zdaniem NIK, środki finansowe otrzymywane z PFRON oraz samorządu powiatowego uniemożliwiały WTZ stworzenia konkurencyjnych warunków zatrudnienia w kwestii wynagradzania wskazanej kadry merytorycznej. Wypłacane wynagrodzenia były średnio o 34,0 % niższe niż średnie miesięczne wynagrodzenie, które w 2023 r. wynosiło 7,2 tys. zł⁴².

Przykład

WTZ w Tucholi – powodem fluktuacji kadry było przede wszystkim zbyt niskie wynagrodzenie, brak możliwości awansu zawodowego oraz wymagania względem ciągłego podnoszenia kwalifikacji zawodowych.

Działalność WTZ prowadzona w większości na podstawie prawidłowych regulaminów organizacyjnych

Wszystkie 15 skontrolowanych warsztatów wyodrębniono – organizacyjnie oraz finansowo – ze struktur jednostek je prowadzących. Jednocześnie działalność wszystkich WTZ określały regulaminy organizacyjne, które w przypadku 14 warsztatów zatwierdziły jednostki prowadzące⁴³. Tylko WTZ w Ząbkach działał w oparciu o regulamin organizacyjny niezatwierdzony przez podmiot prowadzący, a jedynie podpisany przez kierownika WTZ. Akceptacja wyłącznie podpisu kierownika WTZ wiązała się z faktem, że sprawował on jednocześnie funkcję wiceprezesa Zarządu Stowarzyszenia. W trzech z 15 warsztatów

⁴¹ § 13 ust. 4 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁴² Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z 9 lutego 2024 r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2023 r.

⁴³ § 9 rozporządzenia w sprawie WTZ.

stwierdzono nieprawidłowości w zakresie kompletności regulaminów organizacyjnych⁴⁴, co przedstawiono w poniższych przykładach.

Przykłady

WTZ w Grodzisku Mazowieckim – w regulaminie organizacyjnym nie określono sposobu dowozu uczestników do warsztatu, a także obowiązków kierownika WTZ w zakresie zapewnienia odpowiednich warunków pracy i organizowanych zajęć, planowania: rozkładu zajęć w warsztacie, przerw wakacyjnych uczestników warsztatu, urlopów pracowników. Brakujące elementy ujęto w regulaminie pracy i płacy.

WTZ w Radomiu – regulamin organizacyjny nie określał obowiązków kierownika WTZ w zakresie zapewnienia odpowiednich warunków pracy i organizowanych zajęć, a także planowania rozkładu zajęć w warsztacie, urlopów pracowników. Uregulowano je natomiast w zakresie obowiązków kierownika WTZ opracowanym przez pracodawcę, tj. Zarząd Stowarzyszenia.

WTZ w Warszawie – w regulaminie organizacyjnym nie określono sposobu ustalania wysokości środków finansowych otrzymywanych przez uczestnika warsztatu w ramach treningu ekonomicznego i gospodarowania nimi. Wynikało to z różnych rodzajów/stopni niepełnosprawności uczestników WTZ, co często nie kwalifikowało ich do przekazywania indywidualnych środków finansowych. Według Prezes Fundacji finansowe wyróżnianie uczestników warsztatu mogłoby zostać odczytane jako dyskryminacja pozostałych.

Poprawne warunki do prowadzenia terapii zajęciowej w WTZ

Terapię zajęciową we wszystkich 15 warsztatach prowadzono w poprawnych warunkach lokalowych, zgodnie ze wskazanymi w regulaminach organizacyjnych formami rehabilitacji oraz z wyposażeniem pracowni terapeutycznych adekwatnym do rodzaju prowadzonych zajęć. Zajęcia prowadzono indywidualnie bądź grupowo m.in. zgodnie z rocznymi planami pracy poszczególnych pracowni terapeutycznych.

Przykłady

WTZ w Przemyślu – zakres zajęć pracowni komputerowej obejmował: wprowadzanie do zajęć (włączanie/wyłączanie komputera, obsługa: drukarki, skanera, ksera, tworzenie folderów, kopiowanie i przenoszenie plików, odtwarzanie plików z dysków wymiennych i płyt CD/DVD); pracę z programem Microsoft Word i Open Office (edycja i formatowanie tekstu, tworzenie tabel, wykresów, diagramów, zapisywanie dokumentów na dysku, drukowanie tekstu); wykonywanie usług małej poligrafii i kserografii (kartki świąteczne/okolicznościowe, zaproszenia, dyplomy, plakaty, ulotki).

⁴⁴ § 9 rozporządzenia w sprawie WTZ.

WTZ w Sulęcinie – przebieg wybranych zajęć terapeutycznych., tj.: pracownia stolarska – uczestnicy obrysowywali kartonowe wzory ozdób świątecznych na drewnianych deskach, szlifowali klepki drewniane na daszki tablic informacyjnych wykonywanych dla nadleśnictwa; pracownia gospodarcza – uczestnicy polerowali oraz skręcali elementy karmników dla ptaków; pracownia bukieciarstwa: uczestnicy przygotowywali stroiki bożonarodzeniowe z gałązek drzew, szyszek, ozdób świątecznych; pracownia gospodarstwa domowego – uczestnicy m.in. uzupełniali w toaletach WTZ pojemniki na mydło w płynie, ręczniki papierowe, opróżniali pojemniki na śmieci, sprząтали pomieszczenia – rehabilitacji i świetlicy; pracownia krawiecka – uczestnicy przygotowywali wkłady do poduszek, segregowali i przyszywali guziki, jedna osoba szyła na maszynie overlock.

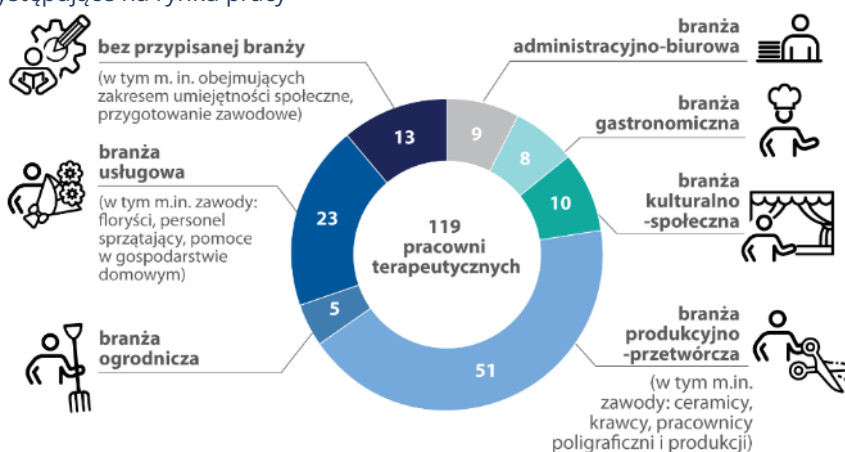
WTZ w Tucholi – uczestnicy WTZ brali udział w zajęciach terapeutycznych właściwych dla danej pracowni, tj.: ceramicznej – lepili z gliny miski/patery/osłonki do kwiatów/ozdoby świąteczne, wykonywali zestawy prezentowe; krawiecko-dziewiarskiej: ćwiczyli fastrygowanie i haft łańcuszkowy, planowali wykonywanie dyni z materiału i szycie szarf do zasłon; technicznej: szlifowali, a także przygotowywali stroiki i podstawy pod lampiony, a także realizowali zlecenie dla placówki opiekuńczo-wychowawczej m.in. breloczki; prac biurowych: doskonalili obsługę bindownicy, mierzenia za pomocą linijki, liczenie za pomocą kalkulatora; muzycznej: przygotowywali przedstawienie muzyczne dla przedszkola; umiejętności społecznych: wykonywali ćwiczenia z motoryki małej (wyklejanie z papieru/kamyczków, rysowanie); ogrodniczo-bukieciarskiej: porządkowali teren przed WTZ, przygotowywali bukiety z jesiennych liści; gospodarstwa domowego i higieny: brali udział w wycieczce do lasu, przygotowywali szarlotkę.

**Pracownie
terapeutyczne
dedykowane
konkretnym branżom**

W 15 skontrolowanych WTZ, według stanu na koniec 2023 r., funkcjonowało łącznie 119 pracowni terapeutycznych. Podział pracowni na branże występujące na rynku pracy przedstawia infografika nr 9. Względem 13 pracowni nie przypisano żadnej branży, w tym m.in. obejmujących zakresem umiejętności społeczne czy przygotowanie zawodowe.

Infografika nr 9

Pracownie terapeutyczne funkcjonujące w 15 warsztatach w podziale na branże występujące na rynku pracy

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

Natomiast wynik analizy porównawczej ww. pracowni terapeutycznych z barometrami zawodów prognozowanymi na lata 2021–2025⁴⁵, przedstawia infografika nr 10.

Infografika nr 10

Pracownie terapeutyczne funkcjonujące w 15 warsztatach z uwzględnieniem barometru zawodów prognozowanych na lata 2021–2025

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli oraz barometru zawodów na lata 2021–2025 dla województw: kujawsko-pomorskiego, lubuskiego, mazowieckiego, podkarpackiego.

⁴⁵ Barometr zawodów – krótkookresowa (jednoroczna) prognoza zapotrzebowania na pracowników w wybranych zawodach, przeprowadzaną na zlecenie MRPiPS w każdym powiecie. Dzieli zawodowy na trzy grupy: deficytowe, w których brakuje pracowników; zrównoważone, w których liczba pracowników odpowiada potrzebom pracodawców; nadwyżkowe, w których jest więcej pracowników niż ofert pracy.

**Prawie połowa
pracowni
terapeutycznych
odpowiadała
potrzebom
ryнку pracy**

Z przeprowadzonej analizy porównawczej wynika, że 54 pracownie terapeutyczne (45,4 %) obejmowały zakresem prowadzonych zajęć prognozowane zawody deficytowe na lata 2021–2025. Zgodnie z poszczególnymi barometrami zawodów dla powiatów, na terenie których funkcjonowały WTZ objęte kontrolą NIK, były to m.in. następujące zawody: krawcy i pracownicy produkcji odzieży, pomoce kuchenne, pracownicy fizyczni w produkcji i pracach prostych, robotnicy obróbki drewna i stolarze, sprzętaczk i pokojowe. Natomiast 52 pracownie terapeutyczne (43,7 %) obejmowały zakresem prowadzonych zajęć prognozowane zawody w równowadze na lata 2021–2025. Zgodnie z poszczególnymi barometrami zawodów dla powiatów, na terenie których funkcjonowały WTZ objęte kontrolą NIK, były to m.in. następujące zawody: ceramicy przemysłowi, floryści, ogrodnicy i sadownicy, pracownicy poligrafii, specjaliści ds. administracji. W przypadku 13 pracowni terapeutycznych (10,9 %) nie przypisano konkretnego zawodu z uwagi na zakres prowadzonych zajęć obejmujący ogólną naukę lub podtrzymywanie umiejętności społecznych oraz szeroko rozumianego przygotowania zawodowego.

Trening ekonomiczny

Terapię w formie treningu ekonomicznego w latach objętych kontrolą NIK prowadziło 13 spośród 15 skontrolowanych warsztatów. Celem treningu ekonomicznego było nabycie przez osoby z niepełnosprawnościami umiejętności związanych z gospodarowaniem własnymi środkami finansowymi. Warsztaty stosujące tę formę terapii każdorazowo przekazywały uczestnikom WTZ do własnej dyspozycji środki finansowe w wysokości nie przekraczającej 20 % minimalnego wynagrodzenia za pracę⁴⁶.

W latach 2021–2023 nastąpił wzrost wydatków na trening ekonomiczny z 366,8 tys. zł do 416,6 tys. zł, tj. o 13,6 %. Najniższe środki finansowe na ten cel wydatkował WTZ w Przemyślu (8,0 tys. zł w 2022 r.), a najwyższe – WTZ w Nowej Soli (64,3 tys. zł w 2021 r.)

W sześciu WTZ⁴⁷ wprowadzono dodatkowe regulaminy treningu ekonomicznego, określające szczegółowe warunki przyznawania środków finansowych uczestnikom WTZ. W pozostałych przypadkach postanowienia w zakresie treningu ekonomicznego zawarto w regulaminach organizacyjnych.

⁴⁶ § 12 ust. 1 rozporządzenia w sprawie WTZ. W latach 2021–2023 – 20 % minimalnego wynagrodzenia za pracę wynosiło odpowiednio 0,5 tys. zł; 0,6 tys. zł; 0,7 tys. zł.

⁴⁷ WTZ w Leżajsku, WTZ w Oleszycach, WTZ w Przemyślu, WTZ w Sępólnie Krajeńskim, WTZ w Tucholi, WTZ PSONI w Warszawie.

Przykład

WTZ w Przemyślu – regulamin środków finansowych treningu ekonomicznego stanowił, że podstawą do wyliczenia wysokości środków finansowych wypłacanych każdemu uczestnikowi w ramach treningu ekonomicznego w danym miesiącu była prowadzona w WTZ lista obecności, w której personel terapeutyczny na bieżąco odnotowywał obecność uczestników na zajęciach. Na podstawie listy obecności sporządzano listy wypłat środków finansowych. Uczestnikowi WTZ przysługiwały środki finansowe w wysokości do 20 % najniższego wynagrodzenia – zwane kwotą podstawową, jeżeli obecność uczestnika WTZ na zajęciach wynosiła 100 %. Natomiast w przypadku: choroby (nieobecność usprawiedliwiona na piśmie przez rodzica/opiekuna prawnego), częstego spóźniania się na zajęcia terapeutyczne, przyjęcia na okres próbny – uczestnikowi WTZ przysługiwały środki finansowe w wysokości 50 % kwoty podstawowej przeliczanej na dni robocze w danym miesiącu za każdy dzień nieobecności na zajęciach terapeutycznych.

Dwa WTZ zrezygnowały z treningu ekonomicznego

Dwa WTZ⁴⁸ zrezygnowały z wypłaty uczestnikom WTZ środków finansowych w ramach treningu ekonomicznego. W pierwszym przypadku decyzję podjęto w czerwcu 2020 r., a podyktowała ją trudna sytuacja finansowa WTZ w Grodzisku Mazowieckim z powodu pandemii wirusa Sars-CoV-2. Natomiast w drugim przypadku większość uczestników warsztatu nie kwalifikowała się do przekazywania indywidualnych środków finansowych. Wobec tego, w WTZ w Warszawie trening ekonomiczny realizowano w formie zajęć grupowych, tj. uczestnicy WTZ wspólnie przygotowywali listy zapotrzebowania/zakupów do poszczególnych pracowni terapeutycznych warsztatu, a następnie realizowali je w sklepach stacjonarnych/internetowych. Ponadto planowali budżety domowe.

Zróżnicowanie kwot przeznaczonych na trening ekonomiczny

Indywidualnie przyznawane przez rady programowe miesięczne kwoty treningu ekonomicznego były co do zasady zgodne z treścią IPR, jednak zróżnicowane. Przypadki przyznawania najniższych środków finansowych ustalono m.in. w: WTZ w Żarach w latach 2021–2022 (25,00 zł) oraz w WTZ w Oleszycach w latach 2021–2022 (30,00 zł). Przypadki przyznawania najwyższych środków finansowych ustalono m.in. w: WTZ w Przemyślu w grudniu 2021 r. – 200,00 zł, w październiku–listopadzie 2021 r. oraz grudniu 2022 r. – 250,00 zł, we wrześniu–grudniu 2023 r. – 200,00 zł oraz WTZ PSONI w Warszawie w latach 2022–2023 – od 130,00 zł do 150,00 zł. W przypadku WTZ w Przemyślu przekazanie tak wysokich kwot nie zostało formalnie ustalone oraz zatwierdzone przez radę programową. W latach

⁴⁸ WTZ w Grodzisku Mazowieckim, WTZ w Warszawie.

2021–2023 ustalono kwoty w wysokości odpowiednio: 100,00 zł, 110,00 zł, 130,00 zł. W WTZ w Przemysłu wystąpiły również przypadki wypłacania treningu ekonomicznego w stosunku do uczestników WTZ, których nieobecność na terapii zajęciowej przekraczała miesięcznie 10 dni roboczych. Powyższą zasadę uregulowano w regulaminie środków finansowych treningu ekonomicznego również w stosunku do nieobecności usprawiedliwionych. Naruszenie regulaminu uzasadniono trudną sytuacją materialną/losową (np. istotne pogorszenie stanu zdrowia) uczestników warsztatu. Natomiast decyzje o znacznym podwyższeniu kwot treningu ekonomicznego podejmowano z powodu wystąpienia oszczędności z tytułu absencji uczestników WTZ.

**Niska średnia
miesięczna kwota
treningu
ekonomicznego**

W latach 2021–2023 średnia miesięczna kwota przekazana uczestnikowi WTZ wynosiła ok. 65,00 zł, co w opinii przedstawicieli warsztatów było zbyt niską kwotą do właściwego prowadzenia terapii w tym zakresie.

Przykłady

WTZ w Leżajsku – wysokość środków na trening ekonomiczny mogłaby być wyższa ze względu na wysokie ceny produktów oraz usług. Kwotę uzależniano jednak od posiadanych środków na prowadzenie bieżącej działalności warsztatu, w tym zapewnienie jego funkcjonowania. Z kolei zbyt wysoka kwota powodowałaby brak motywacji do podjęcia przez uczestników WTZ zatrudnienia.

WTZ w Żarach – kwoty otrzymywane przez uczestników warsztatu w ramach treningu ekonomicznego w latach 2021–2023 nie były wystarczające do jego faktycznego prowadzenia oraz nauki zarządzania osobistym budżetem. Choć kwoty wzrosły we wrześniu 2023 r., to jednak nadal nie były satysfakcjonujące również w ocenie kadry merytorycznej WTZ. W lutym 2024 r. kwota wypłacana w ramach treningu ekonomicznego wzrosła do 100,00 zł.

**Stosowane zasady
treningu
ekonomicznego**

Podwyższenia lub obniżenia kwot treningu ekonomicznego dokonywano w zależności od miesięcznej oceny zaangażowania uczestnika WTZ w proces rehabilitacji. Przy ustalaniu wysokości środków finansowych uwzględniano m.in. frekwencję, systematyczność, zaangażowanie, możliwości psychofizyczne, zdyscyplinowanie. Warsztaty stosowały się przy tym do obowiązujących regulaminów organizacyjnych/regulaminów treningu ekonomicznego, a także do wskazań rady programowej.

Rozliczenie zrealizowanego treningu ekonomicznego dokumentowano paragonami, rachunkami wraz z adnotacjami instruktorów terapii zajęciowej w przeznaczonej do tego stosownej dokumentacji.

**Dodatkowe zajęcia
terapeutyczne
prowadzone w WTZ**

Codzienną rehabilitację prowadzoną w 15 skontrolowanych WTZ uzupełniano dodatkowymi zajęciami grupowymi, w szczególności: treningiem umiejętności społecznych, treningiem higienicznym,

biblioterapią, zajęciami rytmicznymi/ruchowymi. Zajęcia terapeutyczne, co do zasady, dokumentowano w indywidualnej dokumentacji poszczególnych uczestników WTZ prowadzonej przez instruktorów terapii zajęciowej. Zapisywano m.in.: rodzaj zajęć, liczbę dni opuszczonych w danym miesiącu ze wskazaniem nieobecności usprawiedliwionych (w tym celu prowadzono również listy obecności uczestników WTZ), obserwacje oraz opinie dotyczące funkcjonowania uczestnika warsztatu. Przydzielając uczestników WTZ do poszczególnych pracowni terapeutycznych brano pod uwagę przede wszystkim takie czynniki jak: mobilność – poruszanie się uczestnika (np. na wózku inwalidzkim), niepełnosprawności sprzężone, całościowe zaburzenia organizmu czy nasilenie epizodów/nawrotów choroby lub okres jej remisji/wyciszenia objawów.

Przykłady

WTZ w Przemyślu – rehabilitację uczestników WTZ prowadzono w grupach terapeutycznych, tworzonych w oparciu o rodzaje niepełnosprawności oraz IPR.

WTZ w Tucholi – uczestników przydzielano do pracowni w zależności od stopnia oraz rodzaju niepełnosprawności.

Praktyki zawodowe organizowane przez WTZ

Spośród 15 skontrolowanych warsztatów nie wszystkie organizowały dla swoich uczestników praktyki zawodowe. W latach 2021–2023 w przypadku czterech WTZ⁴⁹ trudności w tej kwestii powodował przede wszystkim stan zagrożenia pandemicznego wirusa Sars-CoV-2 lub brak zainteresowania lokalnych pracodawców.

Przykłady

WTZ w Sulęcinie – przyczyną braku praktyk zawodowych była pandemia wirusa Sars-CoV-2, która zakończyła się 1 lipca 2023 r. W 2024 r. troje uczestników WTZ odbyło praktyki zawodowe.

WTZ w Żarach – praktyki zawodowe zorganizowano dopiero w 2024 r., a organizacja ww. działania napotkało na opór ze strony rodziców/opiekunów prawnych uczestników WTZ. Zdaniem kierownik WTZ w świadomości osób sprawujących opiekę nad osobami z niepełnosprawnościami zakorzenione jest przekonanie, że osoby posiadające orzeczenie o stopniu niepełnosprawności w stopniu umiarkowanym lub znacznym nie mogą podjąć zatrudnienia, ponieważ zgodnie z tym orzeczeniem jest niezdolna do pracy, podjęcie przez nią zatrudnienia skutkowałoby utratą renty socjalnej. Rola WTZ nie kończy się na motywowaniu i aktywizowaniu uczestników, ale musi skupić się również na zmianie sposobu myślenia ich opiekunów, co wydłuża zdecydowanie cały proces rehabilitacji zawodowej.

⁴⁹ WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Radomiu, WTZ w Sulęcinie, WTZ w Żarach.

Natomiast w dwóch WTZ⁵⁰ realizowano inne zajęcia lub współpracę tożsame z praktykami zawodowymi, jednak nie w wymiarze oraz formie przewidzianej ustawowo, tj. w wymiarze do 15 godzin tygodniowo przez okres do 3 miesięcy z możliwością przedłużenia go do 6 miesięcy⁵¹.

Przykłady

WTZ w Inowrocławiu – uczestnicy warsztatu mieli możliwość wzięcia udziału w nieodpłatnych zajęciach praktycznych na terenie lokalnych placówek handlowych oraz pływali miejskiej, na podstawie zawartych w tym zakresie umów pomiędzy Stowarzyszeniem a ww. podmiotami. W 2023 r. w zajęciach praktycznych brało udział 16 osób z niepełnosprawnościami, a w 2024 r. jedna osoba z niepełnosprawnościami.

WTZ w Przemysłu – prowadzono współpracę z przedsiębiorstwami w zakresie wykonywania przez uczestników WTZ w ramach pracowni zawodowej prac polegających na konfekcjonowaniu kształtek oraz innych elementów instalacyjnych czy konfekcjonowaniu zatyczek do uszu. Od 4 października 2024 r. ww. przedsiębiorstwo zatrudniło jednego uczestnika WTZ.

Zdaniem NIK, realizacja praktyk zawodowych jest jedną ze skuteczniejszych form przygotowania zawodowego uczestników WTZ. Mają oni bowiem możliwość spróbowania pracy w warunkach realnego rynku pracy, co nie jest tożsame z realizowaną terapią zajęciową w poszczególnych pracowniach terapeutycznych. Dodatkowo kadra merytoryczna WTZ może zorientować się co do predyspozycji poszczególnych osób z niepełnosprawnościami, co może przełożyć się na indywidualizację procesu rehabilitacji. Jednocześnie realne miejsce pracy jest dla uczestników WTZ sposobem integracji społecznej.

We wszystkich WTZ działały rady programowe

We wszystkich 15 skontrolowanych WTZ działały rady programowe⁵². W skład rad programowych wchodził kierownicy warsztatów, instruktorzy terapii zajęciowej oraz – w przypadku 12 warsztatów – psycholog lub specjaliści do spraw rehabilitacji lub rewalidacji. W miarę potrzeby rady programowe uzupełniano m.in. o doradców zawodowych lub instruktorów zawodu. W konsekwencji braków kadrowych w sześciu WTZ⁵³, pomimo ustawowego wymogu⁵⁴, psycholog lub specjalista do spraw rehabilitacji lub rewalidacji – nie wchodził w skład rady programowej.

⁵⁰ WTZ w Inowrocławiu, WTZ w Przemysłu.

⁵¹ Art. 10a ust. 3a ustawy o rehabilitacji zawodowej.

⁵² Art. 10a ust. 4 ustawy o rehabilitacji.

⁵³ WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ PSONI w Warszawie, WTZ w Sulęcinie, WTZ w Warszawie, WTZ w Żąbkach, WTZ w Żarach.

⁵⁴ Art. 10a ust. 4 pkt 2 i 4 ustawy o rehabilitacji.

Coroczne opracowywanie IPR	IPR dla uczestników warsztatów corocznie opracowywały rady programowe 14 warsztatów ⁵⁵ . W przypadku WTZ PSONI w Warszawie za opracowanie IPR odpowiadali instruktorzy terapii zajęciowej, a rada programowa brała udział jedynie w omawianiu przygotowanych dokumentów.
Częste braki formalne w IPR	W siedmiu ⁵⁶ spośród 15 WTZ rady programowe opracowały IPR, które nie obejmowały wszystkich wymaganych przepisami prawa zagadnień ⁵⁷ . Najczęściej braki formalne dotyczyły nieokreślenia form współpracy z rodziną lub opiekunami oraz nieokreślenia planowanych efektów rehabilitacji. Uzasadniając główne przyczyny niekompletności IPR powoływano się na inne dokumenty wytworzone przez WTZ, które obejmowały chociaż częściowo tożsame informacje lub wzorowały się na wcześniejszej – również niekompletnej – dokumentacji.
Tylko 20 % WTZ prawidłowo dokonywało ocen swoich uczestników	Choć przepisy prawa zobowiązywały rady programowe do dokonywania czterech odrębnych rodzajów ocen, względem każdego uczestnika WTZ, to tylko trzy WTZ ⁵⁸ w pełni oraz terminowo realizowały swoje zadania w tym zakresie.
Pierwsza kompleksowa ocena realizacji IPR	Po przyjęciu kandydata do WTZ, rada programowa nie wcześniej niż przed upływem 3 miesięcy i nie później niż po upływie 6 miesięcy od dnia rozpoczęcia terapii w warsztacie dokonuje pierwszej kompleksowej oceny realizacji IPR uczestnika WTZ ⁵⁹ wraz z zajęciem stanowiska w kwestii osiągniętych przez niego postępów w rehabilitacji wraz ze stosownym uzasadnieniem ⁶⁰ . W pięciu WTZ ⁶¹ stwierdzono naruszenie przepisów prawa dotyczące przekroczenia terminu dokonania wspomnianych ocen (z opóźnieniem wynoszącym od 13 dni do nawet 43 miesięcy) względem łącznie 23 uczestników WTZ, którzy rozpoczęli terapię w latach 2021–2023.
Ocena indywidualnych efektów rehabilitacji	Kolejną z obligatoryjnych ocen dokonywanych przez radę programową była ocena, nie rzadziej niż raz na pół roku, indywidualnych efektów rehabilitacji przy udziale uczestnika WTZ ⁶² . W latach 2021–2023 formę oraz cykliczności ww. ocen przestrzegało 12 z 15 skontrolowanych warsztatów. Jedynie rada programowa w WTZ PSONI w Warszawie w ogólne nie dokonywała wskazanych ocen. W zamian poszczególni

⁵⁵ § 14 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁵⁶ WTZ w Grodzisku Mazowieckim, WTZ w Inowrocławiu, WTZ w Oleszycach, WTZ w Radomiu, WTZ w Sępólnie Krajeńskim, WTZ PSONI w Warszawie, WTZ w Ząbkach.

⁵⁷ Art. 10a ust. 3 ustawy o rehabilitacji oraz § 14 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁵⁸ WTZ w Nowej Soli, WTZ w Oleszycach, WTZ w Przemyślu.

⁵⁹ Art. 10a ust. 6 ustawy o rehabilitacji.

⁶⁰ Art. 10a ust. 5 ustawy o rehabilitacji.

⁶¹ WTZ w Leżajsku, WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Radomiu, WTZ PSONI w Warszawie, WTZ w Ząbkach.

⁶² § 14 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

instruktorzy terapii zajęciowej wraz z uczestnikami WTZ prowadzili kwartalną dokumentację, jednak nie zawierała ona ocen indywidualnych efektów rehabilitacji. Natomiast w WTZ w Żarach przedmiotowych ocen nie dokonano względem czterech uczestników WTZ, co było wynikiem przeoczenia. Z kolei w przypadku WTZ w Pruszkowie rada programowa względem 15 uczestników dokonywała powyższych ocen z naruszeniem określonego terminu. Liczba miesięcy, które upłynęły między dokonanymi przez radę programową ocenami indywidualnych efektów rehabilitacji wyniosła od siedmiu do 11 miesięcy (średnio osiem miesięcy). Dodatkowo w dokumentacji łącznie 19 uczestników WTZ⁶³ poprzez przeoczenie nie odnotowano, że wskazane oceny odbywały się z ich udziałem, np. w formie podpisów własnoręcznych podpisów bądź stosowanych adnotacji pracowników WTZ.

**Okresowa
oraz kompleksowa
ocena postępów
w rehabilitacji**

Z kolei z obowiązku dokonania okresowej (rocznej) oraz kompleksowej (nie rzadziej niż co trzy lata) oceny postępów w rehabilitacji⁶⁴, a także zajęcia (na podstawie tych ocen) stanowiska w kwestii poczynionych przez uczestników postępów w rehabilitacji wraz ze wskazaniem stosownego uzasadnienia, wywiązały się rady programowe siedmiu⁶⁵ spośród 15 warsztatów. Natomiast w przypadku trzech z 15 WTZ zdarzyły się przypadki, że rady programowe w ogóle nie dokonały chociaż jednej z przywołanych ocen. W WTZ w Żarach rada programowa nie dokonała, z powodu przeoczenia, corocznych okresowych ocen postępów rehabilitacji względem dwóch uczestników WTZ. Natomiast z obowiązku dokonania kompleksowej oceny realizacji IPR nie wywiązała się rada programowa w WTZ PSONI w Pruszkowie względem trzech uczestników WTZ, a w WTZ w Grodzisku Mazowieckim względem wszystkich 15 uczestników WTZ objętych badaniem NIK. Tym samym, w powyższych przypadkach rady programowe nie zajęły stanowiska w kwestii osiągniętych przez uczestników warsztatu postępów w rehabilitacji. Takiego stanowiska wraz ze stosownym uzasadnieniem w tej kwestii nie zajęły również rady programowe pozostałych pięciu WTZ⁶⁶, pomimo przeprowadzenia ocen postępów uczestników WTZ w rehabilitacji. Brak zajęcia stosownego stanowiska najczęściej uzasadniano przeoczeniem w odnotowywaniu tego faktu w dokumentacji lub wskazaniem, że uczestnicy warsztatów podlegają również innym ocenom, np. corocznej okresowej ocenie.

⁶³ WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Sulęcinie, WTZ w Żarach.

⁶⁴ Art. 10a ust. 5 ustawy o rehabilitacji oraz § 14 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁶⁵ WTZ w Leżajsku, WTZ w Nowej Soli, WTZ w Oleszycach, WTZ w Przemyśle, WTZ w Sulęcinie, WTZ PSONI w Warszawie, WTZ w Żąbkach.

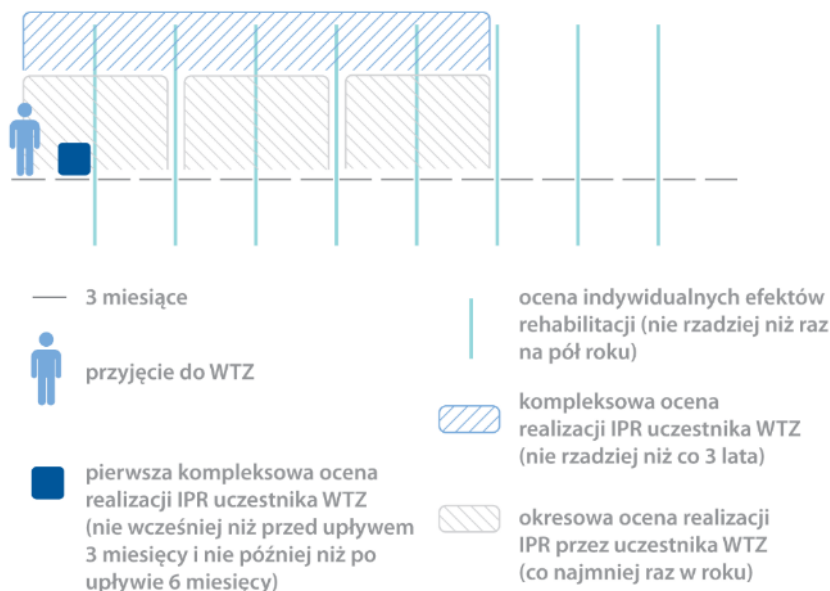
⁶⁶ WTZ w Inowrocławiu, WTZ w Radomiu, WTZ w Sępólnie Krajeńskim, WTZ w Tucholi, WTZ w Warszawie.

**Złożony system
ocen postępów
uczestników WTZ
w rehabilitacji**

Zdaniem NIK, podkreślenia wymaga fakt, że od momentu uzyskania przez osobę z orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności statusu uczestnika WTZ do momentu uczestnictwa w terapii zajęciowej przez trzy lata, rada programowa dokonuje, co najmniej 11 ocen postępów w rehabilitacji.

Infografika nr 11

Schemat cyklu ocen uczestnika WTZ w trakcie trzyletniej rehabilitacji społecznej i zawodowej

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

I tak, pierwsza ocena kompleksowa (nie wcześniej niż przed upływem trzech miesięcy i nie później niż po upływie sześciu miesięcy), sześć ocen indywidualnych efektów rehabilitacji (nie rzadziej niż raz na pół roku), trzy oceny okresowe (coroczne), kompleksowa ocena (nie rzadziej niż raz na trzy lata).

**Uzasadnienia
do stanowiska rady
programowej
względem postępów
w rehabilitacji**

Oceniając osiągnięte przez uczestnika WTZ postępy w rehabilitacji, rada programowa powinna zająć, nie rzadziej niż co trzy lata, stanowisko uzasadniające:

- możliwość podjęcia zatrudnienia w warunkach pracy chronionej lub na przystosowanym stanowisku pracy;
- potrzebę skierowania do ośrodka wsparcia, w rozumieniu przepisów o pomocy społecznej, ze względu na brak postępów w rehabilitacji i złe rokowania co do możliwości osiągnięcia postępów uzasadniających podjęcie zatrudnienia i kontynuowanie rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej lub na rynku pracy po odbyciu dalszej rehabilitacji w warsztacie;
- przedłużenie uczestnictwa w terapii ze względu na: pozytywne rokowania co do przyszłych postępów w rehabilitacji, umożliwiających podjęcie zatrudnienia i kontynuowanie rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej lub na rynku pracy; okresowy brak możliwości podjęcia zatrudnienia; okresowy brak możliwości skierowania osoby niepełnosprawnej do ośrodka wsparcia.

Infografika nr 12

Uzasadnienia do stanowiska rady programowej w 15 skontrolowanych WTZ
względem postępów w rehabilitacji uczestników WTZ w latach 2021–2023

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

W latach 2021–2023 rady programowe 15 skontrolowanych WTZ zajęły łącznie 149 stanowisk w kwestii osiągniętych postępów rehabilitacji swoich uczestników w wyniku dokonania ocen kompleksowych wraz ze stosownymi uzasadnieniami. Pomimo stanowiska rady programowej uzasadniającego potrzebę skierowania do ośrodka wsparcia lub przedłużenie uczestnictwa ze względu na okresowy brak możliwości skierowania do ośrodka wsparcia łącznie wobec 28 uczestników WTZ (18,8 %), to w 25 przypadkach uczestniczyli dalej w terapii zajęciowej WTZ, z uwagi na brak miejsc w tych ośrodkach lub brak samych ośrodków – na co poszczególne WTZ nie miały wpływu. Tylko w WTZ w Ząbkach trzech uczestników WTZ wykreślono celem podjęcia rehabilitacji w innych ośrodkach wsparcia.

Przykład

WTZ w Ząbkach – warsztat nie prowadził dokumentacji potwierdzającej skierowanie przez właściwy organ do miejsc wskazanych przez radę programową, a także nie dysponował informacjami czy byli uczestnicy WTZ się do nich zgłosili. Prezes Stowarzyszenia wskazała, że uczestnicy WTZ, którzy są wypisywani otrzymują wskazania dotyczące dalszej rehabilitacji w innych ośrodkach wsparcia. Samodzielnie decydują o tym, czy podejmą takie działania. WTZ nie są upoważniane do wystawiania skierowań do

**Wykorzystanie
miejsc w ŚDS na
terenie czterech
skontrolowanych
województw na
poziomie 101,7 %**

innych ośrodków wsparcia ani do monitorowania przebiegu dalszej rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami.

Z informacji uzyskanych od wojewodów, tj. kujawsko-pomorskiego, lubuskiego, mazowieckiego oraz podkarpackiego – wynika, że na koniec grudnia 2023 r. w czterech wskazanych województwach funkcjonowało łącznie 232 ŚDS z liczbą miejsc wynoszącą 8676 oraz wykorzystaniem ich na poziomie 101,7 %.

Przykłady

WTZ w Sępólnie Krajeńskim – żaden z trzech uczestników WTZ nie został przyjęty do ośrodka wsparcia ze względu na brak w strukturze gminy Sępólno Krajeńskie takich placówek.

WTZ w Warszawie – rada programowa podjęła stanowisko uzasadniające potrzebę skierowania uczestnika WTZ do ośrodka wsparcia ze względu na stan zdrowia oraz brak postępów w rehabilitacji. W związku z brakiem miejsc postanowiono o kontynuacji terapii w WTZ.

Jednocześnie względem aż 102 uczestników WTZ (68,5 %) rady programowe przedłużyły terapię zajęciową z powodu pozytywnych rokowań co do przyszłych postępów w rehabilitacji, pomimo że niektórzy uczestnicy przebywali w WTZ nawet 18 lat.

Przykłady

WTZ w Leżajsku – rada programowa podejmując stanowisko każdorazowo bierze pod uwagę indywidualny okres rehabilitacji każdego z uczestników WTZ. Przykładowo: w 2024 r., po 16 latach terapii zajęciowej, na krótko przed osiągnięciem wieku emerytalnego, uczestnik WTZ w Leżajsku podjął pracę.

WTZ w Sępólnie Krajeńskim – rada programowa podjęła stanowisko, że pomimo upływu wobec dwóch uczestników odpowiednio: 18 lat oraz dziewięciu lat od przyjęcia do WTZ, uczestnicy ci wykazywali pozytywne rokowanie w zakresie przyszłych postępów w rehabilitacji, dlatego też nie podjęto działań mających na celu skierowania ich do ośrodka wsparcia. Kierownik WTZ podkreśliła, że na terenie powiatu sępoleńskiego oraz powiatów ościennych, nie ma ZPCH, które mogłyby zatrudnić uczestników WTZ. Zatem wielu z nich przebywa w WTZ przez długi czas.

**Blisko 60 %
uczestników WTZ
korzystało z terapii
zajęciowej powyżej
pięciu lat**

Przyjęta trzyletnia cykliczność oceny kompleksowej miała zapewnić rotację uczestników WTZ. W kontrolowanym przez NIK okresie, spośród średniorocznie 637 uczestników WTZ z terapii zajęciowej korzystało: 66 osób z niepełnosprawnościami (10,4 %) do roku; 97 osób z niepełnosprawnościami (15,2 %) od roku do 3 lat; 95 osób

z niepełnosprawnościami (14,9 %) od 3 lat do 5 lat oraz 379 osób z niepełnosprawnościami (59,5 %) powyżej 5 lat. Ustalenia kontroli NIK ukazują, że skład osobowy uczestników WTZ nie ulegał regularnym rotacjom.

**Średniorocznie
niepełna 7 %
uczestników
opuszczało WTZ**

W latach 2021–2023 z 15 warsztatów odeszło łącznie 131 uczestników WTZ (średnio 44 rocznie), przy średniej ogólnej liczbie miejsc w WTZ wynoszącej 622. Tylko 33 z nich (średnio 11 rocznie) odeszło z WTZ z powodu podjęcia zatrudnienia lub stażu, w tym dziewięciu w ZAZ. Najczęściej uczestnicy WTZ odchodzili z warsztatów z powodu: pogorszenia stanu zdrowia (46 osób); decyzji o zakończeniu rehabilitacji podjętej przez rodziców/opiekunów prawnych lub samych uczestników (24 osoby); niewłaściwego zachowania lub braku dyscypliny (dziewięć osób), śmierci (siedem osób).

Przykłady

WTZ w Sulęcinie – brak podjęcia zatrudnienia przez uczestników WTZ w latach 2021–2023 wynikał m.in. z niechęci rodziców/opiekunów do prób podjęcia zatrudnienia przez uczestnika, z obawy o utratę w przyszłości otrzymywanych świadczeń z ZUS oraz niechęci samych uczestników, których umiejętności psychofizyczne często uniemożliwiały podjęcie pracy. Wobec osób długotrwale przebywających w WTZ w Sulęcinie, realizowano rehabilitację społeczną.

WTZ w Żarach – blokadą w rehabilitacji zawodowej było głównie nastawienie rodziców/opiekunów prawnych do tematu usamodzielniania ich dzieci/podopiecznych. Praca wykonywana przez instruktorów terapii zajęciowej w WTZ w Żarach rzadko była podtrzymywana oraz kontynuowana w warunkach domowych. Dlatego proces rehabilitacji w odniesieniu do każdego z uczestników WTZ to sprawa bardzo indywidualna oraz często zależna również od środowiska rodzinnego.

**Średniorocznie
zaledwie 1,8 % osób
niepełnosprawnych
podejmowało
zatrudnienie w
skontrolowanych WTZ**

Zdaniem NIK, efektywność procesu rehabilitacji zawodowej, mierzona liczbą osób z niepełnosprawnościami, które odeszły z WTZ w związku z podjęciem zatrudnienia wynosząca 1,8 % rocznie jest znikoma. Jednocześnie niepełne, a często tylko formalne wykonywanie obowiązków opiniujących proces rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami przez rady programowe, w sposób decydujący przesądza o braku uzyskiwania zakładanych celów lub efektów.

Przykłady

WTZ w Leżajsku – kierownik WTZ odnosząc się do niskiej skuteczności prowadzonej terapii zajęciowej w zakresie przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia wskazała, że z uwagi na fakt, że

znaczna część uczestników WTZ może znaleźć zatrudnienie tylko w warunkach pracy chronionej znacząco ogranicza ich możliwości otrzymania zatrudnienia, pomimo ich gotowości do podjęcia pracy. Najczęściej zatrudniającym pracodawcą był ZAZ w Nowej Sarzynie. Jednak z uwagi na limitowane możliwości przyjmowania nowych pracowników do ZAZ w Nowej Sarzynie, dostępność nowych stanowisk dla uczestników WTZ w Leżajsku była ograniczona.

WTZ w Oleszycach – powodem niskiej skuteczności prowadzonej rehabilitacji zawodowej w 2023 r., był brak wolnych miejsc w ZAZ w Starych Oleszycach.

WTZ w Sulęcinie – na terenie miasta Sulęcina nie funkcjonował ZAZ czy ZPCH. W latach poprzednich jedna z największych firm funkcjonujących w Sulęcinie przeprowadziła rekrutację wobec wszystkich uczestników WTZ. Po ponad tygodniowych rozmowach oraz testach, nikogo nie zakwalifikowano do zatrudnienia. Również w poprzednich latach odwiedzono lokalną piekarnię i fabrykę produkującą łóżka – w zakresie przyjęcia na staż czy zatrudnienia uczestników WTZ w Sulęcinie. Do zakończenia kontroli NIK, nie znaleziono miejsca, w którym uczestnicy WTZ w Sulęcinie mogliby odnaleźć się zawodowo. Sytuacja od 2024 r. zaczęła się powoli zmieniać, ponieważ dwóch lokalnych pracodawców przyjęło uczestników WTZ na staże zawodowe, jednak nie zaproponowali im zatrudnienia.

WTZ w Tucholi – od początku funkcjonowania WTZ w Tucholi (1 grudnia 2007 r.) dziesięć osób z niepełnosprawnościami podjęło zatrudnienie, z tego osiem (w latach 2013–2020) w ZAZ.

**Średniorocznie
zaledwie 1,1 % osób
niepełnosprawnych
podejmowało
zatrudnienie
na terenie
skontrolowanych
powiatów**

Z kolei efektywność rehabilitacji uczestników WTZ zwieńczona podjęciem przez nich zatrudnienia w latach 2021–2023 na terenie ośmiu skontrolowanych powiatów była jeszcze niższa, tj. 1,1 %. W latach 2021–2023 w ośmiu skontrolowanych powiatach odeszło łącznie 201 uczestników WTZ (średnio 67 rocznie) przy średniej ogólnej liczbie miejsc w WTZ wynoszącej 921. Tylko 30 z nich (średnio 10 rocznie) odeszło z WTZ z powodu podjęcia zatrudnienia. Niska rotacja uczestników WTZ w ośmiu kontrolowanych powiatach była powiązana przede wszystkim z brakiem lub niedostateczną liczbą ZAZ lub ZPCH, a także brakiem gotowości pracodawców z otwartego rynku pracy do zatrudniania osób z niepełnosprawnościami. Dodatkowo pracownicy PCPR wskazywali również brak przepisów prawa obejmujących konieczność prowadzenia bieżących analiz skuteczności prowadzonej przez WTZ rehabilitacji zawodowej. Natomiast po stronie uczestników WTZ wskazywano m.in.: obawy dotyczące utraty świadczeń rentowych, brak zapewnienia

transportu do miejsca pracy czy niską samoocenę z uwagi na niepełnosprawność.

Przykład

PCPR w Przemysłu – Istotnym problemem rehabilitacji zawodowej był brak ofert pracy na otwartym lub chronionym rynku pracy. W ocenie PCPR w Przemysłu rehabilitacja nie postępuje szybko, ale daje szanse na przygotowanie uczestników do podejmowania samodzielnych decyzji w życiu codziennym, pełnienia ról społecznych, zwiększenia samodzielności oraz nabycia umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie, co przeciwdziała wykluczeniu.

**Zróżnicowane
oraz bardzo wysokie
koszty skutecznej
rehabilitacji**

Obliczając koszt niezbędny do przeprowadzenia skutecznego procesu rehabilitacji społecznej i zawodowej jednego uczestnika WTZ zakończonego podjęciem zatrudnienia – przy uwzględnieniu łącznego kosztu funkcjonowania WTZ – ustalono, że koszt ten w latach 2021–2023 osiągnął:

- 1589,5 tys. zł – dla 15 skontrolowanych WTZ, które wydatkowały łącznie ze środków PFRON oraz środków własnych samorządu powiatu – 52 454,1 tys. zł;
- 2609,4 tys. zł – na terenie skontrolowanych ośmiu powiatów, które wydatkowały łącznie ze środków PFRON oraz środków własnych samorządu powiatu – 78 281,2 tys. zł.

Podkreślenia wymaga fakt, że środki te przeznaczono obok rehabilitacji zawodowej również na rehabilitację społeczną, która dla wielu osób z niepełnosprawnościami była na tyle istotna, co jedyna, aby mogli brać udział w życiu lokalnych społeczności.

**Żaden z 15 WTZ
nie skorzystał
z możliwości
utworzenia rady
społecznej**

Od 2018 r. ustawa o rehabilitacji⁶⁷ przewiduje możliwość utworzenia rady społecznej w WTZ. W jej skład wchodzi przedstawiciele samorządu powiatowego, pracodawców, organizacji pozarządowych działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami, rodziców/opiekunów prawnych WTZ wraz z samymi uczestnikami WTZ. Zadaniem rady społecznej jest wspieranie warsztatu w tworzeniu ram współpracy z administracją publiczną, organizacjami pozarządowymi oraz pracodawcami w celu zapewnienia efektywności działań zmierzających do usamodzielniania osób z niepełnosprawnościami w trakcie terapii zajęciowej⁶⁸. W latach 2021–2023 w żadnym z 15 skontrolowanych WTZ nie utworzono rady społecznej, ze względu na jej fakultatywny charakter oraz brak potrzeb w tym zakresie.

⁶⁷ Art. 10aa ust. 1 ustawy o rehabilitacji.

⁶⁸ Art. 10aa ust. 2 ustawy o rehabilitacji.

Przykład

WTZ w Grodzisku Mazowieckim – nie powołano rady społecznej, ponieważ WTZ wspierali przedstawiciele rodziców/opiekunów prawnych uczestników WTZ na zasadzie dobrowolności. Społeczność WTZ okresowo wspierał również prawnik oferujący konsultacje pro bono. Dodatkowo warsztat współpracował z instytucjami oraz organizacjami pozarządowymi oraz administracją publiczną.

Zdaniem NIK, niewielka rotacja uczestników WTZ w połączeniu ze znikomym podejmowaniem przez nich zatrudnienia powinny wręcz mobilizować warsztaty do dodatkowych form angażowania się w działania zmierzające do umożliwienia wejścia/powrotu przez uczestników WTZ na rynek pracy lub skierowania ich do innych placówek kontynuujących rehabilitację społeczną lub zawodową.

**Uczestnik WTZ przez
ponad 11 lat
uczestniczył
w terapii zajęciowej
jednocześnie pracując**

W trakcie czynności kontrolnych NIK w WTZ w Radomiu stwierdzono, że jeden z uczestników warsztatu brał udział w terapii zajęciowej od 1 września 2013 r. jednocześnie będąc zatrudnionym na podstawie umowy o pracę. Na podstawie informacji z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych NIK stwierdziła, że uczestnika zatrudniono na podstawie umowy o pracę od 1 lipca 2013 r. Pracodawca zgłosił również tego pracownika do dofinansowania do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych na podstawie art. 26a ustawy o rehabilitacji od lipca 2013 r. do września 2024 r. Pracodawca ubiegając się o wypłatę środków PFRON zadeklarował zatrudnienie pracownika w pełnym wymiarze czasu pracy oraz istnienie u niego umiarkowanego stopnia niepełnosprawności. W wyniku ww. zgłoszenia pracodawcy, PFRON wypłacił z tytułu dofinansowania do wynagrodzenia od września 2013 r. do września 2024 r., tj. w okresie uczestnictwa wskazanej osoby w terapii zajęciowej, łącznie 253,0 tys. zł. Jednocześnie z tytułu terapii zajęciowej prowadzonej przez WTZ w Radomiu ze środków PFRON od 1 września 2013 r. do września 2024 r. wypłacono łącznie ok. 221,0 tys. zł.

Przykład

WTZ w Radomiu – kadra warsztatu nie miała wiedzy o zatrudnieniu uczestnika. Na posiedzeniach rady programowej: 3 października 2016 r., 3 września 2019 r., 5 września 2022 r., dokonano kompleksowych ocen realizacji IPR, zgodnie z którymi uczestnik nie był zdolny do podjęcia zatrudnienia. Uczestnik został skreślony z listy uczestników warsztatu 30 października 2024 r., natomiast 31 października 2024 r. przyjęto w jego miejsce nową osobę. Skreślona osoba z niepełnosprawnościami została objęta wsparciem w ramach zajęć klubowych w WTZ od 13 lutego 2025 r.

**Zawiadomienie
w trybie art. 51 ust. 1
ustawy o NIK**

W toku kontroli NIK, w trybie art. 51 ust. 1 ustawy o NIK, poinformowano o powyższych faktach m.in. Prezes Zarządu PFRON. W wyniku zawiadomienia Prezes Zarządu PFRON poinformowała, że dokonano weryfikacji dokumentów przedstawionych przez pracodawcę względem zatrudnionego uczestnika WTZ w Radomiu. Ustalenia według stanu na 4 lutego 2025 r. wykazały, że pracodawca spełniał ustawowe przesłanki do ubiegania się o dofinansowanie do wynagrodzenia pracownika niepełnosprawnego⁶⁹. Ponadto pracownicy Departamentu ds. Kontroli PFRON przeprowadzili m.in. kontrolę problemową w zakresie spełniania warunków do uczestnictwa w terapii zajęciowej osób z niepełnosprawnościami⁷⁰. Kontrola PFRON wykazała, że 16 spośród 414 uczestników warsztatów (3,9 %) wykazano w bazie ZUS jako osoby zatrudnione, w tym siedem osób zatrudnionych przez pracodawców pobierających z PFRON dofinansowanie do ich wynagrodzeń⁷¹. Według stanu na 17 marca 2025 r. Prezes Zarządu PFRON na podstawie stwierdzonych nieprawidłowości wniosła o zwrot 252,8 tys. zł wraz z należnymi odsetkami liczonymi jak dla zaległości podatkowych względem dziewięciu uczestników WTZ w czterech warsztatach skontrolowanych przez pracowników PFRON.

**22 osoby
niepełnosprawne
pracowały pomimo
uczestnictwa w WTZ**

Na podstawie informacji uzyskanych z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, a także informacji przekazanych przez PFRON z Systemu Obsługi Dofinansowań i Refundacji (SODiR) ustalono, że łącznie 22 uczestników biorących udział w terapii zajęciowej w sześciu z 15 skontrolowanych WTZ – było jednocześnie zatrudnionych przez pracodawców, celem uzyskania przez nich dofinansowania do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych⁷². Szacunkowa kwota wypłaconego dofinansowania z tytułu ww. zatrudnienia w okresie uczestnictwa w terapii w warsztatach terapii zajęciowej wskazanych 22 osób z niepełnosprawnościami wyniosła łącznie ok. 122,8 tys. zł.

**Brak w dyspozycji
PFRON informacji
o danych osobowych
uczestników WTZ**

Zdaniem NIK, brak w dyspozycji PFRON informacji o danych osobowych uczestników WTZ, a w konsekwencji brak możliwości zestawiania tych danych z danymi osób z niepełnosprawnościami, na które wypłacane jest dofinansowanie do wynagrodzeń ze środków Funduszu⁷³, uniemożliwia wykrywanie potencjalnych nadużyć finansowych ze strony pracodawców lub uczestników WTZ, np. fikcyjnego zatrudnienia uczestników WTZ. Podkreślenia wymaga fakt, że w latach 2021–2023 PFRON przeprowadził 184 kontrole u pracodawców korzystających z dofinansowania, które

⁶⁹ Art. 26a ustawy o rehabilitacji.

⁷⁰ W Gminie Miasta Radomia oraz Gminie Miasta Torunia.

⁷¹ Art. 26a-c ustawy o rehabilitacji.

⁷² Art. 26a ustawy o rehabilitacji.

⁷³ Art. 26a ustawy o rehabilitacji.

obejmowały corocznie średnio 0,2 % wszystkich pracodawców korzystających z dofinansowań do wynagrodzeń osób z niepełnosprawnościami.

Duże zainteresowanie realizacją zajęć klubowych w WTZ

W 2018 r. PFRON uruchomił zajęcia klubowe w WTZ. Utworzenie programu powiązano z zadaniem aktywnego wspomagania byłych uczestników WTZ, którzy weszli na rynek pracy oraz osób z niepełnosprawnościami, które nie rozpoczęły jeszcze procesu rehabilitacji w WTZ.

Pomimo dobrowolności w realizacji zajęć klubowych w WTZ, to tylko WTZ w Tucholi w latach 2021–2023 nie oferował osobom z niepełnosprawnościami tej formy rehabilitacji. Zajęcia klubowe w WTZ w Tucholi nie były realizowane z powodu braku wystarczającej liczby kandydatów oraz ze względu na zmiany organizacyjne w warsztacie w 2022 r. Zajęcia klubowe w WTZ rozpoczęto 23 maja 2024 r.

W pozostałych 14 warsztatach w realizowanych zajęciach klubowych w WTZ wzięło udział łącznie 452 osób z niepełnosprawnościami, a czas trwania tych zajęć wynosił każdorazowo nie mniej niż 5 godzin miesięcznie.

Pojedyncze przypadki nieprawidłowej kwalifikacji do zajęć klubowych w WTZ

W przypadku dwóch warsztatów wystąpiły pojedyncze przypadki nieprawidłowej kwalifikacji osób z niepełnosprawnościami do zajęć klubowych w WTZ. W WTZ w Warszawie: jedną osobę z niepełnosprawnościami zakwalifikowano do zajęć klubowych w WTZ choć nie spełniała ustawowych przesłanek do udzielenia wsparcia w tej formie⁷⁴. Wskazana osoba opuściła warsztat z innego powodu niż podjęcie zatrudnienia, a także nie znajdowała się na liście osób oczekujących na przyjęcie do WTZ⁷⁵. Natomiast w WTZ w Żarach jedna osoba z niepełnosprawnościami w związku ze zmianą orzeczenia o stopniu niepełnosprawności utraciła wskazanie do terapii zajęciowej, które było wymogiem ustawowym⁷⁶ oraz programu. Przyczynami nieprawidłowej kwalifikacji było: przeniesienie na prośbę uczestnika WTZ na zajęcia klubowe w WTZ w związku z pogorszeniem stanu zdrowia (WTZ w Warszawie), przeoczenie (WTZ w Żarach). Łączny koszt uczestnictwa ww. osób w zajęciach klubowych WTZ wyniósł 20,5 tys. zł.

Wysokość dofinansowania do zajęć klubowych w WTZ

Dofinansowanie do zajęć klubowych w WTZ wypłaca samorząd powiatowy w ramach środków PFRON. Środki Funduszu przyznawano w formie miesięcznej stawki osobowej, która w okresie objętym kontrolą NIK wynosiła odpowiednio: 450,00 zł, 465,00 zł, 515,00 zł.

⁷⁴ Art. 10g ust. 3 ustawy o rehabilitacji.

⁷⁵ Art. 10f ust. 2a ustawy o rehabilitacji.

⁷⁶ Art. 10g ust. 3 ustawy o rehabilitacji.

**Nieprecyzyjne
założenia przy
niepełnej frekwencji**

Zdarzały się sytuacje, że warsztaty rozliczały wykorzystanie wszystkich środków finansowych przekazanych na zajęcia klubowe w WTZ, pomimo niepełnej frekwencji uczestników programu. NIK podkreśla, że nie określono jednolitego sposobu postępowania w sprawie ewentualnej konieczności zwrotu środków Funduszu, z uwagi na niepełną frekwencję uczestników (w wymiarze niższym niż pięć godzin w miesiącu).

Przykłady

WTZ w Warszawie – warsztat nie wyłączał z dofinansowania osób z niepełnosprawnościami za miesiące, w których nie brały one udziału w zajęciach klubowych w WTZ, ponieważ zajęcia przeprowadzono zgodnie z planem oraz programem, a nieobecności uczestników usprawiedliwiono.

WTZ PSONI w Warszawie – w latach 2021–2023 w rozliczeniach sprawozdań z realizacji zajęć klubowych w WTZ uwzględniono do dofinansowania osoby z niepełnosprawnościami, które uczestniczyły w programie w wymiarze mniejszym niż pięć godzin miesięcznie. Kierownik WTZ wyjaśnił, że warsztat wystąpił do WCPR w sprawie ewentualnego zwrotu środków przekazanych na realizację programu w związku z niepełną frekwencją uczestników, na których przyznano dofinansowanie. WCPR udzieliło ustnej odpowiedzi, że nie ma obowiązku dokonywania zwrotu środków z powodu usprawiedliwionej absencji uczestników zajęć klubowych w WTZ.

**Zajęcia klubowe
w WTZ najczęściej
stanowiły
rehabilitację społeczną**

W ramach zajęć klubowych w WTZ najczęściej prowadzono zajęcia z obszaru rehabilitacji społecznej, tj.: wyjścia/spotkania integracyjne, podtrzymywanie umiejętności społecznych czy życia codziennego, rozwijanie oraz podtrzymywanie umiejętności samoobsługi. Najrzadziej prowadzono zajęcia o charakterze zawodowym w pracowniach terapeutycznych prowadzonych przez WTZ w ramach standardowego funkcjonowania.

Przykłady

WTZ w Inowrocławiu – realizowane w ramach zajęć klubowych w WTZ działania mające na celu wspieranie osób z niepełnosprawnościami w utrzymaniu samodzielności oraz niezależności w życiu społecznym, a także zawodowym obejmowały m.in.: rozmowy o charakterze wspierającym oraz motywującym do podejmowania oraz utrzymywania zatrudnienia, pomoc w przeglądaniu ofert pracy oraz wypełnianiu lub składaniu dokumentów urzędowych, udział osób z niepełnosprawnościami w szkoleniach zawodowych, zajęciach sportowo-rekreacyjnych oraz edukacyjnych, a także w wycieczkach.

WTZ PSONI w Warszawie – w latach 2021–2023 zajęcia klubowe w WTZ odbywały się w formie nieustrukturyzowanych spotkań, których głównym celem było podtrzymywanie lub budowanie relacji towarzyskich. Formą zajęć było spędzanie czasu wolnego w ramach proponowanych przez WTZ aktywności, np. wyjścia do muzeum, kina, restauracji, rozmowy w grupie na tematy zawodowe lub prywatne. W razie potrzeby istniała możliwość skorzystania ze wsparcia instruktorów terapii zajęciowej, psychologa lub kierownika WTZ na spotkaniach indywidualnych.

**Brak jednolitych
zasad pomiaru
skuteczności zajęć
klubowych w WTZ**

Zasadniczo skontrolowane WTZ nie określały zasad pomiaru skuteczności rehabilitacyjnej prowadzonej w formie zajęć klubowych w WTZ. Wyjątek stanowił WTZ w Grodzisku Mazowieckim, w którym dokonywano weryfikacji postępów rehabilitacji w postaci oceny punktowej przeprowadzanej kwartalnie.

Przykład

WTZ w Sulęcinie – nie dokumentowano pomiaru skuteczności prowadzonej rehabilitacji w ramach zajęć klubowych w WTZ. Osoby prowadzące zajęcia przeprowadzały rozmowy oraz obserwacje, co stanowiło ocenę osoby z niepełnosprawnościami pod kątem weryfikacji przyjęcia do WTZ w Sulęcinie.

**Prawidłowa
dokumentacja
kadrowa
prowadzonych zajęć
klubowych w WTZ**

Pracownicy WTZ prowadzący zajęcia klubowe w WTZ, na ogół w dokumentacji kadrowej mieli stosowne informacje dotyczące zwiększenia zakresu obowiązków, oddelegowania lub umowy cywilnoprawne, które uprawniały ich do otrzymania z tego tytułu dodatkowego wynagrodzenia.

Przykład

WTZ w Oleszycach – pracownicy zaangażowani do realizacji zajęć klubowych w WTZ zawierali umowy cywilnoprawne, z tytułu których otrzymywali wynagrodzenie finansowane z otrzymanych na realizację programu środków finansowych, tj. nie stanowiły kosztów bieżącej działalności WTZ. Zajęcia klubowe w WTZ odbywały się w soboty, więc nie pokrywały się z zajęciami terapeutycznymi prowadzonymi przez WTZ w Oleszycach.

Realizacja przez warsztaty programu zajęcia klubowe w WTZ umożliwiło zatrudnionej w nich kadrze merytorycznej przeprowadzenie oceny osób z niepełnosprawnościami, pozwalającej na dobór przyszłych uczestników WTZ pod względem posiadanych predyspozycji celem zwiększenia skuteczności rehabilitacji społecznej i zawodowej.

Współpraca WTZ z otoczeniem zewnętrznym	Współpraca 15 warsztatów z otoczeniem zewnętrznym miała bardzo zróżnicowany charakter, lecz najczęściej dotyczyła instytucji publicznych oraz samorządowych (jednostek gminnych), tj. bibliotek, szkół, organizacji sportowych, muzeów. Tego typu działania nastawione na rehabilitację społeczną uczestników WTZ (poprzez udział w różnego rodzaju wydarzeniach poza WTZ) stanowiły również jedną z form współpracy z obszarem zatrudnienia.
	Przykład WTZ w Nowej Soli – prowadzona przez WTZ rehabilitacja społeczna prowadziła do integracji uczestników z otoczeniem oraz uczestnictwem w życiu społecznym. Uczestnicy brali udział w wyjazdach i spotkaniach integracyjnych oraz licznych wydarzeniach sportowych, kulturalnych, akcjach charytatywnych, przeglądach artystycznych, konkursach, festynach, olimpiadach, kiermaszach. Rozwijali w ten sposób samodzielność, umiejętność radzenia sobie w nowym otoczeniu – środowisku społecznym. Wpływało to szczególnie na poczucie własnej wartości. Jednocześnie stanowiło płaszczyznę kontaktów, jak również pozwalało rozwijać w społeczeństwie postawy tolerancji i akceptacji w stosunku do uczestników WTZ, co stanowiło podstawę procesu integracji.
Rehabilitacja społeczna	We wszystkich 15 warsztatach w ramach terapii zajęciowej oraz w trakcie pozostałych działań wynikających z rehabilitacji zawodowej, umożliwiano uczestnikom WTZ aktywne uczestnictwo w życiu lokalnej społeczności. Uczestnicy wykonując wiele prac artystycznych czy rękodzielniczych mieli możliwość prezentowania rezultatów swojej pracy podczas rozmaitych wystaw, warsztatów czy konkursów. Stanowi to wartość dodaną procesu terapii zajęciowej, poprzez pozytywny wpływ na motywację uczestników do dalszej rehabilitacji. Ponadto rehabilitacja społeczna prowadzona przez wszystkie 15 warsztatów dotyczyła również organizacji dla uczestników WTZ wyjazdów integracyjno-treningowych, wycieczek, imprez okolicznościowych, a także udział w życiu kulturalnym.
Incydentalny charakter dodatkowych działań na rzecz rehabilitacji zawodowej	Pracownicy 15 skontrolowanych warsztatów co do zasady podejmowali próby mające na celu pomoc uczestnikom WTZ w poszukiwaniu zatrudnienia m.in. kontaktowali się telefonicznie z urzędami pracy czy lokalnymi pracodawcami w sprawie potencjalnych ofert pracy, przygotowywali wraz z uczestnikami dokumenty aplikacyjne, organizowali bezpłatne kursy/szkolenia zawodowe. Podejmowanie tego typu dodatkowych działań nastawionych na rehabilitację zawodową miało zasadniczo charakter incydentalny.

Przykłady

WTZ w Inowrocławiu – w latach 2021–2023 nie prowadzono współpracy z potencjalnymi pracodawcami, zakładami pracy chronionej i zakładami aktywności zawodowej z powodu braku takich zakładów w najbliższej okolicy, a także z powodu przekonania uczestników warsztatu i członków ich rodzin (będących członkami Stowarzyszenia), części kadry warsztatu, władz powiatowych miejskich oraz społeczności lokalnej, że osoby z niepełnosprawnościami intelektualnymi nie powinny pracować.

WTZ w Nowej Soli – uczestnikom udzielano pomocy w poszukiwaniu zatrudnienia poprzez aktywny i systematyczny udział w nieodpłatnych praktykach zawodowych, targach pracy, szkoleniach, wizytach w Ochotniczym Hufcu Pracy w Nowej Soli, pomocy pracownika socjalnego w pisaniu podania o pracę, listu motywacyjnego, cv, bieżącego śledzenia ogłoszeń na stronach internetowych, a także poszukiwaniu oraz rozmowach z lokalnymi pracodawcami. Na terenie województwa lubuskiego działały tylko dwa ZAZ, co było stanowczo za mało w stosunku do potrzeb regionu.

WTZ w Przemyślu – 22 września 2023 r. doradca zawodowy Powiatowego Urzędu Pracy w Przemyślu przeprowadził w siedzibie warsztatu grupową informację zawodową pn. „Informacja zawodowa na temat rynku pracy i pracodawców oraz form działania powiatowych urzędów pracy”.

WTZ w Żarach – 7 czerwca 2024 r. na pisemną prośbę kierownika WTZ odbyło się spotkanie, na którym przedstawiciele PUP przedstawili rodzicom/opiekunom prawnym informacje na temat możliwości podjęcia pracy zarobkowej przez osoby pobierające rentę z tytułu niezdolności do pracy oraz możliwość rejestracji w PUP, w tym korzyści z tego wynikających.

Na podstawie informacji uzyskanych z powiatowych urzędów pracy w trakcie czynności kontrolnych NIK ustalono, że łącznie 14 uczestników WTZ⁷⁷ w latach 2021–2023 było zarejestrowanych jako osoby poszukujące pracy⁷⁸. Ponadto we wskazanym okresie do powiatowych urzędów pracy

⁷⁷ WTZ w Grodzisku Mazowieckim (dwie osoby), WTZ w Leżajsku (siedem osób), WTZ w Sępólnie Krajeńskim (jedna osoba), WTZ w Tucholi (dwie osoby), WTZ w Warszawie (jedna osoba), WTZ w Żarach (jedna osoba).

⁷⁸ Osoba posiadająca status poszukującego pracy możesz korzystać z usług rynku pracy w zakresie: pośrednictwa pracy – prowadzonego w formie indywidualnych kontaktów pośrednika pracy z poszukującym pracy, w celu uzyskania odpowiedniego zatrudnienia; targów pracy, które są zbiorową prezentacją ofert pracy; giełd pracy, które umożliwiają bezpośredni kontakt pracodawcy z kandydatami do pracy; poradnictwa zawodowego – prowadzonego w formie porady indywidualnej polegającej na bezpośrednim kontakcie z doradcą zawodowym, który wspomaga proces podejmowania decyzji zawodowej,

zgłoszono od ośmiu (w Tucholi) do nawet 6979 (w Warszawie) ofert pracy skierowanych do osób z niepełnosprawnościami, dotyczących najczęściej stanowisk: dozorca, magazynier, pracownik gospodarczy, pracownik produkcji, pracownik sprzątający, pomocy kuchenna.

5.3. WYDATKOWANIE ORAZ ROZLICZANIE ŚRODKÓW PUBLICZNYCH PRZEZ WARSZTATY TERAPII ZAJĘCIOWEJ

Zasadniczo jednostki prowadzące 15 skontrolowanych WTZ prawidłowo wydatkowały środki PFRON oraz środki samorządu powiatowego, przeznaczone na dofinansowanie kosztów utworzenia i działalności warsztatów. Jednocześnie zdecydowana większość działań WTZ była prawidłowa, a stwierdzone nieprawidłowości nie miały zasadniczego wpływu na efekty uzyskiwane w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej. Centra co do zasady sprawowały kontrolę nad działalnością WTZ, jednak nie podejmowały działań wspierających skuteczność prowadzonej przez nie rehabilitacji społecznej i zawodowej.

Finansowanie działalności WTZ

W latach 2021–2023 skontrolowane 15 warsztatów otrzymało środki finansowe w łącznej wysokości 52 454,1 tys. zł (ze środków PFRON odpowiednio: 13 018,1 tys. zł, 15 748,3 tys. zł, 18 420,1 tys. zł oraz ze środków samorządowych odpowiednio: 1446,7 tys. zł, 1750,0 tys. zł oraz 2070,9 tys. zł).

Koszty obsługi zadań realizowanych przez samorządy powiatowe

Środki przekazane przez PFRON samorządom według algorytmu powiększane były o faktycznie poniesione koszty obsługi zadań realizowanych przez samorząd powiatu, jednak nie więcej niż o 2,5 % środków wykorzystanych na ich realizację⁷⁹. W latach 2021–2023 skontrolowane osiem Centrów przeznaczyło na obsługę łącznie 3930,7 tys. zł (w 2021 r. – 1177,3 tys. zł, 2022 r. – 1280,2 tys. zł, 2023 r. – 1473,2 tys. zł), co stanowiło 2,4 % środków wydatkowanych na realizację zadań, otrzymanych z PFRON. Na podstawie zbadanej przez NIK próby dowodów księgowych obejmującej łącznie 17,9 % kwoty kosztów obsługi poniesionych ze środków PFRON ustalono, że obejmowały wyłącznie

korzystając z innowacyjnych metod ułatwiających wybór zawodu, zmianę kwalifikacji, podjęcie lub zmianę zatrudnienia; porady grupowej – prowadzonej przez doradcę zawodowego, podczas której uczestnicy zajęć mają możliwość: dokonania bilansu kompetencji, rozwijania umiejętności podejmowania decyzji związanych z planowaniem swojej kariery zawodowej, przygotowania do procesu rekrutacji; informacji zawodowej – dotyczącej zawodów, rynku pracy, możliwości szkolenia oraz kształcenia udostępnianej w formie materiałów drukowanych, audiowizualnych oraz komputerowych lub internetowych baz danych; pomocy w aktywnym poszukiwaniu pracy, która jest realizowana w formie szkolenia z zakresu umiejętności poszukiwania pracy lub w formie zajęć aktywizacyjnych w klubie pracy.

⁷⁹ § 7 ust. 1 rozporządzenia w sprawie algorytmu.

**Roczne środki
na uczestnictwo
jednej osoby
niepełnosprawnej
w WTZ**

wynagrodzenia, usługi, towary, lub inne koszty bezpośrednio związane z obsługą zadań realizowanych ze środków PFRON.

Łączna roczna kwota środków Funduszu oraz właściwego samorządu powiatowego przeznaczona na dofinansowanie uczestnictwa jednej osoby z niepełnosprawnościami w 15 skontrolowanych WTZ wynosiła:

- w 2021 r. od 23,7 tys. zł (WTZ PSONI w Pruszkowie) do 24,7 tys. zł (WTZ PSONI w Warszawie);
- w 2022 r. od 28,4 tys. zł (WTZ w Grodzisku Mazowieckim) do 29,4 tys. zł (WTZ PSONI w Warszawie);
- w 2023 r. od 32,6 tys. zł (WTZ w Grodzisku Mazowieckim) do 33,9 tys. zł (WTZ PSONI w Warszawie).

Wysokość środków PFRON na dofinansowanie zobowiązań dotyczących kosztów działania WTZ ustala się na podstawie algorytmu. Kwota dofinansowania w głównej mierze zależy od liczby uczestników WTZ.

Infografika nr 13

Wzór wyliczenia rocznej kwoty środków PFRON na działalność WTZ w powiecie

$$W_p = U_p \times T$$

W_p – roczna kwota środków PFRON przeznaczona dla powiatu na dofinansowanie zobowiązań dotyczących kosztów działania WTZ

U_p – liczba uczestników WTZ wynikająca z podpisanych umów przez powiat do dnia 31 grudnia roku poprzedzającego rok, na który jest obliczany algorytm

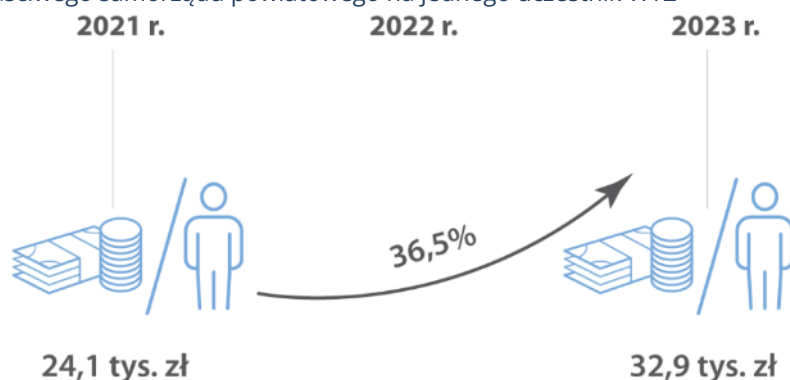
T – kwota środków przeznaczona na pokrycie kosztów rocznego pobytu jednego uczestnika w WTZ (w 2023 r. kwota ta wynosiła 29,5 tys. zł)

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli NIK.

W 2023 r., względem 2021 r., nastąpił wzrost o 36,5 % średniej kwoty środków przeznaczonych na dofinansowanie uczestnictwa w WTZ jednej osoby z niepełnosprawnościami.

Infografika nr 14

Wzrost średniego rocznego dofinansowanie ze środków PFRON oraz środków właściwego samorządu powiatowego na jednego uczestnik WTZ

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

**Na ogół zgodnie
z umową
wydatkowano środki**

Co do zasady 15 skontrolowanych warsztatów dysponowało środkami Funduszu zgodnie z zawartymi umowami. Tylko w WTZ PSONI w Warszawie wystąpiły sytuacje, w których środkami Funduszu dysponowano niezgodnie z umową, tj. w latach 2021–2023 przekazano łącznie 84,9 tys. zł (48,8 tys. zł na działalność WTZ oraz 36,1 tys. zł na zajęcia klubowe WTZ) na prywatny rachunek bankowy kierownika WTZ.

Przykład

WTZ PSONI w Warszawie – w latach 2021–2023 środki PFRON przeznaczone na dofinansowanie bieżącej działalności WTZ, Stowarzyszenie przekazywało na prywatny rachunek bankowy kierownika WTZ. Stanowiło to naruszenie § 15 ust. 1 rozporządzenia w sprawie WTZ w związku z § 5 ust. 6 umowy nr 11/2019 z m.st. Warszawa w sprawie dofinansowania działalności WTZ ze środków PFRON. Zgodnie z ww. regulacjami Stowarzyszenie zobowiązano do dysponowania środkami Funduszu z wyodrębnionego na potrzeby warsztatu rachunku bankowego. W wyjaśnieniach powołano się na fakt, że Stowarzyszenie nie prowadziło kasy gotówkowej, a w ramach pozytywnej praktyki kierownik WTZ otrzymywał środki finansowe w formie zaliczki (przelewem na prywatny rachunek bankowy), potrzebne do bieżącej działalności WTZ.

Stwierdzono również, że nie wydzielono rachunków pomocniczych, na które środki PFRON oraz środki właściwego samorządu powiatu przekazywano w ramach współfinansowania działalności WTZ. Środkami tymi dysponowano z jednego rachunku bankowego, co było niezgodne z postanowieniami umów o dofinansowanie kosztów działalności WTZ ze środków PFRON oraz ze środków właściwego samorządu powiatu. Powodem stwierdzonej nieprawidłowości była decyzja głównej księgowej, podjęta w celu zmniejszenia kosztów bankowych.

Zdaniem NIK, stosowana praktyka dotycząca przekazywania środków PFRON na prywatny rachunek bankowy kierownika WTZ była działaniem nieprawidłowym oraz niezgodnym z postanowieniami umowy. Tego typu działania obniżają transparentność wydatkowania środków publicznych, a także uniemożliwiają bieżącą weryfikację wydatkowanych kwot czy charakteru dokonywanych transakcji.

Cztery WTZ pozyskały dodatkowe środki na swoją działalność

W latach 2021–2023 cztery WTZ pozyskały dodatkowe środki w łącznej wysokości 659,4 tys. zł. W ramach dodatkowego finansowania środki te wykorzystano na szeroko pojęte cele związane z działalnością warsztatów, tj.:

- WTZ w Żarach – zrealizowano projekty: „Bieg Szlakiem Żarskich Uliczek” oraz „Warsztaty rękodzielnicze z elementami arteterapii organizowane w ramach wystawy zorganizowanej z okazji Światowego Dnia Terapii Zajęciowej” w ramach środków z Miejskiej Komisji Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, na które wydatkowano łącznie 8,0 tys. zł;
- WTZ w Tucholi – dofinansowano dojazdy uczestników oraz funkcjonowanie WTZ na podstawie dotacji z czterech gmin z terenu powiatu tucholskiego, na które łącznie wydatkowano 51 tys. zł, a także doposażono warsztat w dodatkowy sprzęt (m.in. bieżnię, platformę wibracyjną, step, maty, wieszaki, rower) w ramach projektu „Poprawa warunków funkcjonowania WTZ” o łącznej wartości 256,6 tys. zł w ramach Programu wyrównywania różnic między regionami III;
- WTZ w Sulęcinie – w latach 2021–2023 pozyskano środki z Powiatowego Urzędu Pracy w Sulęcinie na refundację wynagrodzeń i szkoleń pracowników w ramach Krajowego Funduszu Szkoleniowego w łącznej wysokości 20,8 tys. zł;
- WTZ w Przemyślu – przeprowadzono prace konserwatorskie, restauratorskie oraz remontowe budynku, w tym lokali WTZ, na podstawie umów o udzielenie dotacji celowej z Województwem Podkarpackim oraz Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Przemyślu, Miastem Przemyśl w ramach Programu wyrównywania różnic między regionami III, oraz Skarbem Państwa reprezentowanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na udzielenie dotacji z Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków, na które wydatkowano łącznie 320,0 tys. zł.

Otrzymane środki każdorazowo wykorzystano zgodnie z przeznaczeniem.

Na ogół prawidłowa ewidencja księgowa

Co do zasady 15 skontrolowanych WTZ prowadziło wyodrębnioną ewidencję księgową wydatków w sposób prawidłowy oraz rzetelny. Tylko WTZ w Warszawie prowadził wyodrębnioną ewidencję księgową wydatków w sposób utrudniający stwierdzenie poprawności dokonanych

w nich zapisów, a także identyfikację poszczególnych operacji księgowych. Natomiast prowadzona przez biuro rachunkowe wyodrębniona ewidencja księgowa w WTZ w Ząbkach, nie pozwalała na weryfikację prawidłowości sprawozdania z wykorzystania środków finansowych otrzymanych na działalność warsztatu za 2023 r.

**Koszty na
działalność WTZ
ponoszono zgodnie
z przeznaczeniem**

W latach 2021–2023 w skontrolowanych 15 warsztatach badaniem NIK objęto łącznie 561 dowodów księgowych w łącznej wysokości 4359,5 tys. zł (8,3 % ogółu kosztów działalności WTZ). Otrzymane środki finansowe wykorzystano zgodnie z przeznaczeniem. Wydatki co do zasady poniesiono w sposób oszczędny. Nie stwierdzono przypadków podwójnego finansowania tych samych wydatków w ramach realizacji zadań z innych źródeł niż środki PFRON oraz właściwego samorządu powiatowego.

**Koszty
niekwalifikowalne
w trzech WTZ
w wysokości 5,9 tys. zł**

Trzy warsztaty⁸⁰ rozliczyły koszty swojej działalności w łącznej wysokości 5,9 tys. zł (0,1 % badanej próby wydatków), które nie mieściły się w uregulowanym prawnie katalogu⁸¹. Do kosztów niekwalifikowalnych zaliczono koszty podróży służbowych pracowników czy szkolenia dla uczestników WTZ. Przyczynami nieprawidłowości były błędne interpretacje treści zawieranych umów lub rozporządzenia w sprawie WTZ.

Przykład

WTZ w Warszawie – w latach 2021–2022 rozliczono koszty czterech szkoleń w łącznej wysokości 4,2 tys. zł. W II kwartale 2021 r. poniesiono wydatki na dwa szkolenia dla uczestników oraz kadry WTZ w wysokości po 1,2 tys. zł, pomimo że preliminarz kosztów na 2021 r., stanowiący załącznik do aneksu nr 5/2021 do umowy zawartej z WCPR, w ogóle nie uwzględniał środków na szkolenia. Natomiast w I kwartale 2022 r. poniesiono wydatki na dwa szkolenia dla uczestników WTZ w wysokości 1,8 tys. zł. Działanie to stanowiło naruszenie § 6 ust. 1 pkt 4 umowy zawartej z WCPR, zgodnie z którym do kosztów działalności warsztatu można było zaliczyć szkolenia pracowników WTZ. Szkolenia przeprowadzono dla kadry WTZ, a przy okazji dla uczestników WTZ.

**Brak zwrotu przez WTZ
niewykorzystanego
treningu
ekonomicznego
oraz błędy w ewidencji
księgowej
w dwóch WTZ**

Z kolei WTZ PSONI w Warszawie nie zwrócił do PFRON środków finansowych pozostałych z potrąceń z wypłat uczestnikom WTZ w ramach treningu ekonomicznego w łącznej wysokości 16,2 tys. zł. Natomiast w innych dwóch WTZ⁸² stwierdzono brak ujęcia lub błędne ujęcie zakupionych środków trwałych w prowadzonej ewidencji księgowej. Uchybienia te miały charakter formalny, tym samym nie wpływając na prawidłowość przekazywanych do Centrów sprawozdań.

⁸⁰ WTZ w Nowej Soli, WTZ w Warszawie, WTZ w Żarach.

⁸¹ § 19 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁸² WTZ w Sępólnie Krajeńskim, WTZ w Tucholi.

**Ponoszenie kosztów
przez WTZ w sposób
oszczędny i wydajny**

We wszystkich 15 skontrolowanych WTZ koszty ponoszono z zachowaniem zasad oszczędności oraz wydajności, co wykazała analiza porównawcza dowodów księgowych oraz ofert w Internecie. Natomiast w trzech WTZ⁸³ wprowadzono regulaminy udzielenia zamówień o wartości szacunkowej netto nieprzekraczającej wartości progowej określonej w ustawie z dnia 11 września 2019 r. Prawo zamówień publicznych⁸⁴.

Przykłady

WTZ w Oleszycach – wprowadzono mechanizm mający na celu optymalizację zakupów – przed każdym zakupem materiałów do terapii każdy instruktor terapii zajęciowej miał za zadanie zbadać rynek, a następnie przedstawić dostępne oferty kierownik WTZ, która stosowała zasadę jakości w stosunku do ceny.

WTZ w Żarach – zarządzeniem numer 1/2021 z dnia 4 stycznia 2021 r. Dyrektor MOPS wprowadził regulamin udzielania zamówień publicznych o wartości nieprzekraczającej 130,0 tys. zł. W zarządzeniu określono m.in. sposób ustalenia szacunkowej wartości zamówienia oraz procedury postępowania dla zamówień, dla których nie ma obowiązku stosowania przepisów ustawy Prawo zamówień publicznych (dla zamówień o wartości szacunkowej do 5,0 tys. zł netto, od 5,0 tys. zł do 35,0 tys. zł; powyżej 35,0 tys. zł mniejszej niż 130,0 tys. zł).

**Przychody
ze sprzedaży
produktów i usług
wykonanych przez
uczestników WTZ**

Poza środkami PFRON oraz właściwego samorządu powiatowego, WTZ uzyskiwały przychody ze sprzedaży produktów i usług wykonanych przez uczestników WTZ w ramach realizowanej terapii zajęciowej. Z uwagi na niezarobkowy charakter działalności warsztatów, dochód ze sprzedaży produktów i usług wykonanych przez uczestników WTZ przeznacza się na pokrycie wydatków związanych z integracją społeczną uczestników WTZ⁸⁵. W latach 2021–2023 dziesięć⁸⁶ spośród 15 warsztatów uzyskało wskazane przychody w łącznej wysokości 635,5 tys. zł (w 2021 r. – 146,2 tys. zł, w 2022 r. – 239,2 tys. zł, w 2023 r. – 250,1 tys. zł). Wskazane 10 warsztatów każdorazowo wykorzystywały uzyskane środki finansowe na rehabilitację społeczną poprzez m.in.: organizację oraz wyżywienie wycieczek/koncertów/imprez sportowych, wyjść do teatru, zakup miesięcznych biletów transportu publicznego, zakup usług oraz artykułów spożywczych. Powyższe przychody w żadnym przypadku nie przekraczały

⁸³ WTZ w Sępólnie Krajeńskim, WTZ w Sulęcinie, WTZ w Żarach.

⁸⁴ Dz. U. z 2024 r. poz. 1320.

⁸⁵ § 10 ust. 1-2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁸⁶ WTZ w Grodzisku Mazowieckim, WTZ w Inowrocławiu, WTZ w Leżajsku, WTZ w Nowej Soli, WTZ w Oleszycach, WTZ w Radomiu, WTZ w Sępólnie Krajeńskim, WTZ w Sulęcinie, WTZ w Tucholi, WTZ w Ząbkach.

w skali miesiąca iloczynu liczby uczestników WTZ oraz 30 % minimalnego wynagrodzenia za pracę obowiązującego w grudniu roku poprzedniego.

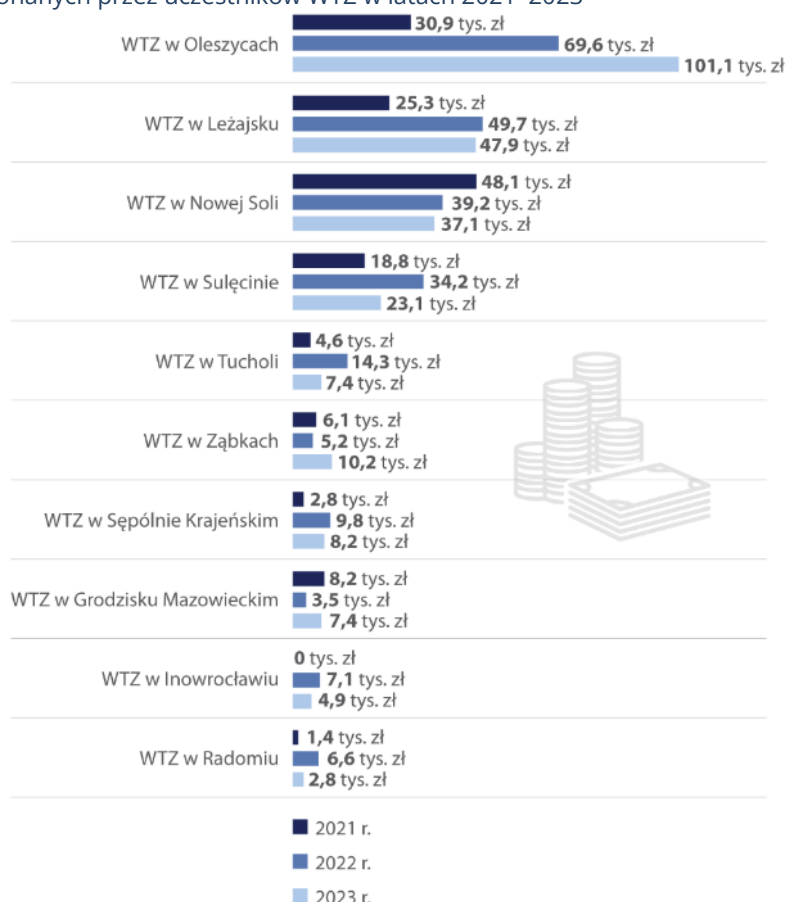
Przykłady

WTZ w Oleszycach – w latach 2021–2023 warsztat uzyskał dochody ze sprzedaży wyrobów wytworzonych przez uczestników WTZ w ramach terapii (tzw. wyroby kiermaszowe). Wszystkie wydatkowane środki przeznaczono na rehabilitację społeczną, dotyczącą organizacji wyjazdów turystycznych (w Bieszczady, do Ustronia Morskiego), spotkań integracyjnych, wyjść do obiektów kultury (kina, muzeów, teatru) lub do restauracji. Ponadto ze wskazanych środków dokonywano zakupów produktów spożywczych oraz zniczy i wiązanek składanych na miejscach pochówku lub pomnikach.

WTZ w Radomiu – dochód ze sprzedaży produktów i usług wykonanych przez uczestników WTZ w ramach realizowanego programu terapii przeznaczono na pokrycie wydatków związanych z integracją społeczną uczestników, które dotyczyły m.in.: w 2023 r.: artykułów spożywczych – 2,0 tys. zł; koszulek dla uczestników – 1,3 tys. zł; artykułów dekoracyjnych – 0,3 tys. zł; spodni dla uczestników – 0,2 tys. zł.

Infografika nr 15

Wysokość przychodów uzyskanych z tytułu sprzedaży towarów i usług wykonanych przez uczestników WTZ w latach 2021–2023

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie wyników kontroli.

Wysokość przychodów uzyskanych z tytułu sprzedaży towarów i usług wykonanych przez uczestników WTZ była zróżnicowana. Wysokość przychodu uzależniała zarówno aktywność zatrudnionej w warsztatach kadry merytorycznej, jak i od samych uczestników WTZ – motywacji do aktywności w tym obszarze.

**Przychody
ze sprzedaży
produktów i usług
czynnikiem
motywacyjnym do
aktywności
zawodowej**

Wysokość przychodów uzyskiwanych przez WTZ sięgająca nawet 101,1 tys. zł ukazuje, że w odpowiednio zorganizowanych warunkach uczestnicy WTZ mogą wytworzyć produkty, które znajdują nabywców, co generuje z kolei faktyczne środki finansowe. Ponadto uzyskane w ten sposób środki finansowe mogą być znacznym czynnikiem motywacyjnym, który zachęca do jeszcze większej aktywności zawodowej, ponieważ przedkłada się na realny efekt wykonanej pracy.

NIK podkreśla, że sprzedaż produktów wykonanych przez uczestników WTZ w ramach realizowanego programu terapii zajęciowej nie podlega opodatkowaniu podatkiem VAT⁸⁷ – sprzedaż rękodzieł przez WTZ nie stanowi działalności gospodarczej, a uzyskiwane kwoty od świadczeniobiorców nie są zapłatą za towar, lecz jedynie formą wsparcia uczestników WTZ, wobec czego kwoty uzyskiwane ze sprzedaży wyrobów nie stanowią odpłatnej dostawy podlegającej opodatkowaniu podatkiem od towarów i usług. Jednocześnie samo posiadanie statusu podatnika VAT nie warunkuje obowiązku opodatkowania VAT całej sfery aktywności danego podmiotu.

**WTZ zazwyczaj
prawidłowo
wypełniały obowiązki
sprawozdawcze**

Skontrolowane 15 warsztatów zasadniczo terminowo składały do Centrów kwartalne informacje w formie zestawienia planowanych oraz wydatkowanych środków, a także roczne sprawozdania z działalności rehabilitacyjnej i wykorzystania środków finansowych warsztatu. W trzech WTZ⁸⁸, przekroczenie terminu na przekazanie dokumentacji sprawozdawczej miało jedynie charakter incydentalny, bez wpływu na poprawność złożonych dokumentów. Jedynie WTZ w Przemysłu przekazywał do PCPR kwartalne informacje o wydatkowaniu środków Funduszu, bez zestawienia danych dotyczących planowanych środków w ramach poszczególnych pozycji preliminarza kosztów oraz opisu poniesionych wydatków⁸⁹, ponieważ nie przewidywał ich formularzu uzgodnionym z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Przemysłu.

Sprawozdania roczne składane w latach 2021–2023 przez 15 warsztatów (za wyjątkiem sprawozdań składanych w latach 2022–2023 przez WTZ w Warszawie), zawierały rozliczenia zgodne z zestawieniem obrotów i sald

⁸⁷ Pisma Dyrektora Krajowej Informacji Skarbowej z: 26 maja 2021 r., znak: 0114-KDIP4-3.4012.160.2021.DM oraz 16 sierpnia 2023 r., znak: 0113-KDIP1-1.4012.435.2023.1.RG.

⁸⁸ WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Radomiu, WTZ w Żąbkach.

⁸⁹ § 20 ust. 1 rozporządzenia w sprawie WTZ.

rachunków za wskazane okresy, a także uwzględniały kwoty uzyskane ze sprzedaży produktów i usług.

Przykład

WTZ w Warszawie – w sprawozdaniach rocznych za lata 2022–2023 nieprawidłowo wskazano wartość wykorzystanych przez warsztat środków finansowych. W sprawozdaniu za 2022 r. w rozliczeniu rocznym podano, że otrzymane oraz wydatkowane środki z m.st. Warszawy wynosiły 78,4 tys. zł, zamiast 86,4 tys. zł. Główna księgowa wyjaśniła, że w sprawozdaniu za 2022 r. wystąpiła omyłka pisarska, która została skorygowana 18 września 2024 r. na polecenie WCPR.

**Prawie połowa
sprawozdań
rocznych WTZ
obarczona błędami**

W przypadku siedmiu WTZ⁹⁰ informacje wskazane w sprawozdaniu rocznym nie zawierały wszystkich wymaganych elementów⁹¹ lub były niezgodne ze stanem faktycznym, m.in. w zakresie stopnia oraz rodzaju niepełnosprawności uczestników WTZ. Natomiast WTZ w Grodzisku Mazowieckim nie wskazał kwot uzyskanych ze sprzedaży produktów i usług⁹². Powyższe błędy lub braki były podyktowane niedopatrzzeniami, błędami pisarskimi czy omyłkami.

**Coroczne oceny
działalności WTZ
również nie były
wolne od błędów**

Wszystkie osiem skontrolowanych powiatów dokonywało corocznej oceny działalności WTZ na podstawie składanych, przez jednostki je prowadzące, rocznych sprawozdań z ich działalności⁹³. Trzy⁹⁴ spośród ośmiu Centrów dokonało rocznej oceny w sposób nierzetelny – na podstawie błędnych lub niepełnych danych. W konsekwencji, w przypadku dwóch Centrów⁹⁵, opracowywano sprawozdania przedkładane do PFRON (Sp-P/Wa) w sposób nierzetelny, tj. zawierający informacje niezgodne z danymi faktycznymi.

Przykłady

PCPR w Sępólnie Krajeńskim – nierzetelnie oceniono sprawozdania z działalności rehabilitacyjnej WTZ. W przekazanych przez WTZ do PCPR sprawozdaniach za lata 2021–2023 nie zawarto części wymaganych informacji wskazanych w § 21 ust. 2 pkt 2 rozporządzenia w sprawie WTZ, m.in.: informacji o decyzjach podjętych przez radę programową w stosunku do uczestników warsztatu, informacji o liczbie uczestników warsztatu oraz stopniu i rodzaju ich niepełnosprawności, informacji

⁹⁰ WTZ w Grodzisku Mazowieckim, WTZ w Nowej Soli, WTZ PSONI w Pruszkowie, WTZ w Sulęcinie, WTZ w Tucholi, WTZ w Żarach.

⁹¹ § 21 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁹² § 21 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia w sprawie WTZ (o których mowa w § 10 ust. 2-3 rozporządzenia w sprawie WTZ).

⁹³ § 21 ust. 1 rozporządzenia w sprawie WTZ.

⁹⁴ PCPR w Sępólnie Krajeńskim, PCPR w Żarach, WCPR.

⁹⁵ PCPR w Sępólnie Krajeńskim, WCPR.

o liczbie uczestników, którzy opuścili warsztat, wraz z podaniem przyczyn ich odejścia. Natomiast dane dotyczące liczby uczestników WTZ biorących udział w praktykach zawodowych były rozbieżne z danymi zawartymi w Sp-P/Wa.

WCPR – nierzetelnie sporządzono informacje Sp-P/Wa przekazywane do PFRON w terminie do dnia 15 stycznia dotyczące jednej z jednostek prowadzących WTZ za 2022 r. oraz 2023 r. w pozycji wynagrodzenia osobowe pracowników. W obu przypadkach wystąpiły rozbieżności względem kwot zamieszczonych w kwartalnych informacjach o wydatkowaniu środków Funduszu, przekazywanych przez warsztaty do WCPR w łącznej wysokości 105,3 tys. zł, z tego: za 2022 r. 6,9 tys. zł, za 2023 r. 98,4 tys. zł.

PCPR w Żarach – na skutek przeoczenia, oceny działalności WTZ dokonano w oparciu o nierzetelnie sporządzone sprawozdania z działalności WTZ, tj. nie zawierały części wymaganych informacji wskazanych w § 21 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ, tj. informacji: o liczbie uczestników, którzy poczynili postępy; o przyczynach odejść uczestników oraz o decyzjach podjętych przez radę programową w stosunku do uczestników warsztatu.

**Brak oceny
efektywności
prowadzonej
rehabilitacji
zawodowej**

Centra nie przeprowadzały oceny efektywności działania WTZ w zakresie rehabilitacji zawodowej. Tylko WCPR podjęło się oceny efektywności działania WTZ funkcjonujących na terenie m.st. Warszawy. Za główne bariery ograniczające wejście na rynek pracy uczestników WTZ uznano m.in.: epidemię wywołaną wirusem SARS-CoV-2, brak adekwatnych ofert pracy dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, niechęć pracodawców do zatrudniania osób z niepełnosprawnością intelektualną, niski poziom wykształcenia lub brak kwalifikacji zawodowych uczestników WTZ.

Przykład

WCPR – w dokumencie wewnętrznym pn. „Ocena efektywności działania warsztatów terapii zajęciowej działających w m.st. Warszawa dla lat 2021–2023”, WCPR oceniło na niskim poziomie efektywność prowadzonej przez siebie rehabilitacji zawodowej. W związku z niezadowolającymi wynikami efektywności rehabilitacji zawodowej w WTZ, Centrum we współpracy z urzędem m. st. Warszawy, 13 października 2022 r., zorganizowało spotkanie ze wszystkimi kierownikami WTZ z terenu m.st. Warszawy. W celu zwiększenia możliwości otrzymania ofert pracy dostosowanych do osób z niepełnosprawnościami, WTZ na terenie m.st. Warszawy zatrudniły cztery osoby posiadające kwalifikacje doradcy zawodowego, a sześciu instruktorów terapii zajęciowej podniosło kwalifikacje zawodowe do

kompetencji trenera pracy. Z powodu stanu epidemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2, Centrum nie podejmowało żadnych dodatkowych działań.

**Coroczne kontrole
WTZ prowadzone
przez Centra**

W latach 2021–2023 Centra przeprowadziły łącznie 71 kontroli WTZ⁹⁶, chociaż w przypadku PCPR w Inowrocławiu nie zachowano ich rocznej częstotliwości. Naruszenie rocznej częstotliwości dotyczyło nieprzeprowadzenia w 2021 r. kontroli dotyczącej działalności WTZ. Zaniechanie rocznej kontroli powiązano ze znacznymi ograniczeniami działalności PCPR w Inowrocławiu oraz uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami w WTZ, na które wpłynęła pandemia wirusa SARS-CoV-2. Dodatkową przeszkodą były również braki w kadrze PCPR w Inowrocławiu, tj. nieobecności głównego księgowego oraz osoby zastępującej.

Kontrole prowadzone przez cztery⁹⁷ spośród ośmiu skontrolowanych Centrów obejmowały wszystkie obligatoryjne zagadnienia⁹⁸. W pozostałych czterech Centrach jako przyczyny niekompletnych czynności kontrolnych prowadzonych wskazywano: braki kadrowe, brak czasu do realizacji pozostałych zadań merytorycznych czy błędne interpretacje treści rozporządzenia w tym zakresie.

Przykłady

PCPR w Nowej Soli – przeprowadzane planowo corocznie kontrole w WTZ nie obejmowały wszystkich obszarów wymaganych § 22 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ. Kontroli działalności WTZ nie przeprowadzano w następujących obszarach: kwalifikowania kandydatów na uczestników warsztatu w latach 2021–2023; ważności posiadanych przez uczestników warsztatu orzeczeń oraz zawartych w nich wskazań (w latach 2021–2023); prowadzonej dokumentacji uczestników oraz z rodzicami lub opiekunami uczestników w 2021 r.; w zakresie zatrudnienia i kwalifikacji pracowników WTZ w 2021 r.; organizacji pracy i w warsztacie z postanowieniami regulaminu organizacyjnego warsztatu oraz w 2021 r. i 2022 r.; prawidłowości realizacji planu działalności warsztatu i indywidualnych programów rehabilitacji w latach 2021–2023.

PCPR w Przemyślu – w 2022 r. oraz w 2023 r. w protokołach kontroli nie zawarto zagadnień takich jak: prawidłowość prowadzonej dokumentacji dotyczącej współpracy z rodzicami lub opiekunami

⁹⁶ Art. 10b ust. 6a ustawy o rehabilitacji.

⁹⁷ PCPR w Grodzisku Mazowieckim, PCPR w Inowrocławiu, PCPR w Lubaczowie, PCPR w Sępólnie Krajeńskim.

⁹⁸ § 22 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

uczestnika; prawidłowość w zakresie zatrudnienia i kwalifikacji kadry warsztatu; zgodność postanowień umowy ze stanem faktycznym; zgodność organizacji pracy i zajęć z postanowieniami rozporządzenia, regulaminu organizacyjnego warsztatu oraz umową (brak w 2022 r.); prawidłowość wykorzystania środków Funduszu (brak w 2023 r.).

WCPR – w latach 2021–2023 upoważnieni pracownicy WCPR przeprowadzali coroczne kontrole w WTZ wyłącznie w zakresie trzech zagadnień, tj. zgodności postanowień umowy ze stanem faktycznym; zgodności organizacji pracy oraz zajęć w warsztacie z postanowieniami rozporządzenia, regulaminu organizacyjnego oraz umową; prawidłowości kwalifikowania kandydatów na uczestników warsztatu. Powyższe stanowiło naruszenie § 22 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ.

**Nieprawidłowości
stwierdzone przez
PFRON
w trzech
skontrolowanych
Centrach**

W latach 2021–2023 PFRON przeprowadził kontrole obejmujące prawidłowość wydatkowania środków przekazanych według algorytmu w trzech⁹⁹ z ośmiu Centrów objętych kontrolą NIK. Stany nieprawidłowe stwierdzone przez PFRON dotyczyły m.in.: przekazania do WTZ informacji o wynikach kontroli prowadzonej przez PCPR z naruszeniem 30 dniowego terminu¹⁰⁰, tj. po 57 dniach od zakończenia kontroli; braku wymaganych kwalifikacji przez instruktora terapii zajęciowej; dofinansowania zakupu standardowego sprzętu AGD oraz klimatyzatora w ramach likwidacji barier technicznych; objęcia dofinansowaniem trzech wniosków, pomimo nieokreślenia w nich celu dofinansowania.

Ponadto w latach objętych kontrolą NIK, PFRON przeprowadził sześć kontroli¹⁰¹ przede wszystkim w obszarze wykorzystania środków Funduszu przekazanych według algorytmu na dofinansowanie kosztów tworzenia i działania WTZ oraz wykorzystania środków na pokrycie kosztów obsługi realizowanych zdań. W toku przeprowadzonych przez PFRON kontroli stwierdzono nieprawidłowości, które częściowo pokrywały się z ustaleniami NIK m.in.:

- instruktor terapii zajęciowej od 31 grudnia 2020 r. do 12 października 2022 r. nie miał kwalifikacji zawodowych wymaganych umowa zawartą powiedzmy jednostka prowadząca WTZ a właściwym powiatem (13 października 2022 r. zawarto aneks w tej sprawie)¹⁰²;

⁹⁹ PCPR w Nowej Soli, PCPR w Sępólnie Krajeńskim, WCPR.

¹⁰⁰ § 22 ust 4 rozporządzenia w sprawie WTZ.

¹⁰¹ Powiaty: nowosolski, miński, pruszkowski, szczycieński, tomaszowski oraz miasto Katowice.

¹⁰² Powiat nowosolski.

- zakres kontroli WTZ przeprowadzonej w 2022 r. przez pracowników PCPR nie zawierał wszystkich wymaganych zagadnień¹⁰³;
- orzeczenie o stopniu niepełnosprawności jednego z uczestników WTZ nie zawierało wskazania do uczestnictwa w terapii zajęciowej¹⁰⁴;
- niedokonywanie przez radę programową kompleksowych ocen realizacji IPR uczestników WTZ¹⁰⁵.

**Brak kontroli PFRON
nad skutecznością
rehabilitacji
zawodowej
Nadzór nad
orzekaniem
o niepełnosprawności
oraz jej stopniach
przez Pełnomocnika
Rządu**

Podkreślenia wymaga fakt, że zarówno kontrole prowadzone przez Centra w WTZ, jak i przez PFRON w Centrach, nie obejmowały tematyki związanej ze skutecznością rehabilitacji zawodowej realizowanej przez WTZ.

Z informacji pozyskanych od Pełnomocnika Rządu wynika, że sprawowany nadzór nad orzekaniem o niepełnosprawności i o stopniu niepełnosprawności¹⁰⁶ polegał m.in. na udzielaniu wyjaśnień w zakresie stosowania przepisów regulujących postępowanie w sprawach dotyczących orzekania o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności. W latach objętych kontrolą NIK wyjaśnień udzielano zarówno instytucjom publicznym, jak i podmiotom/osobom prywatnym. Zakres wyjaśnień dotyczy m.in. kwestii przedłużania orzeczeń, procedury uzyskiwania orzeczeń, prawidłowości przeprowadzania procedury orzeczniczej przez skład orzekający, rodzaju dokumentacji niezbędnej do uzyskania orzeczenia. Kwestie tak szczegółowe, jak analiza wskazania w orzeczeniu dotyczącego uczestnictwa w terapii zajęciowej nie była przedmiotem udzielanych wyjaśnień. Ponadto żadna z przeprowadzonych kontroli, w tym kontrolowanych spraw¹⁰⁷ nie dotyczyła wyłącznie wskazań do terapii zajęciowej zawartych w wydanych orzeczeniach.

¹⁰³ § 22 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ; powiat szczycieński.

¹⁰⁴ Powiat tomaszowski.

¹⁰⁵ Miasto Katowice.

¹⁰⁶ Art. 6c ust. 2 pkt 4 ustawy o rehabilitacji.

¹⁰⁷ Art. 6c ust. 1 w związku z art. 34 ust. 10 ustawy o rehabilitacji.

6. ZAŁĄCZNIKI

6.1. METODYKA KONTROLI I INFORMACJE DODATKOWE

Cel główny kontroli	Czy warsztaty terapii zajęciowej w zakresie przygotowania i aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami były skuteczne, a działania realizowane przez powiaty oraz jednostki prowadzące WTZ były prawidłowe, rzetelne i gospodarne?
Cele szczegółowe	Założono, że badania kontrolne NIK umożliwią udzielenie odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe: 1. Czy powiat prawidłowo i rzetelnie wspierał osoby z niepełnosprawnościami w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej? 2. Czy powiat prawidłowo, rzetelnie i gospodarnie przekazywał i rozliczał środki na działalność warsztatów oraz zajęcia klubowe w WTZ, sprawował nad nimi kontrolę oraz podejmował działania wspierające skuteczność prowadzonej przez nie rehabilitacji? 3. Czy warsztat prawidłowo kwalifikował uczestników oraz skutecznie przygotowywał ich do samodzielności, w tym do podjęcia zatrudnienia? 4. Czy w ramach organizacji i prowadzenia zajęć klubowych w WTZ, warsztat przeznaczał środki na wsparcie prawidłowo zakwalifikowanych uczestników i osiągał zakładane cele? 5. Czy warsztat legalnie i gospodarnie wykorzystał środki Funduszu oraz samorządu na swoją działalność?
Zakres podmiotowy	W ramach kontroli nr P/24/036 Warsztaty terapii zajęciowej dla osób z niepełnosprawnościami objęto 22 jednostki, w tym osiem realizujących zadania powiatów z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami oraz 14 jednostek prowadzących WTZ.
Kryteria kontroli	Kontrole NIK przeprowadzono w: – ośmiu powiatowych centrach pomocy rodzinie, na podstawie art. 2 ust. 2 ustawy o NIK, z uwzględnieniem kryteriów: legalności, gospodarności i rzetelności; – 14 warsztatach terapii zajęciowej, na podstawie art. 2 ust. 2 ustawy o NIK (w przypadku WTZ prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego) lub art. 2 ust. 3 (w przypadku WTZ prowadzonych przez stowarzyszenia, fundacje lub organizacje pozarządowe), z uwzględnieniem kryteriów odpowiednio: legalności, gospodarności i rzetelności lub legalności i gospodarności.

Okres objęty kontrolą	Lata 2021–2023 z wykorzystaniem dowodów sporządzonych przed lub po tym okresie, a także dane statystyczne z tych okresów. Czynności kontrolne przeprowadzono od 6 sierpnia 2024 r. do 20 grudnia 2024 r.
Działania na podstawie art. 29 ustawy o NIK	W ramach postępowań kontrolnych prowadzonych, na podstawie art. 29 ust. 1 pkt 2 lit. f ustawy o NIK kontrolerzy oraz koordynator kontroli zasięgali informacji w jednostkach niekontrolowanych m.in. w: – MRPiPS w zakresie standardów oraz wytycznych w zakresie wskazania do terapii zajęciowej w kontekście niskiej skuteczności prowadzonej przez WTZ rehabilitacji zawodowej, a także dotyczącej oceny miejsca oraz roli WTZ w systemie wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami; – PFRON w zakresie liczby oraz wyników kontroli przeprowadzonych w warsztatach w latach 2021–2023; – urzędach wojewódzkich w zakresie liczby miejsc, stopnia ich wykorzystania oraz czasu oczekiwania na przyjęcie w ŚDS działających na obszarze kontrolowanych województw; – powiatowych urzędach pracy w zakresie zaewidencjonowania wybranych uczestników WTZ jako osoby bezrobotne lub poszukujące pracy; – w starostwach powiatowych w zakresie badań kontrolnych NIK, tj. w przypadkach braku informacji lub dokumentacji w kontrolowanych Centrach; – we właściwych miejscowo oddziałach Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w zakresie podlegania ubezpieczeniom społecznym uczestników WTZ, którzy opuścili WTZ w związku z podjęciem zatrudnienia.
Stan realizacji wniosków pokontrolnych	W wyniku realizacji kontroli NIK opracowano oraz przekazano 22 wystąpienia pokontrolne, w których sformułowano 81 wniosków pokontrolnych, z których 57 zrealizowano, 17 pozostawało w trakcie realizacji, a siedem nie zostało zrealizowanych. Do jednego wystąpienia pokontrolnego kierownik jednostki kontrolowanej złożył dwa zastrzeżenia, które zostały oddalone w całości.
Finansowe rezultaty kontroli	W wyniku kontroli NIK zidentyfikowano finansowe skutki nieprawidłowości w łącznej wysokości 397,4 tys. zł.
Pozostałe informacje	W kontroli NIK uczestniczyły: Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny oraz trzy Delegatury NIK. W informacji o wynikach kontroli zawarto również ustalenia z kontroli rozpoznawczej nr R/23/004 Rehabilitacja zawodowa i społeczna osób z niepełnosprawnościami prowadzona przez warsztaty terapii zajęciowej oraz jej finansowanie przez powiaty, którą przeprowadzono od 13 grudnia 2023 r. do 15 lutego 2024 r. w Warsztacie Terapii Zajęciowej „Ognisko” w Pruszkowie, prowadzonym przez Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną Koło w Pruszkowie.

Wykaz jednostek kontrolowanych

Lp.	Jednostka organizacyjna NIK przeprowadzająca kontrolę	Nazwa jednostki kontrolowanej	Imię i nazwisko kierownika jednostki kontrolowanej
1.	NIK Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Grodzisku Mazowieckim	Katarzyna Dłuska
2.		Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie	Agnieszka Patela-Owczarczyk
3.		Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych „Malwa Plus” – WTZ w Grodzisku Mazowieckim	Iwona Mejsner
4.		Polski Związek Głuchych Oddział Mazowiecki Koło Terenowe w Radomiu – WTZ w Radomiu	Marta Abramczyk
5.		Zarząd Główny Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Inteligencją – WTZ PSONI w Warszawie	Monika Zima-Parjaszewska
6.		Fundacja „Perpetuum Mobile” – WTZ w Warszawie	Agnieszka Dubrawska-Żalińska
7.		Drewnickie Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób z Zaburzeniami Psychicznymi "EMPATIA" – WTZ w Żąbkach	Andrzej Skrzypek
8.	Delegatura NIK w Bydgoszczy	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Inowrocławiu	Alicja Aleksander
9.		Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sępólnie Krajeńskim z siedzibą w Więcborku	Elżbieta Maziarz-Rudnik

10.		Stowarzyszenie Pomocy Upośledzonym Umysłowo – WTZ w Inowrocławiu	Alicja Urbaniak
11.		Stowarzyszenie „Dorośli-Dzieciom” – WTZ w Sępólnie Krajeńskim	Jarosław Niemyjski
12.		Stowarzyszenie Rodziców Dzieci Specjalnej Troski w Tucholi – WTZ w Tucholi	Angelika Koślińska
13.	Delegatura NIK w Rzeszowie	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Lubaczowie	Beata Zadworna
14.		Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Przemyślu	Dawid Tarczyński
15.		Caritas Archidiecezji Przemyskiej Oddział w Leżajsku – WTZ w Leżajsku	Katarzyna Figiela-Molenda
16.		Stowarzyszenie na rzecz osób niepełnosprawnych Razem – WTZ w Oleszycach	Bogusława Smoliniec
17.		Przemyski Klub Sportu i Rekreacji Niewidomych i Słabowidzących „Podkarpacie” w Przemyślu – WTZ w Przemyślu	Jerzy Andrejko
18.	Delegatura NIK w Zielonej Górze	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Nowej Soli	Aldona Porczyńska-Nalewajko
19.		Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Żarach	Justyna Przedaszek
20.		Stowarzyszenie Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej „Pomóż nie będę sam” – WTZ w Nowej Soli	Elżbieta Płomińska

21.		Stowarzyszenie „Razem” w Sulęcinie – WTZ w Sulęcinie	Teresa Putynkowska
22.		Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Żarach – WTZ w Żarach	Katarzyna Pękala

6.1.1. WYKAZ OCEN KONTROLOWANYCH JEDNOSTEK

Lp.	Nazwa jednostki kontrolowanej	Ocena kontrolowanej działalności*	Stany mające wpływ na wydaną ocenę:	
			prawidłowe	nieprawidłowe
1.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Grodzisku Mazowieckim	W formie opisowej	Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Dofinansowanie działalności WTZ.	Nierzetelnie opracowanie powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Określenie zakładanych rezultatów, które nie korespondowały z celem oraz przyjętymi zadaniami.
2.	Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie	W formie opisowej	Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Dofinansowanie działalności WTZ.	Kontrole dotyczące działalności WTZ nie uwzględniały wszystkich obligatoryjnych zagadnień. Nierzetelnie sporządzone sprawozdania Sp-P/Wa dotyczące jednego WTZ.
3.	Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych „Malwa Plus”	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ oraz na zajęcia klubowe w WTZ. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w regulaminie organizacyjnym, IPR oraz rocznym sprawozdaniu z działalności rehabilitacyjnej warsztatu. Niedokonywanie przez radę programową kompleksowych ocen IPR. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
4.	Polski Związek Głuchych Oddział Mazowiecki Koło Terenowe w Radomiu	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ oraz na zajęcia klubowe w WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w regulaminie organizacyjnym oraz IPR. Brak uzasadnień rady programowej do stanowiska w kompleksowych ocenach IPR. Nieterminowe złożenie kwartalnych informacji dotyczących planowanych oraz wydatkowanych środków finansowych za: IV kwartał 2022 r., I kwartał 2023 r., IV kwartał 2023 r. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
5.	Zarząd Główny Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelleksualną	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ oraz na zajęcia klubowe w WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w IPR. Nieopracowanie IPR przez radę programową a przez instruktorów terapii zajęciowej. Nieterminowe dokonywanie przez radę programową pierwszej kompleksowej oceny realizacji IPR. Niedokonywanie przez radę programową oceny indywidualnych efektów

				rehabilitacji przy udziale uczestnika WTZ. Brak zatrudnienia specjalisty ds. rehabilitacji lub rewalidacji. Przekazywanie na prywatny rachunek bankowy kierownika WTZ środków finansowych na bieżącą działalność WTZ. Brak zwrotu niewykorzystanych środków finansowych – 16,2 tys. zł. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
6.	Fundacja „Perpetuum Mobile”	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ oraz na zajęcia klubowe w WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w regulaminie organizacyjnym. Niedokonywanie przez radę programową kompleksowych ocen IPR. Brak zatrudnienia psychologa. Nieprawidłowe prowadzenie wyodrębnionej dokumentacji księgowej. Nieprawidłowe udokumentowanie oraz rozliczenie kosztów działalności WTZ – koszty niekwalifikowane w wysokości 4,2 tys. zł. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
7.	Drewnickie Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób z Zaburzeniami Psychicznymi "EMPATIA"	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ oraz na zajęcia klubowe w WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna i zawodowa.	Niezatwierdzenie regulaminu organizacyjnego przez jednostkę prowadzącą WTZ. Braki formalne w IPR oraz rocznym sprawozdaniu z działalności rehabilitacyjnej warsztatu. Nieuzgadnianie przyjęć do WTZ z PCPR w Wołominie. Brak zatrudniania psychologa. Niezachowanie limitu uczestników WTZ przypadających na jedną osobę bezpośrednio z nimi pracującą. Nieterminowe dokonywanie przez radę programową pierwszej kompleksowej oceny realizacji IPR. Brak aktualizacji polityki rachunkowości.
8.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Inowrocławiu	Pozytywna	Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Dofinansowanie działalności WTZ.	Nierzetelnie opracowanie powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Określenie zakładanych rezultatów, które nie korespondowały z celem oraz przyjętymi zadaniami.

				Nieprzeprowadzenie w 2021 r. corocznej kontroli dotyczącej działalności WTZ.
9.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sępólnie Krajeńskim z siedzibą w Więcborku	Pozytywna	Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Dofinansowanie działalności WTZ.	Nierzetelna ocena rocznych sprawozdań z działalności rehabilitacyjnej WTZ.
10.	Stowarzyszenie Pomocy Upośledzonym Umysłowo	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ oraz na zajęcia klubowe w WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w IPR. Brak stanowisk oraz uzasadnień rady programowej w kompleksowych ocenach IPR. Czterech instruktorów terapii zajęciowej nie miało odpowiednich kwalifikacji zawodowych. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
11.	Stowarzyszenie „Dorośli-Dzieciom”	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ oraz na zajęcia klubowe w WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w IPR oraz rocznym sprawozdaniu z działalności rehabilitacyjnej warsztatu. Brak stanowisk oraz uzasadnień rady programowej w kompleksowych ocenach IPR. Pięciu instruktorów terapii zajęciowej nie miało odpowiednich kwalifikacji zawodowych. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
12.	Stowarzyszenie Rodziców Dzieci Specjalnej Troski w Tucholi	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne oraz błędne dane w rocznym sprawozdaniu z działalności rehabilitacyjnej warsztatu. Brak uzasadnień rady programowej do stanowiska w kompleksowych ocenach IPR. Błędne księgowanie nabytych środków trwałych. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
13.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Lubaczowie	W formie opisowej	Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Dofinansowanie działalności WTZ.	Nierzetelnie opracowanie powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Określenie zakładanych rezultatów, które nie korespondowały z celem oraz przyjętymi zadaniami. Nieprzesłanie wojewodzie sprawozdań z realizacji powiatowego programu.

14.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Przemyślu	W formie opisowej	Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Dofinansowanie działalności WTZ.	Nierzetelnie opracowanie powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Określenie zakładanych rezultatów, które nie korespondowały z celem oraz przyjętymi zadaniami. Nieprzesłanie wojewodzie sprawozdań z realizacji powiatowego programu. Kontrole dotyczące działalności WTZ nie uwzględniały wszystkich obligatoryjnych zagadnień.
15.	Caritas Archidiecezji Przemyskiej Oddział w Leżajsku	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Prawidłowe działanie rady programowej. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	W jednym przypadku nieterminowe dokonanie przez radę programową pierwszej kompleksowej oceny realizacji IPR. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
16.	Stowarzyszenie na rzecz osób niepełnosprawnych Razem	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Prawidłowe działanie rady programowej. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w IPR. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
17.	Przemyski Klub Sportu i Rekreacji Niewidomych i Słabowidzących „Podkarpacie” w Przemyślu	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Prawidłowe działanie rady programowej. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Nieprawidłowe przekazywanie uczestnikom WTZ środków finansowych w ramach treningu ekonomicznego. Braki formalne w kwartalnych informacjach dotyczących planowanych oraz wydatkowanych środków finansowych. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
18.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Nowej Soli	W formie opisowej	Opracowanie powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Dofinansowanie działalności WTZ.	Kontrole dotyczące działalności WTZ nie uwzględniały wszystkich obligatoryjnych zagadnień
19.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Żarach	W formie opisowej	Opracowanie powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami.	Nierzetelna ocena rocznych sprawozdań z działalności rehabilitacyjnej WTZ. Kontrole dotyczące działalności WTZ nie uwzględniały wszystkich obligatoryjnych zagadnień.

			Dofinansowanie działalności WTZ.	
20.	Stowarzyszenie Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej „Pomóż nie będę sam”	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Braki formalne w rocznym sprawozdaniu z działalności rehabilitacyjnej warsztatu. Nieprawidłowe udokumentowanie oraz rozliczenie kosztów działalności WTZ – koszty niekwalifikowane w wysokości 1,1 tys. zł. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
21.	Stowarzyszenie „Razem” w Sulęcinie	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Prawidłowe działanie rady programowej. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Brak potwierdzenia zapoznania się uczestników WTZ z oceną postępów rehabilitacji. Braki formalne w rocznym sprawozdaniu z działalności rehabilitacyjnej warsztatu. Brak zatrudnienia specjalisty ds. rehabilitacji lub rewalidacji. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.
22.	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Żarach	W formie opisowej	Prawidłowe kwalifikowanie kandydatów do WTZ. Prawidłowo prowadzona terapia zajęciowa. Skutecznie prowadzona rehabilitacja społeczna.	Brak potwierdzenia zapoznania się uczestników WTZ z oceną postępów rehabilitacji. Niedokonywanie przez radę programową oceny rocznej realizacji IPR. Braki formalne w rocznym sprawozdaniu z działalności rehabilitacyjnej warsztatu. Brak zatrudnienia specjalisty ds. rehabilitacji lub rewalidacji. Nieprawidłowe udokumentowanie oraz rozliczenie kosztów działalności WTZ – koszty niekwalifikowane w wysokości 0,6 tys. zł. Nieskutecznie prowadzona rehabilitacja zawodowa.

* pozytywna/w formie opisowej/negatywna

6.2. ANALIZA STANU PRAWNEGO I UWARUNKOWAŃ ORGANIZACYJNO- -EKONOMICZNYCH

Analiza stanu prawnego

Na podstawie art. 48 ust. 1 pkt 1 ustawy o rehabilitacji, Prezes Zarządu PFRON przekazuje środki Funduszu m.in. samorządom powiatowym na realizację określonych zadań lub rodzajów zadań, na wydodrębiony rachunek bankowy – według algorytmu.

Algorytm ten powinien uwzględniać w szczególności liczbę mieszkańców, liczbę osób z niepełnosprawnościami oraz liczbę uczestników w funkcjonujących warsztatów w powiecie oraz kwotę przewidzianą w planie finansowym Funduszu na dany rok na realizację przez samorządy zadań, kwotę zobowiązań finansowanych ze środków Funduszu z tytułu realizacji umów zawartych do dnia 31 grudnia roku poprzedzającego rok, dla którego jest obliczana wysokość środków (art. 48 ust. 3 ustawy o rehabilitacji). Natomiast zgodnie z art. 48a ustawy o rehabilitacji środki Funduszu nie mogą zostać przeznaczone na realizację celów, zadań i wydatków w części w jakiej zostały sfinansowane w ramach pomocy udzielonej z innych środków publicznych.

Rehabilitacja osób z niepełnosprawnościami oznacza zespół działań, w szczególności organizacyjnych, leczniczych, psychologicznych, technicznych, szkoleniowych, edukacyjnych i społecznych, zmierzających do osiągnięcia, przy aktywnym uczestnictwie tych osób, możliwie najwyższego poziomu ich funkcjonowania, jakości życia i integracji społecznej (art. 7 ust. 1 ustawy o rehabilitacji). Z kolei rehabilitacja zawodowa ma na celu ułatwienie osobie z niepełnosprawnościami uzyskania i utrzymania odpowiedniego zatrudnienia i awansu zawodowego przez umożliwienie jej korzystania z poradnictwa zawodowego, szkolenia zawodowego i pośrednictwa pracy (art. 8 ust. 1 ustawy o rehabilitacji). Do realizacji tego celu, niezbędne jest: (1) dokonanie oceny zdolności do pracy; (2) prowadzenie poradnictwa zawodowego uwzględniającego ocenę zdolności do pracy oraz umożliwiającego wybór odpowiedniego zawodu i szkolenia; (3) przygotowanie zawodowe z uwzględnieniem perspektyw zatrudnienia; (4) dobór odpowiedniego miejsca pracy i jego wyposażenie; (5) określenie środków technicznych umożliwiających lub ułatwiających wykonywanie pracy. A rehabilitacja społeczna ma na celu umożliwianie osobom z niepełnosprawnościami uczestnictwa w życiu społecznym (art. 9 ust. 1 ustawy o rehabilitacji). Jest to realizowane przede wszystkim przez: (1) wyrabianie zaradności osobistej i pobudzanie aktywności społecznej osoby z niepełnosprawnościami; (2) wyrabianie umiejętności samodzielnego wypełniania ról społecznych; (3) likwidację barier, w szczególności architektonicznych, urbanistycznych, transportowych,

technicznych, w komunikowaniu się i dostępie do informacji; (4) kształtowanie w społeczeństwie właściwych postaw i zachowań sprzyjających integracji z osobami z niepełnosprawnościami.

Warsztaty stanowią jedną z trzech podstawowych form aktywności wspomagającej proces rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami – obok turnusów rehabilitacyjnych i zajęć klubowych (art. 10 ustawy o rehabilitacji). Zgodnie z art. 10a ust 1 ustawy o rehabilitacji, warsztat to wyodrębniona organizacyjnie i finansowo placówka, której celem jest stwarzanie osobom z niepełnosprawnościami niezdolnym do podjęcia pracy możliwości rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia. Dla osiągnięcia tego celu warsztaty stosują techniki terapii zajęciowej, zmierzające do rozwijania umiejętności wykonywania czynności życia codziennego i zaradności osobistej, a także sprawności psychofizycznych oraz podstawowych i specjalistycznych umiejętności zawodowych, umożliwiających uczestnictwo w szkoleniu zawodowym albo podjęcie pracy (art. 10a ust. 2 ustawy o rehabilitacji).

Warsztat nie jest placówką samodzielną, ale stanowi część większej struktury organizacyjnej wyposażonej w osobowość prawną lub posiadającej zdolność do czynności prawnych. Warsztaty mogą być organizowane przez fundacje, stowarzyszenia lub jednostki samorządu terytorialnego (§ 2 rozporządzenia w sprawie WTZ).

Warsztat jest jednostką dziennego pobytu. Czas trwania zajęć nie może przekroczyć 7 godzin dziennie i 35 godzin w tygodniu (§ 8 rozporządzenia w sprawie WTZ). Uczestnikami warsztatów mogą być osoby mające w orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności wskazanie do terapii zajęciowej (§ 2 rozporządzenia w sprawie WTZ). Ze względu na to, że rehabilitacja w WTZ przeznaczona jest dla osób niezdolnych do podjęcia pracy, w praktyce uczestnikami warsztatów są osoby posiadające orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności.

Działalność warsztatu ma charakter nieodpłatny, a ewentualny dochód uzyskany ze sprzedaży wyrobów wykonanych przez uczestników WTZ w ramach zajęć, przeznacza się przede wszystkim na pokrycie kosztów związanych z ich integracją społeczną (§ 10 rozporządzenia w sprawie WTZ).

W warsztacie działa rada programowa, w skład której wchodzi: kierownik warsztatu, specjaliści do spraw rehabilitacji lub rewalidacji, instruktorzy terapii zajęciowej, psycholog, doradca zawodowy lub instruktor zawodu – w miarę potrzeb (art. 10a ust. 4 ustawy o rehabilitacji). Rada programowa dokonuje okresowej oraz, nie rzadziej niż co 3 lata, kompleksowej oceny realizacji indywidualnego programu rehabilitacji uczestnika warsztatu i zajmuje stanowisko w kwestii osiągniętych przez niego postępów w rehabilitacji (art. 10a ust. 5 ustawy o rehabilitacji). Kompleksowej oceny

realizacji indywidualnego programu rehabilitacji dokonuje na podstawie: stopnia zdolności do samodzielnego wykonywania czynności życia codziennego; umiejętności interpersonalnych, w tym komunikowania się oraz współpracy w grupie; stopnia opanowania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia, z uwzględnieniem sprawności psychofizycznej, stopnia dojrzałości społecznej i zawodowej oraz sfery emocjonalno-motywacyjnej. Dodatkowo rada programowa: opracowuje corocznie indywidualne programy rehabilitacji dla każdego uczestnika warsztatu; wskazuje osoby odpowiedzialne za realizację tych programów; co najmniej raz w roku dokonuje okresowej oceny realizacji indywidualnego programu rehabilitacji oraz nie rzadziej niż raz na pół roku ocenia indywidualne efekty rehabilitacji przy udziale uczestnika warsztatu (§ 14 ust. 1-2 rozporządzenia w sprawie WTZ).

Ponadto w warsztacie może działać rada społeczna, w skład której wchodzi przedstawiciele: samorządu powiatowego, pracodawców, organizacji pozarządowych działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami, rodziców i opiekunów uczestników warsztatu, sami uczestnicy warsztatu. Zadaniem rady społecznej jest wspieranie warsztatu w zakresie tworzenia ram współpracy z administracją publiczną, organizacjami pozarządowymi oraz pracodawcami w celu zapewnienia efektywności działań zmierzających do usamodzielniania uczestników warsztatu (art. 10aa ustawy o rehabilitacji).

Na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 4a ustawy o rehabilitacji, środki Funduszu przeznacza się na program zatwierdzony przez Radę Nadzorczą PFRON, służący finansowaniu zajęć klubowych w WTZ, którego celem jest wsparcie osób z niepełnosprawnościami w utrzymaniu samodzielności i niezależności w życiu społecznym i zawodowym poprzez prowadzenie przez warsztaty terapii zajęciowej zorganizowanej formy rehabilitacji. Beneficjentami mogą być osoby z niepełnosprawnościami, które były uczestnikami warsztatu i opuściły go w związku z podjęciem zatrudnienia, oraz osób wpisanych na listę osób z niepełnosprawnościami, których zgłoszenie do uczestnictwa w warsztacie zostało zatwierdzone i które nie rozpoczęły terapii w warsztacie (art. 10g ustawy o rehabilitacji).

Do kontroli działalności warsztatu, co najmniej raz w roku zobowiązany jest PCPR (art. 10b ust. 6a ustawy o rehabilitacji oraz § 22 ust. 1 rozporządzenia w sprawie WTZ) i obejmuje ona w szczególności: (1) prawidłowość kwalifikowania kandydatów na uczestników warsztatu, (2) ważność posiadanych przez uczestników warsztatu orzeczeń oraz treść zawartych w nich wskazań (3) prawidłowość prowadzonej dokumentacji dotyczącej: a) uczestników, b) działalności merytorycznej warsztatu, w tym działalności rady programowej, c) współpracy z rodzicami lub opiekunami uczestników, (4) prawidłowość w zakresie zatrudnienia i kwalifikacji kadry

warsztatu, (5) zgodność postanowień umowy ze stanem faktycznym, (6) zgodność organizacji pracy i zajęć w warsztacie z postanowieniami rozporządzenia, regulaminu organizacyjnego warsztatu oraz z umową, (7) prawidłowość realizacji planu działalności warsztatu i indywidualnych programów rehabilitacji, (8) prawidłowość wykorzystania środków Funduszu (§22 ust. 2 rozporządzenia w sprawie WTZ). Sprawowanie kontroli nad wykorzystaniem środków Funduszu przekazanych na realizację zadań określonych ustawą o rehabilitacji należy do zadań Zarządu PFRON (art. 51 ust. 3 pkt 6 ustawy o rehabilitacji). Natomiast zgodnie z § 3 rozporządzenia w sprawie zasad kontroli, kontrola obejmuje badanie stanu faktycznego i prawnego w zakresie wykorzystania środków PFRON, co do zgodności z prawem, celowości wykorzystania tych środków i oszczędności wydatków oraz zachowania zasady uzyskiwania najlepszych efektów z danych nakładów.

**Analiza uwarunkowań
organizacyjno-
ekonomicznych**

Na koniec 2023 r. w Polsce funkcjonowały 733 warsztaty, w których w terapii zajęciowej uczestniczyło łącznie 29 035 osób z niepełnosprawnościami. Największą grupę wiekową stanowiły osoby w wieku od 19 do 35 lat, a średni czas pobytu w warsztacie wynosił ponad 8 lat. W 2023 r. warsztaty opuściło łącznie 1965 uczestników WTZ, w tym zatrudnienie podjęło 245 uczestników WTZ (0,8 %) – najczęściej w ZAZ, spółdzielniach socjalnych czy przedsiębiorstwach społecznych. W funkcjonujących warsztatach zatrudnionych było ponad 7,3 tys. pracowników.

Powyższe dane, a także informacje krążące w dyskursie publicznym, dają podstawę do stwierdzenia, że należałoby jednoznacznie określić rolę oraz działanie warsztatów terapii zajęciowej. Do sukcesu warsztatów niezbędne jest odpowiednie wzmocnienie instytucji, które mogą pośredniczyć między warsztatem a jego uczestnikami oraz lokalnym pracodawcami. Niezbędne są także odpowiednie miejsca pracy wraz z gotowością pracodawców do zatrudniania osób z niepełnosprawnościami.

6.3. WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH DOTYCZĄCYCH KONTROLOWANEJ DZIAŁALNOŚCI

1. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 44, ze zm.).
2. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2003 r. w sprawie organizacji oraz trybu działania wojewódzkich i powiatowych społecznych rad do spraw osób niepełnosprawnych (Dz. U. Nr 62, poz. 560).
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 maja 2003 r. w sprawie algorytmu przekazywania środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych samorządom wojewódzkim i powiatowym (Dz. U. z 2019 r. poz. 1605, ze zm.).
4. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 marca 2004 r. w sprawie zasad i trybu sprawowania kontroli przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Nr 63, poz. 586).
5. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej (Dz. U. z 2021 r. poz. 2284).

6.4. WYKAZ PODMIOTÓW, KTÓRYM PRZEKAZANO INFORMACJĘ O WYNIKACH KONTROLI

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
2. Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej
3. Marszałek Senatu Rzeczypospolitej Polskiej
4. Prezes Rady Ministrów
5. Prezes Trybunału Konstytucyjnego
6. Rzecznik Praw Obywatelskich
7. Przewodniczący Komisji do Spraw Kontroli Państwowej Sejmu RP
8. Przewodniczący Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej Sejmu RP
9. Przewodniczący Komisji Polityki Społecznej i Rodziny Sejmu RP
10. Przewodniczący Komisji Rodziny, Polityki Senioralnej i Społecznej Senatu RP
11. Przewodniczący Komisji Samorządu Terytorialnego i Administracji Państwowej Senatu RP
12. Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
13. Pełnomocnik Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych
14. Prezes Zarządu Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
15. Marszałkowie Województw
16. Wojewodowie

Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

Agnieszka Dziemianowicz-Bąk

Warszawa, /elektron. znacznik czasu/
BKA-II.081.9.2025

Pan
Marian Banaś
Prezes
Najwyższej Izby Kontroli

Szanowny Panie Prezesie,

przekazuję stanowisko do Informacji o wynikach kontroli NIK P/24/036 pn. Warsztaty terapii zajęciowej dla osób z niepełnosprawnościami przekazanej przy piśmie NIK z dnia 30 kwietnia 2025 r., znak: KPS.430.8.2024.

Na wstępie należy wskazać na realizowany w latach 2020-2023 projekt pn. „Aktywni niepełnosprawni – narzędzia wsparcia samodzielności osób niepełnosprawnych”¹. W ramach projektu opracowano m.in. *Standardy funkcjonowania Warsztatów Terapii Zajęciowej*² (zwane dalej *Standardami*). Celem *Standardów* jest podniesienie jakości i skuteczności działań realizowanych przez warsztaty terapii zajęciowej.

Standardy wraz z projektami rozwiązań prawnych są aktualnie przedmiotem rozmów z przedstawicielami warsztatów terapii zajęciowej w ramach Grupy roboczej ds. WTZ, która powstała w grudniu 2024 r. w ramach doraźnego Zespołu problemowego do spraw aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami³, powołanego uchwałą Krajowej Rady Konsultacyjnej do Spraw Osób Niepełnosprawnych z dnia 26 czerwca 2024 r.

¹ Projekt był realizowany przez Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w partnerstwie z Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Polskim Stowarzyszeniem na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną i Fundacją im. Królowej Polski św. Jadwigi.

² *Standardy funkcjonowania WTZ*, oprac.: A. Rąbel, I. Mikee, A. Gieriej i in., Warszawa, październik 2023.

³ Zadaniem Zespołu jest m.in. wyznaczenie obszarów i kierunków zmian w systemie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami, a także opracowanie propozycji rozwiązań prawnych i pozaprawnych, odpowiadających na indywidualne potrzeby pracowników z niepełnosprawnościami i zatrudniających ich pracodawców i zgodnych z Konwencją o prawach osób z niepełnosprawnościami.

Pierwsze spotkanie ww. grupy roboczej odbyło się 28 stycznia 2025 r. w siedzibie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, a kolejne za pomocą środków porozumiewania się na odległość w lutym i marcu 2025 r. Natomiast w dniu 14 kwietnia 2025 r. w siedzibie MRPiPS odbyło się kolejne spotkanie z ww. Grupą ds. WTZ, na którym zaprezentowano wstępne propozycje zmian prawnych związanych z wdrażaniem *Standardów*. Propozycje te wysłano również do wszystkich warsztatów terapii zajęciowej w Polsce, z możliwością zgłaszania ewentualnych uwag, jak również innych propozycji zmian przepisów, dotyczących funkcjonowania WTZ.

Standardy zawierają szereg rozwiązań, które w wielu wypadkach są zbieżne z wnioskami sformułowanymi w Informacji o wynikach kontroli NIK. Wśród rozwiązań konsultowanych ze środowiskiem warsztatów terapii zajęciowej znalazły się zmiany m.in. w zakresie:

- 1) możliwości odbywania staży zawodowych przez uczestników WTZ bez utraty statusu uczestnika;
- 2) rezygnacji z obowiązku przeprowadzenia oceny indywidualnych efektów rehabilitacji co pół roku – zaproponowano, aby ocena dokonywana była minimum jeden raz w roku;
- 3) doprecyzowania zadań rady programowej w zakresie diagnozowania uczestników oraz okresowej/kompleksowej oceny efektów osiągniętych przez uczestnika warsztatu. Zaproponowano, aby w stosunku do nowoprzyjętego uczestnika przeprowadzana była wstępna diagnoza funkcjonalna (diagnoza początkowa) w okresie do 6 miesięcy od dnia przyjęcia do placówki. Natomiast aktualizacja diagnozy funkcjonalnej wykonywana byłaby nie rzadziej niż jeden raz w roku, a kompleksowa diagnoza – nie rzadziej niż jeden raz na 3 lata;
- 4) nałożenia na zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności obowiązku przekazywania osobom z niepełnosprawnościami źródła szczegółowej informacji na temat dostępnych form wsparcia w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej, w tym m.in. o placówkach w społeczności lokalnej, działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami, jak m.in. środowiskowe domy samopomocy (ŚDS), WTZ, ZAZ;
- 5) kwalifikowania do WTZ osób, które rokują osiągnięcie postępów w nabywaniu umiejętności w obszarze społecznym i zawodowym przez m.in. rezygnację z zapisu w orzeczeniu o niepełnosprawności

dotyczącego wskazania do uczestnictwa w terapii zajęciowej. Kwalifikacji uczestników dokonywałby podmiot prowadzący WTZ na podstawie orzeczenia o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności oraz informacji zawartych we wniosku o przyjęcie do warsztatu, jak i dodatkowych dokumentów załączonych do wniosku, w porozumieniu z powiatem, przy uwzględnieniu opinii rady programowej WTZ;

- 6) zwiększenia tygodniowego wymiaru czasu nieodpłatnych praktyk zawodowych, w których bierze udział uczestnik warsztatu.

Jednocześnie poniżej przedstawiam stanowisko odnośnie wniosków pokontrolnych kierowanych do Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej sformułowanych w przedmiotowej Informacji.

Odnosząc się do **wniosków nr 1a-c**, w których poruszono kwestie działań legislacyjnych mających na celu poprawę rotacji uczestników WTZ poprzez

- określenie w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. *o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* (Dz.U. z 2024 r. poz. 44, z późn. zm.) funkcji koordynatora (np. PCPR) oraz przypisanie mu zadań realizowanych względem WTZ, ZAZ oraz ŚDS, zmierzających jednocześnie do zwiększenia rotacji osób z niepełnosprawnościami pomiędzy ww. placówkami;
- wprowadzenie w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 maja 2003 r. *w sprawie algorytmu przekazywania środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych samorządom wojewódzkim i powiatowym* (Dz.U. z 2019 r. poz. 1605, z późn. zm.) mechanizmu zachęty dla jednostek prowadzących WTZ, polegającego na czasowym zwiększeniu kwoty dofinansowania przypadającego na nowo przyjętego uczestnika WTZ, jeżeli został przyjęty w miejsce uczestnika WTZ opuszczającego warsztat w związku z podjęciem zatrudnienia;
- wprowadzenie w rozporządzeniu Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. *w sprawie warsztatów terapii zajęciowej* (Dz.U. z 2021 r. poz. 2284) obowiązku stosowania okresu próbnego dla nowo przyjętych uczestników WTZ wraz z określeniem jego trwania, należy wskazać, że zostaną one przeanalizowane i poddane dyskusji ze środowiskiem WTZ pod kątem możliwości wprowadzenia ich w życie.

Jednocześnie, szczególnie w kontekście wdrożenia **wniosku 1a**, należy podkreślić, że samorządy powinny odgrywać ważną rolę w rozwiązywaniu problemów wynikających z niepełnosprawności. Zgodnie z ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie powiatowym* (Dz.U. z 2024 r. poz. 107, z późn. zm.) powiat wykonuje określone innymi ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie m.in. wspierania osób niepełnosprawnych. Ponadto, zgodnie z art. 35a ustawy *o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* do zadań powiatu należy m.in. podejmowanie działań dotyczących rozwiązywania problemów osób niepełnosprawnych, w tym:

- 1) opracowywanie i realizacja, zgodnych z powiatową strategią dotyczącą rozwiązywania problemów społecznych, powiatowych programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie:
 - a) rehabilitacji społecznej,
 - b) rehabilitacji zawodowej i zatrudniania,
 - c) przestrzegania praw osób niepełnosprawnych;
- 2) współpraca z instytucjami administracji rządowej i samorządowej w opracowywaniu i realizacji programów, o których mowa w pkt 1;
- 3) współpraca z organizacjami pozarządowymi i fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej tych osób;
- 4) podejmowanie działań zmierzających do ograniczania skutków niepełnosprawności.

Na samorządzie powiatowym spoczywają zatem szczególne powinności w stosunku do osób niepełnosprawnych.

Ponadto, zgodnie z art. 10aa ustawy *o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* w warsztacie może działać rada społeczna, w skład której wchodzi przedstawiciele:

- 1) samorządu powiatowego;
- 2) pracodawców;
- 3) organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych;
- 4) rodziców i opiekunów uczestników warsztatu;
- 5) uczestników warsztatu.

Zadaniem ww. rady społecznej jest wspieranie warsztatu w zakresie tworzenia ram współpracy z administracją publiczną, organizacjami

pozarządowymi oraz pracodawcami w celu zapewnienia efektywności działań zmierzających do usamodzielniania uczestników warsztatu.

Kwestia podjęcia działań na rzecz poprawy współpracy z otoczeniem WTZ jest uwzględniona także w *Standardach*, gdzie wskazano m.in. na potrzebę zwiększenia wzajemnej wiedzy o kompetencjach instytucji uczestniczących we wspieraniu osób niepełnosprawnych i pogłębienia współpracy między nimi.

Odnosząc się do **wniosku nr 1b**, należy wskazać, że na przywołanych powyżej spotkaniach z przedstawicielami warsztatów terapii zajęciowej w ramach Grupy roboczej ds. WTZ, omawiane są również propozycje uwzględniające zwiększenie dofinansowania (przez określony czas, np. do 4 miesięcy) dla tych placówek, których uczestnicy podejmą zatrudnienie, czy zachowanie przez okres 4 miesięcy wolnego, ale płatnego miejsca dla uczestnika WTZ, który opuści placówkę i podejmie staż/zatrudnienie.

Proponowane powyżej rozwiązania, alternatywne w stosunku do wniosku 1b, wydają się być odpowiedzią na obawy podnoszone przez środowisko WTZ, jak i rodziny uczestników WTZ o ich los, w sytuacji kiedy – z różnych względów – nie będą mogli utrzymać zatrudnienia.

Odnosnie **wniosku nr 2**, w którym zarekomendowano rozważenie możliwości zmniejszenia liczby obligatoryjnych ocen postępów rehabilitacji uczestników WTZ dokonywanych przez radę programową jest zbieżny z przedstawioną powyżej propozycją dotyczącą rezygnacji z obowiązku przeprowadzenia oceny indywidualnych efektów rehabilitacji uczestników WTZ co pół roku na rzecz dokonywania takiej oceny minimum jeden raz w roku.

W odniesieniu do **wniosku nr 3** dotyczącego propozycji unormowania minimalnych kwalifikacji dla wszystkich obligatoryjnych stanowisk WTZ należy wskazać, że w *Standardach* opracowano rekomendowane wymagania formalne dla kadry zatrudnionej w warsztacie terapii zajęciowej. Ponadto analizowana jest możliwość uregulowania statusu obligatoryjnych pracowników WTZ, w szczególności instruktora terapii zajęciowej.

Wniosek nr 4 Informacji o wynikach kontroli jest zbieżny z propozycją dotyczącą diagnozowania uczestników oraz przeprowadzania okresowej/kompleksowej oceny efektów osiąganych przez uczestnika warsztatu w oparciu o narzędzie wypracowane w ramach *Standardów*.

Opracowana w ramach *Standardów* diagnoza, oparta na biopsychospołecznym modelu ujmowania niepełnosprawności, umożliwia określenie stanu funkcjonalnego, aktualnych potrzeb, możliwości i oczekiwań każdego uczestnika WTZ, bez względu na rodzaj niepełnosprawności i poziom funkcjonowania. Diagnoza stanowi podstawę do opracowania indywidualnego programu rehabilitacji (IPR), pozwoli na opracowanie kompleksowej i zindywidualizowanej ścieżki działania, a także uzyskanie zobiektywizowanej oceny postępów każdego uczestnika WTZ.

W zakresie **wniosku nr 5** rekomendującego podjęcie działań zmierzających do zwiększenia liczby funkcjonujących zakładów aktywności zawodowej (ZAZ) należy wskazać, że do Marszałka Sejmu RP wniesiony został poselski projekt ustawy o *zmianie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, którego celem jest zmniejszenie obciążeń administracyjnych nakładanych na ZAZ.

Zgodnie z założeniami do projektu ustawy zaproponowane w nim zmiany doprowadzą do ustabilizowania sytuacji ZAZ oraz zatrudnionych w nich osób z niepełnosprawnościami, jak i ich rodzin i osób wspierających osoby z niepełnosprawnością. Dzięki proponowanym zmianom ZAZ będą mogły zatrudnić więcej osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. Ponadto zakłada się, że ZAZ będą mogły rozwinąć nowe kierunki usług i produkcji lub wzmocnić działalność obecnie prowadzoną. Poprawi to sytuację tych podmiotów na rynku i pozwoli na rozszerzenie działań aktywizacyjnych. W systemie wsparcia osób z niepełnosprawnością zwiększy się liczba miejsc pracy w ZAZ, poprawi się przepływ osób na drodze ŚDS - WTZ - ZAZ, a absolwenci szkół specjalnych i szkół życia będą mieli szansę na podjęcie zatrudnienia i aktywizację w warunkach realnego rynku.

Proponowane zmiany dadzą impuls do tworzenia nowych ZAZ, tworzenia oddziałów istniejących ZAZ w innych lokalizacjach. Środki finansowe będą wykorzystywane na działania rzeczywiście wspierające aktywizację osób z najcięższymi niepełnosprawnościami, co da im szansę na niezależne życie, stanowiące podstawę nowoczesnego i podejścia do funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w społeczeństwie zgodnego z Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych.

W zakresie **wniosku nr 6** na wstępie należy wyjaśnić, że Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej rokrocznie podejmuje działania mające na celu zwiększenie liczby dostępnych miejsc w środowiskowych domach samopomocy uruchamiając środki rezerwy celowej budżetu państwa pozostającej w dyspozycji ministra do spraw zabezpieczenia społecznego na rozwój sieci ośrodków wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym w ramach działania 3.2 programu kompleksowego wsparcia rodzin „Za życiem”. Co roku, w ramach powyższych środków Minister uruchamia, po weryfikacji złożonych przez poszczególnych wojewodów wniosków, nowe środowiskowe domy samopomocy oferujące nowe miejsca, a także poszerza istniejącą dotychczas infrastrukturę poprzez zwiększanie liczby miejsc w istniejących już środowiskowych domach samopomocy.

Ponadto należy zaznaczyć, że zgodnie z art. 51 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U z 2024 r. poz. 1283, z późn. zm.) środowiskowy dom samopomocy jest szczególną formą ośrodka wsparcia. Zgodnie z art. 51a ust. 1 ww. ustawy ośrodkami wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi są: środowiskowy dom samopomocy lub klub samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi, zwanych dalej "uczestnikami", które w wyniku upośledzenia niektórych funkcji organizmu lub zdolności adaptacyjnych wymagają pomocy do życia w środowisku rodzinnym i społecznym, w szczególności w celu zwiększania zaradności i samodzielności życiowej, a także ich integracji społecznej. Należy więc zauważyć, że ustawa o pomocy społecznej wprost reguluje dla kogo przeznaczone są środowiskowe domy samopomocy i jaką pełnią funkcję. W środowiskowych domach samopomocy nie tworzy się więc wprost miejsc z przeznaczeniem dla uczestników warsztatów terapii zajęciowej, których m.in. możliwości psychofizyczne uniemożliwiły przygotowanie do podjęcia zatrudnienia, ale dla osób z zaburzeniami psychicznymi, które wymagają wsparcia w codziennym funkcjonowaniu w formie treningów.

Zgodnie z §14 ust. 1 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 grudnia 2010 r. w sprawie środowiskowych domów samopomocy (Dz.U. z 2020 r. poz. 249) w środowiskowym domu samopomocy świadczy się następujące usługi w formie treningów:

- 1) trening funkcjonowania w codziennym życiu, w tym: trening dbałości o wygląd zewnętrzny, trening nauki higieny, trening kulinarny, trening umiejętności praktycznych, trening gospodarowania własnymi środkami finansowymi;

- 2) trening umiejętności interpersonalnych i rozwiązywania problemów, w tym: kształtowanie pozytywnych relacji uczestnika z osobami bliskimi, sąsiadami, z innymi osobami w czasie zakupów, w środkach komunikacji publicznej, w urzędach, w instytucjach kultury;
- 2a) trening umiejętności komunikacyjnych, w tym z wykorzystaniem alternatywnych i wspomagających sposobów porozumiewania się, w przypadku osób z problemami w komunikacji werbalnej;
- 3) trening umiejętności spędzania czasu wolnego, w tym: rozwijanie zainteresowań literaturą, audycjami radiowymi, telewizyjnymi, internetem, udział w spotkaniach towarzyskich i kulturalnych;
- 4) poradnictwo psychologiczne;
- 5) pomoc w załatwianiu spraw urzędowych;
- 6) pomoc w dostępie do niezbędnych świadczeń zdrowotnych, w tym uzgadnianie i pilnowanie terminów wizyt u lekarza, pomoc w zakupie leków, pomoc w dotarciu do jednostek ochrony zdrowia;
- 7) niezbędną opiekę, w szczególności dla uczestników, o których mowa w art. 51c ust. 5 ustawy;
- 8) terapię ruchową, w tym: zajęcia sportowe, turystykę i rekreację;
- 9) całodobowe wyżywienie dla uczestników skierowanych na pobyt całodobowy w formie posiłków lub produktów żywnościowych do przygotowania posiłków przez uczestnika;
- 10) inne formy postępowania przygotowujące do uczestnictwa w warsztatach terapii zajęciowej lub podjęcia zatrudnienia, w tym w warunkach pracy chronionej na przystosowanym stanowisku pracy.

Należy również zauważyć, że zgodnie z §7 ust 7 i 8 ww. rozporządzenia po dokonaniu oceny oraz przygotowaniu indywidualnego planu postępowania wspierająco-aktywizującego osobę kieruje się do domu na czas określony, uzgodniony z kierownikiem domu, niezbędny do realizacji indywidualnego planu postępowania wspierająco-aktywizującego. Jednakże okres ten może być przedłużony, w szczególności w sytuacji braku postępów w realizacji indywidualnego planu postępowania wspierająco-aktywizującego, okresowego braku możliwości skierowania osoby do innego ośrodka wsparcia, domu pomocy społecznej lub warsztatu terapii zajęciowej albo braku możliwości zatrudnienia, w tym w warunkach pracy chronionej na przystosowanym stanowisku pracy.

Jednocześnie odnosząc się do stwierdzenia ze strony 9 i 52 Informacji o wynikach kontroli, iż wykorzystanie miejsc w ŚDS na terenie czterech

skontrolowanych województw na poziomie 101,7 % wskazuje na niewystraczającą liczbę miejsc w tego typu ośrodkach wsparcia, należy wyjaśnić, że zgodnie §7 rozporządzenia w sprawie środowiskowych domach samopomocy w razie częstych nieobecności uczestników, trwających przez okres dłuższy niż 10 dni roboczych i związanej z tym możliwości świadczenia usług dla dodatkowych osób, do domu mogą być skierowane kolejne osoby, jednak w liczbie nieprzekraczającej liczby uczestników o częstych nieobecnościach, nie wyższej niż 20% liczby miejsc w domu. Oznacza to, że ww. przepis pozwala na wydawanie większej liczby decyzji kierujących do środowiskowego domu samopomocy niż liczba miejsc w danym domu. Regulacja została wprowadzona w związku z obserwowanymi długotrwałymi nieobecnościami uczestników (zwłaszcza w przypadku środowiskowych domów samopomocy dla osób chorych psychicznie, gdzie u uczestników następuje pogorszenie stanu zdrowia wymagające hospitalizacji) dom ma możliwość przyjąć czasowo nowych uczestników, którzy wymagają wsparcia. Takie rozwiązanie i pozwala na racjonalne wykorzystanie miejsc w ośrodkach oraz umożliwia objęcie pomocą większej liczby osób. potrzebujących.

Niemniej jednak należy zauważyć, że rzeczywista liczba osób korzystających z miejsc w środowiskowych domach samopomocy w każdym roku (wykazywana narastająco w trakcie roku) przewyższa liczbę istniejących miejsc w środowiskowych domach samopomocy. Jest to zjawisko jak najbardziej prawidłowe ze względu na rotację uczestników w środowiskowych domach samopomocy. Należy bowiem pamiętać, że osobę kieruje się do domu na czas określony, uzgodniony z kierownikiem domu, niezbędny do realizacji indywidualnego planu postępowania wspierająco-. Ponadto, jak już wskazano Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej ustawicznie poszerza ofertę środowiskowych domów samopomocy, na podstawie informacji i zapotrzebowań zgłaszanych przez jednostki samorządu terytorialnego za pośrednictwem poszczególnych wojewodów. Prowadzenie i rozwój ośrodków wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi jest zadaniem zleconym gminom i powiatom z zakresu administracji rządowej (art. 18 ust. 1 pkt 5 oraz art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o pomocy społecznej). Natomiast zgodnie z art. 22 ust. 1 ww. ustawy do zadań wojewody należy ustalanie sposobu wykonywania zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego.

Podkreślenia wymaga przede wszystkim to, że ośrodki wsparcia dla osób z zaburzeniami to najlepiej rozwijającą się sieć oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi w Polsce, na którą rokrocznie przekazywane są znaczne nakłady finansowe. Zgodnie ze sprawozdaniem resortowym MRiPS-06 „Wybrane jednostki organizacyjne pomocy społecznej i inne jednostki pomocy społecznej oraz zatrudnienie w systemie pomocy społecznej”:

- w 2021 r. funkcjonowało 847 ŚDS na 32 389 miejsc, z których w ciągu roku skorzystało 35 113 osób,
- w 2022 r. funkcjonowało 859 ŚDS na 32 987 miejsc, z których w ciągu roku skorzystały 36 284 osoby,
- w 2023 roku funkcjonowało 869 ŚDS na 33 730 miejsc, z których w ciągu roku skorzystało 37 256 osób.

Odnosząc się do **wniosku nr 7** rekomendującego uwzględnienie w opracowywanych wytycznych dla zespołów do spraw orzekania o niepełnosprawności w zakresie wskazania do terapii zajęciowej osób, które pozytywnie rokują co do przyszłych postępów w rehabilitacji, umożliwiających podjęcie zatrudnienia oraz kontynuowanie rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej lub na otwartym rynku pracy, należy wskazać, iż MRPiPS planuje realizację projektu w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 pn. „Przebudowa modelu orzekania o niepełnosprawności oraz form wsparcia”. Celem projektu jest opracowanie kompleksowego modelu orzekania o niepełnosprawności, odpowiadającego na indywidualne potrzeby osób z niepełnosprawnościami oraz systemu świadczeń i innych form wsparcia. Zmodyfikowany model orzekania o niepełnosprawności będzie oparty o Międzynarodową Klasyfikację Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF), a także zgodny z postanowieniami Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

Ponadto, powyższy wniosek wpisuje się w proponowane w ramach *Standardów* zmiany polegające na zobowiązaniu zespołów do spraw orzekania o niepełnosprawności do przekazywania osobom z niepełnosprawnościami źródła szczegółowej informacji na temat dostępnych form wsparcia w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej, w tym m.in. o placówkach w społeczności lokalnej, działających na rzecz

osób z niepełnosprawnościami, jak m.in. środowiskowe domy samopomocy (ŚDS), WTZ, ZAZ.

Ponadto, należy doprecyzować, iż wskazana na str. 11 Informacji kwota w wysokości 39 210,1 tys. zł stanowi łączną wartość projektu „Aktywni niepełnosprawni – narzędzia wsparcia samodzielności osób niepełnosprawnych”, w ramach którego opracowano:

- 1) Standard asystencji osobistej osoby z niepełnosprawnością (projekt dokumentu);
- 2) Standardy funkcjonowania WTZ wraz z propozycjami rozwiązań prawnych;
- 3) Mobilny Doradca Włączenia Społecznego, wraz z propozycjami rozwiązań prawnych;
- 4) Asysta prawna jako element systemu wsparcia korzystania ze zdolności do czynności prawnych wraz z projektami przepisów;
- 5) Fundusze wsparcia, wraz z propozycjami rozwiązań prawnych.

W ramach ww. projektu wypracowano również projekty instrumentów bez propozycji rozwiązań legislacyjnych:

- Budżet osobisty;
- Wsparcie oprócz opieki – poszerzone wsparcie wytchnieniowe.

Standardy są zatem jednym z 7 wypracowanych w projekcie instrumentów wsparcia osób z niepełnosprawnościami.

Z wyrazami szacunku

Agnieszka Dziemianowicz-Bąk
Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
/-kwalifikowany podpis elektroniczny-/

**PREZES
NAJWYŻSZEJ IZBY KONTROLI
MARIAN BANAŚ**

KPS.430.8.2024

Warszawa, 2025-05-21

OPINIA

**Prezesa Najwyższej Izby Kontroli
do stanowiska Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przedstawionego
w trybie art. 64 ust. 2 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli¹**

Najwyższa Izba Kontroli z zadowoleniem przyjmuje stanowisko Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, w którym informuje o podjęciu szeregu działań zmierzających do realizacji wniosków sformułowanych przez NIK w przedmiotowej informacji o wynikach kontroli. Jednocześnie podkreśla, że uwagi oraz oceny zawarte w informacji o wynikach kontroli pt. Warsztaty terapii zajęciowej dla osób z niepełnoprównościami, a także sformułowane na ich podstawie wnioski oparto na wyczerpująco przeprowadzonych badaniach kontrolnych, popartych rzetelnie zgromadzonymi dowodami.

W opinii Najwyższej Izby Kontroli wdrożenie wskazanych w stanowisku Pani Minister działań, posłuży za podstawę do zaprojektowania oraz wprowadzenia zmian organizacyjno-prawnych pozwalających skuteczniej niż obecnie wspierać prowadzoną rehabilitację na rzecz osób z niepełnosprawnościami.

Prezes NIK

Marian Banaś
/podpisano elektronicznie/

¹ Dz. U. z 2022 r. poz. 623.